

AMEZKETA

URTEEN JOANEAN

1615-2015

Joxe Mari Otermin

Egilea: Joxe Mari Otermin

Babeslea: Amezketako udala 2015

Argazkiak:

Polikarpo eta Jesus Elosegirenak, guregipuzkoa.net-etik jasota

Rikardo Intxausti

Joseba Urretabizkaia

Eduardo Arraiet

Gainerakoak, J.M. Oterminenak

© J.M. Otermin

Diseinu eta maketazioa: BIDERA Zerbitzuak (BERRIA Taldea)

Inprimaketa: Leitzaran Grafikak

Lege Gordailua: SS 150-2015

ISBN: 978-84-606-5684-5

Irakurtzea eta idaztea bera baino neketsuagoa da historia bizitzea. Batzuetan guztiz beldurgarria gertatu ohi da, eta ikaragarri bihozgabea eta samingarria.

Norberaren begien aurrean igarotzen den historia nahigabetsua eta itxurarik gabekoa izan ohi da. Aspaldiko eta urrunekoa historia, oster, nahiz eta hondamenezkoa izan, dibertigarria da guztiz.

Josep Plaren *Viaje en autobús* liburutik jaso eta euskarara neure gisara ekarria.

Danel ttikiari, *hotti* barrena, eskutik helduta, elkarrekin
ibiltzeko zoria izan dezagun eta
Amezketako puxka
bihotzean gorde
dezan.

AURKIBIDEA

Atarikoa	9
Azalpen zorretan	11
1. AMEZKETARI BURUZKO LEHEN ARGIBIDEAK.....	15
2. UDALERRI MAILA AITORTU 1615KO URTARRILAREN 26AN	25
3. LANARI BEREHALA HELDU BEHAR.....	33
4. UDALERRIARI BIDE BERRIA ALDAPATSUA GERTATU	37
5. KONTSEJU ZAHARRA ETA BERRIA.....	47
6. HIRU PLAZA: ZAHARRA, BERRIA ETA UGARTEKOA	55
7. ELIZAK ETA ERMITAK ERLIJIOSOTASUNAREN ZERBITZUAN.....	63
8. ELIZAREN GAINERAKO ZERBITZUAK.....	71
9. JAUREGI HAUNDI, ARGANARATS ETA UGARTE JAUREGI	77
10. ALKATEAK.....	83
11. ZIRUJAUAK ETA MEDIKUAK	95
12. ESKOLAK.....	101
13. ERREPIDEAK.....	109
14. URAREN AMETSA	117
15. ARALARKO MEATEGIETATIK OGI-BERRIRA	123
16. AURREN-AURRENEKO ORDENANTZAK-EDO.....	133
17. AUZOLANEAN EGINDAKOAK	141
18. AZKEN MENDI-GUARDA PROPIOA DESAGERTU ZENEKOA	145
19. DEMOGRAFIAZ HITZ BI.....	151
20. EUSKARAZKO AGIRI ZAHARRENA	159
21. KIROLAREN GURPILEAN	163
Dokumentu zenbait.....	173

ATARIKOA

Esku artean duzuen liburu honek urte berezi-berezian ikusi du argia. Amezketak udalerrri graduarekin ospatzen duen laurehungarren urtean, alegia. Ez da nolanahiko ospakizuna!

Inprimategira eraman aurretik eskuetan izan dut orrialde sorta hau, besteak beste, zer nolako *atarikoa* egin behar nion erabakitzeko. Nahiz eta orrialdeak oso-osorik irakurtzeko betarik ez dudan izan, saiatu naiz, nire ahalmenaren neurrian, atariko txukuna eta garbi ulertzeko modukoa egiten.

Lehen begiratuan orrialde hauek erakusten digutena zera da: edozein arlo aukatzen dugularik ere, gure herriak larehun urteotan zenbaterainoko aldaketak ezagutu dituen ikustea, nire egungo kargutik hasita. Leku onean geratu dira garai bateko alkate-aukera egiteko modu haiek! Lekutan daude eliza fededunez gainezka ikusi zitekeen urteak. Non daude laiak, goldeak eta gainerako baserri tresnak, Internet alderik alde sartu eta zabaldu zaigun garai hauetan? Zenbat artzain joaten zen udaberrian Aralarko larreetara, eta zenbat gaur egun? Eta zenbat baserritar egon ohi zen Mailora begira, zer nolako *zotza* egokituko ote zitzaion hausnartzen...

Gaur ez dago horrelako konturik. Polonia edo Suediako kamioiak ikusten ditugu paper fabrikara ailegatzen. Bai, aldaketa ikaragarria ekarri zuen lantegi berriak 1936tik aurrera Amezketako herritarrentzat. Bere garaian ondotxo zekiten gure aurrekoek ohiturak nola gainazpikatu eta itzulipurdikatu zituen fabrika berria Amezketako kale-kalean eraikitzeak.

Skyperen bitartez Ameriketara edo beste kontinenteetara dauden senide edo lagunekin egoteko bidea ireki zaigu azken aldian. Esan ohi denez, garai batean oinez edo abere gainean egiten zituzten leguak zein kilometro haiek, gaurregun aitaren batean egiten ditugu egun motoz nahiz autoz. Eta San Bartolometako dantzaldiak bixitzera oinez etortzen zen txistularia beharrean, *dj* gazteak datozkigu herrira, edozein alde eta aldiko musikak eskaintzera.

Urteen joanean moduak aldatzen joan dira eta barruti asko, erabat aldatu zaizkigu. Ez hala ere guzti guztiak. Garai batean bezala, orain bertan ere, bizilagun guztion zeregina da, Amezketara aurrera aterako badugu, sorbaldu ipini, arrimatu beharra. Lege hau ez da gaur goizekoa, oso zaharra baizik, eskuartearen duzun liburuan, *auzo-lanari* eskainitako atalean irakurri dezakezun bezala.

Atal honek zer pentsatua eman dit nire begiratu azkarrean. Nahiz eta egun auzo-lanaren sentimendua bestelako ikuspegi batetik ulertze dugun, oraindik bada Amezketan elkartu eta lanerako gogo, uzta ona biltzeko helburua muga izanda. Argi ikusi da hori 2014an, Fernando Amezketarra jaio zeneko 250. urteurrenaren ospakizunetan, edo San Bartolomeak nahiz kultur-astea antolatu eta gozatzeko garaian. Itxaropena dut 2015ean eta ongorengoetan ere horrela jarraituko dugula-duzuela!

Urte on bat opa dizuet guztioi eta gozatu, amestu, eskuartean duzuen historia zatiarekin. Iraganeko Amezketak, gaurko amezketarren lanarekin, etorkizuneko Amezketaren eta amezketarren historian eta bihotzetan iraun dezan!

Iñaki Amundarain Tolosa alkateak
2014ko abenduaren 15ean.

AZALPEN ZORRETAN

Eskuetan duzun liburu hau, adiskide, sarrerako hitz batzuen beharrea da, inondik ere. Amezketari buruzko liburu hau gaur egun zertara datorren galdetuko zenbaitek, arrazoi guztiz. Ez da batere galdera aldrebesa. Saia nadin dagokion moduan erantzuten, egoki.

Bizpairu arrazoi ikusten ditut orrialde hauek inprimategi bidean jartzeko.

Aurten, 2015. urte honetan, laurehun urte betetzen dira, Tolosaren eskutik luzaro ibili ondoren, Amezketako herria, inolako heldulekurik gabe, bere kasa abian jarri zenetik. Mugarri horretan oinak finkatu eta denboraren harian, atzera begirtzeko une aproposa izan daiteke oraingo hau. Aproposa ez ezik, mesedegarria ere bai. Geure bizitza propioan ere ez ote da hau aldian aldian egin beharrekoa? Atzera begiratu, datorrenari hobeto heltzeko...

Adituek diotenez, Jose Migel Barandiaranek galdera bakar bati erantzunez eman omen zuen bere mundualdia. Aditu horien ustez, bi hitz baino ez omen ditu ataundarrak behin eta berriz bere buruari galdetzen zion puntuak: Nondik gatoz?

Gure herriak laurehun urte betetzen dituen honetan ere antzeko galdera egi-tera beharturik gaudela esango nuke. Gaur egungo Amezketak hau nondik dator? Gaurko amezketarrok nondik gatoz? Hauxe litzateke galdekizuna. Liburu bat baino gehiago beharko genuke erantzun zuzena emateko. Liburuxka mailara ere neke handiz hurbiltzen den honetan nola bada galdera horrek ireki eta zabaltzen dizkigun ate guztietan barren-barrenera sartu? Gehiegikeria nabarmena litzateke hainbesteko sakonera duen gaiari liburuxka honen bitartez erantzun nahi izatea eta helburua bete duela uste izatea Xede askozaz apalagoak ditu. Erlea lore batetik bestera mugitu eta pasatzen den gisa ibiliko gara orrialdeotan ere, eremu batetik bestera jauzika. Tamalez, behar adinako sakontasunik gabe, oso axaletik sarri-askotan.

Kontu asko eta asko ezagun egingo zaizkio irakurle bati baino gehiagori. Berrriak ere badira, ordea. Bat edo beste, oso deigarriak gainera. Esate baterako, Iruñetik Baionara trena jarri nahi izan zutenean, proiektuetako batek bere ibilbidea Amezketako lurretan barrena eramateko aukera aztertu zuen. Zer eta nolakoa izango ote zen gaurko Amezketak hau, XIX. mendean, esate baterako, bere lurretan tren-geltoki bat eraiki izan balute, bai, bere eremuetan? Auskalo... Bai, istorio berrriak ere biltzen ahalegindu naiz liburu hau hezur-mamiratzekoan.

Liburu honek xede gehiago ere baditu, irakurle. Batetik, gure herriari begiratu bat diotenak aipatu, gure herriaz idatzi dutenen izenak ondratu. Bestetik, horien artean egon eta bizi denari eskerrak ematea ere bada.

Orain hamar urte eta gehiago, nire iritzirako, Amezketak nahi eta nahiez omendu behar zituen pertsonaiak hiru zirela aitortu nion orduko alkateari: Antonio Zavala, Antxon Aguirre Sorondo eta Juan Garmendia Larrañaga. Gaur egun, ezinezkoa zaigu hori egitea... Bi lehenak joanak dira bizien mundu honetatik. Las-tima, amezketarron esker onaren probarik gabe joanak izana...

Edozein modutara ere, aipatu beharrekoen zerrenda luzexkoa egin zait azkene-rako eta seguru naiz, gainera, merezi duten guzti-guztiak ez daudela bertan. Nor-bait izendatu gabe geratzen bada, barkakizun izan bedi neure ezjakina. Bapatean datozkidanak, dena den, hauek lirateke: Juan Ignazio Iztueta, Jose Manterola, Fran-cisco López Alén, Karmelo Etxegarai, Resurrección María Azkue, Polikarpo eta Jesus Elozegi, Gregorio eta Serapio Mujika, Luis Pedro Peña-Santiago, Jose Migel Barandiaran, Manuel Lekuona, Jose Artetxe, Juan Erentxun eta Felix Elejalde.

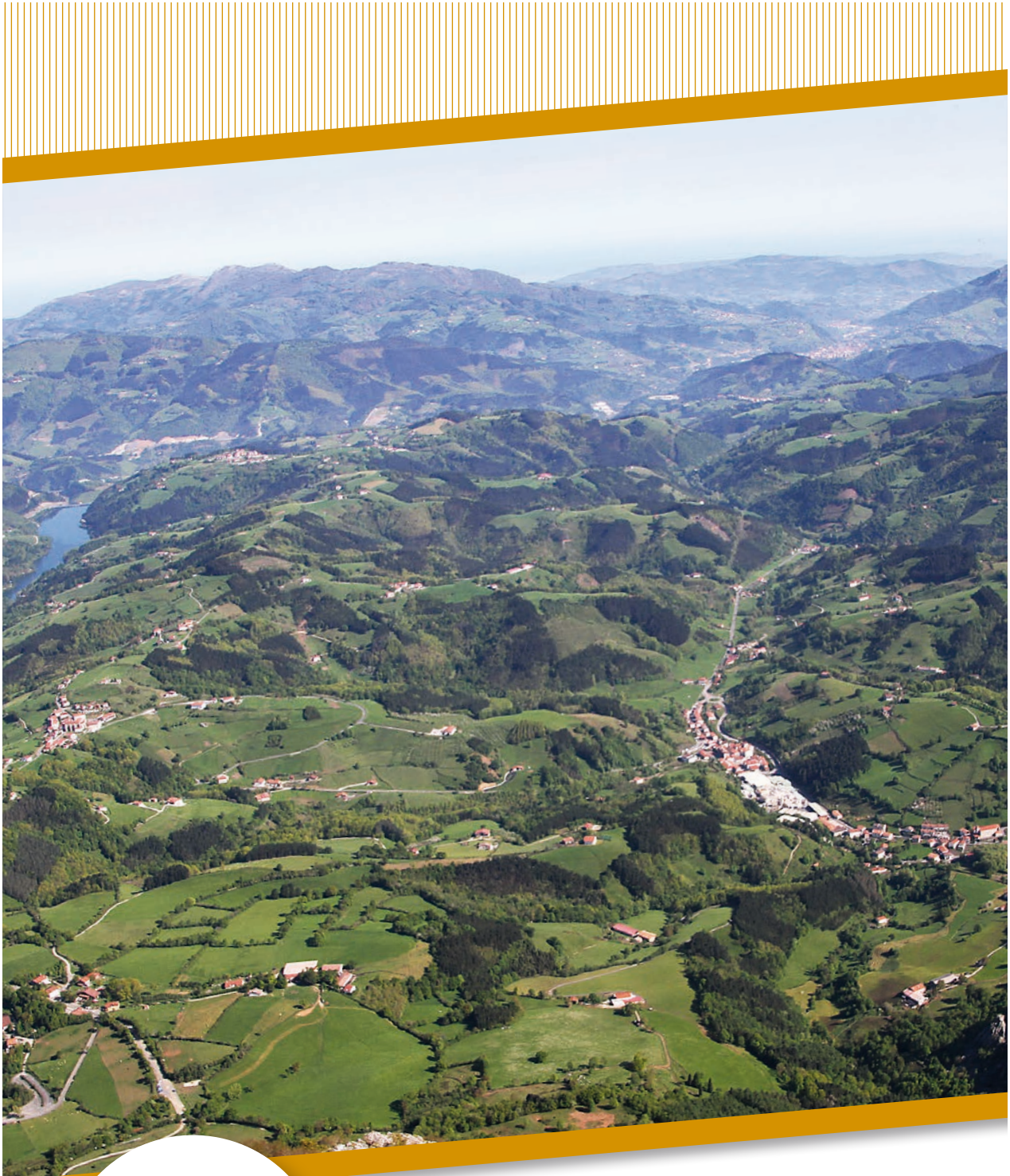
Salbuespenik gabe, hauek guztiak mundu honetatik joanak ditugu. Antxon Aguirre Sorondo izan da azkena. Donostiar honek noiz edo noiz esan izan zidan, Zurutuza/*Zuutze* baserriko odola zeramala zainetan. Langile amorratua zen. Bes-teak beste, Amezketako argiolez egin den lanik sakonena berea da, ezbairik gabe. Heriotzaren gaineko erritoez ere lan bikaina egin zuen Amezketan jasotako infor-mazioarekin. Errotei buruzko datuak jasotzen ere gogotik saiatu zen gure herrian. Asko zor genion.

Amezketari arreta bereziz so egin izan diona Juan Garmendia Larrañaga dugu. Urteetan aurrera doa tolosarra, eta berak esaten duenez, gorputza abaildua sen-titzen omen du –adinaren ajeak, nonbait–, baina adimen argi eta zolia daukala aitortuko dugu guk, geure partetik. Bisita asko egina da gure herrira, jakin-mi-nak eraginik. Eskola zaharreko maisua izan da *Juanito*; neurriz kanpoko langilea, eta zehatza bere idatzietan. Begi argia, zorrotza izan du egunetik egunera aldatzen doan mundu honi begiratzeko. Amezketera egin zenuen bisitaldi oro eskertu nahi dizugu, bihotzez, Juanito. Bai horixe!

Ondobidean, orrialde sorta honi adaxka txiki bat ernamuinduko zaio datorren udaberrian. Azken larehun urteotan Amezketan hizpide nortzuk izan diren argi-tzen saiatuko naiz oraindik hezur hutsean dagoen liburuan. Lantegi astun eta ne-ketsu samarra hartu ez ote dudan xuxurlatu izan dit adiskide on batek belarrira. Ezezkorik ez nioke esan beharko, luzaro ari bainaiz mahai zahar honi loturik la-nean, goizak joan eta ilunabarrak etorri. Hala ere, asko balio dit liburu berri baten aupada eta erronka nire aurrean, mahai gainean edukitzeak, zabartu eta *pardeldu* ez nadin. Gaztetasunetik adinak urrundu gaituenok horretarako aldero karga na-bariagoa daukagu beste edozertarako baino.

Atariko atal honen lerroetan murgildu zaren horri, eskerrik sutsuenak, eta izan ezazu adore besteren bat ere jorratzeko. Horixe besterik ez dizut opa.

Azken orduak agindutako oharra. Irakurleak eskuetan duen liburu hau inprimategira bidali ondoan jaso dut albistea. Juan Garmendia Larrañaga hil dela, Tolosan. Atal honetan bertan, aurreko pasarte batean berari buruz esandakoak bere horretan uztea erabaki dut. Euskal munduaz arduratu direnen artean punta-`puntakoen sailean kokatu behar dut 2015eko urtarrilaren 8an joan zitzaigun Garmendia Larrañaga. Utzi digun ondarea aparta da, baita Amezketaz idatzita utzi diguna ere.

1

**AMEZKETARI BURUZKO
LEHEN ARGIBIDEAK**

Amezketari buruzko historiografian sartu behar izanik, Aralar mendilerroaren aipamenetik abiatu behar da, erremediorik gabe. Zientzialariek diotenez, Neolito Aroan gizakiak ongi ezagutzen zituen gaindegi haiek, eta aztarna ugari aurkitu dute hori esateko. Otaskar eta Urritzagako ehorzketa puntuak erakusten digute Neolito garaiko gizakiari ez zitzaiola arrotz egiten gaur egun Amezketa aldera ematen duen lurralde hori.

Azken urteotan, gainera, beste aurkikuntza interesgarri baten berri ere eman zaigu. Felix Ugarte Elkarteari eta Arkeolan Fundazioari esker, geroz eta fundamentu gehiagoz esan daiteke, Brontze Aroan gizakiak bazuela Aralaroko meategien berri. 2008. urtean hasi ziren lanean eta urte gutxiren buruan gauza interesgarri asko eskuratu ahal izango dugu gai honetaz. Felix Ugarte Elkartea *Lurpeko eremuen ikerketa eta zaintza* arduratzen da, eta Arkeolan Fundazioak urte asko darama erromatarrek Gipuzkoan utzi zituzten arrastoak bilatu, sailkatu eta zaintzen. Bada-kite, beraz, zertaz ari diren aurkikuntza horien berri eman dutenerako.

Bi elkarteek orain arte egindako lanetan aurreratu dutenez, Brontze Aroan ere baziren meatzariak Aralarren, lur-azalean eta lurpean zegoen meaz, mineralaz baliatzen zekitenak. Harrezkero 3500 urte inguru pasatu dira. Bestalde, erromatarren garaiko zeramika zatiren bat ere topatu omen da goiko paraje horietan. Urte batzuk beharko dira, baina gaur dakiguna asko aberastuko da arestian aipatu diren elkarte bien ekarpenez. Arritzagan eta Buruntzuzindik Uakorriara doazen hartzuloak iker-tu ahala, argibide gehiago izango dugu gizakiak Aro hartan egin zituen ahaleginez.

Duela 3500 urte Aralarren lanean aritu zirenek ez dakigu nola esaten zioten gaur egungo Amezketa eta bere inguruei. Izanez ere, orain bederatziehun urte ingurukoa izan bailiteke zeharkako lehen aipamena.

Ozcue, Ozue eta Bozue

Gaur egun Amezketa deiturarekin ezagutzen den lurraldeaz historian egin zen lehenbiziko aipamena 1025ekoa izan daiteke. Garbi utzi dezadan, ordea, 1025ko aipamen horrek ez duela deitura hori erabiltzen, beste bat baino. Garai hartan Nafarroako erregeen mendean zegoen lurralde honi, *Ypuzcoa* deitura ematen zioten eta historialariek diotenez, 1025ean, Gipuzkoako Jauna zen Garcia Azenarizek eta honen emazte Gaylak egundoko lur-saila eman zion San Juan de la Peña, Aragoiko lurretan dagoen monastegiari; horien artean *Lerin*, *Oiarzun*, *Lavaïen*, *Verastegui*, *Araiz*, *Larraun*, *Araria*, **Ozcue**, *Ernani*, *Seyar*, *Ticiar*, *Iraurgui*... Agiri zahar hartan oso argi eta garbi esaten da *bailarei* buruzko zerrenda dela hura.

1027an, Nafarroako Antso Nagusia erregeak, Iruñeko gotzainaren mendeko lurraldea zein zen erabaki nahirik, dokumentu bat zabaldu zuen, eta Pablo Gorosabelen ustez, agiri horretan aipatzen den *Ozue* bailara gerora *Bozue* deituraz ezagutuko dena izan omen daiteke. Eta gaurko Amezketa parte a bailara horretan zegoen; bihotz bihotzean gainera.

Ametzak ematen dio bere leku-izena gure herriari.

Garai haietan, hiribildu edo villa deitzen zitzaienek ez baino *bailarek* zuten garrantzia eta Gipuzkoako lurraldea horrela banatzen zen, bailaraz bailara. Esate baterako, Hernanikoan Donostia, Astigarraga, Hernani eta Urnieta zeuden; Berastegikoan, berriz, Elduain, Berastegi eta seguruenera, Berrobi eta Ibarra ere bai.

Bailara hauen buruan leinu edo familia boteretsuak egon ohi ziren, hau da, lurralde eta aberastasun handien jabe zirenak. Euren gainetik erregea soilik zegoen bere ondasunekin eta gainerrako guztiak familia hauenak ziren.

XII.mendearen azken urteetara jo beharko da Gipuzkoako lehenengo *hiribildu* edo *villa* deiturako biziguneak historian ikusteko. 1180ean, horrela, Nafarroako Antso V. erregeak gradu hori Donostiari aitortuko dio. Bakarra da Gipuzkoan errege nafar batek emandako titulu hau. Izanez ere, 1200.urteaz geroztik Gaztelaren mendeko lurralde izatera pasako baita Gipuzkoa, eta handik aurrerako tituluak Gaztelako erregeek emandakoak izango dira: Hondarribia (1203), Alfontso VIII. Nobleak; Getaria eta Motriku (1209), Fernando III. Santuak; Zarautz (1237)...Eta gero etorri ziren Tolosa, Hernani, Ordizia eta abar. Guztira 25 dira urte haietan *hiribildu*, *villa* edo *udalerrri* gradua onartu zitzaizenak.

Berehala sortu ziren arestian aipatutako bailadetako familia boteretsu haien eta udalerrri sortu berrien arteko gatazkak. Hiribildu haiek, bere pribilegio eta guzti, mugatu eta apurtu egiten zituzten Ahaide Nagusi izenez ezagutzen ditugun familia aberatsen ahalak. Ez da harritzekoa,

Hilarri deitura ematen zaie. Adituei sinestera, hilobi-monumentuak dira. Argazkiak erakusten duen hau Amezketakoa da.

beraz, istiluak eta burrukak izatea euren artean: erreketak, hilketak...Bestalde, Ahaide Nagusien artean ere ezinikusiak eta liskarrak gogotik ematen ziren, bai, euren artean. Hori horrela, bizi-gune txikietako jendea oso estu eta larri hartzen zuten familia indartsu haiek. Horregatik, handik urte batzuetara, udalerrri maila ez zuten bizigune horiek erabaki hau hartu zuten: inguruko herri nagusietakoren baten babesean jartzea. Horrelaxe jokatu zuen Amezketak 1374an Tolosari elkartu zitzaionean. Amezketa bezalaxe, beste “unibertsitate” edo “kolazio” asko izan ziren Tolosaren anparoan urte gutxiren buruan babestu zirenak: Berrobi, Gaztelu, Irura, Abaltzisketa, Alegia, Orendain, Altzo...Era horretan, Tolosak egundoko indarra hartu zuen Gipuzkoako herrien artean eta Batzar Nagusietan.

Bai, Ahaide Nagusien arteko istiluetatik libre egotea, gatazka haietatik urrundu eta libratzea jo daiteke lehen arrazoitzat hiribildu edo “villa” graduakoekin elkar-tzeko. Hura zen arrazoi nagusia, baina ez bakarra. Bigarren bat ere bada, adituen ustez, eta eragin handikoa gainera: udalerrri edo hiribilduek zitzaizkien pribilegioez baliatzeko modua. Hau ere arrazoi aski sakona gertatu zitzaion Amezketari Tolo-saren babesean bere burua jartzeko. Urte zaharrak joan, urte berriak etorri, denbo-raldi luzea eman zuen Amezketak egoera hartan; Amezketak eta gainerako kolazio edo unibertsitate esaten zitzaien guztiak. Horrela egingo zituen gure herriak 241 urte, oker handirik gabe.

Hilarri hau, aurrekoa bezala, Donostiako San Telmo museoan dago jendearen ikusmirarako. Adituak ez datoz bat bere esanahia adierazterakoan.

“Amezqueta” deituraren lehendabiziko aipamenak

Historian barrena urte batzuk aurrerago jo behar da *Amezqueta* izena –horrela idatzita, noski– ikusteko. Nafarroako hiriburuan dago gure herriaren izena dakarren lehen agiria. Oso zaharra da. 1313koa. Bi eratara dator. Aurren-aurrena pertsona bati itsatsia, eta bigarrenik, leku-izen modura.

Urte zailak ziren haiek, Amezketa bezala, muga egiten zuten herrientzat. *Gaizkileen mugaldea* deitzen zitzaion Nafarroa eta Gaztelako erreinuak bereizten zituen lurraldeari. Alde batean egindako azioen konturik ez

zuten eskatzen bestean, eta bestean egindakoenik ere ez norberarenean. Horrelako zerbait gertatu zen 1313.urte hartan ere.

Arturo Campion nafarrak bere *Gacetilla de la historia de Navarra* lan bitxian islatzen du garai hartan eman ziren burruken berri. Eta adibide gisa, Iruñeko Merinoa zen Martin Martiniz de Mutiloaren zereginak zeintsu izan ziren erakutsiko digu:

Cabalgo tras de Sancho de “Amezqueta”, ladrón y robador, aprisionandole dentro de los montes de Castilla donde le ahorco.

Hauxe litzateke pertsona bati atxikita ezagutzen dugun Amezketari buruzko estraineko aipamena. Bigarrena ere urte berekoa da, hau da, 1313koa, baina hone-tan leku-izena bihurtzen da deitura hori. Begira:

Con ocho ginetes y doscientos peones “yogo en zelada en los montes de Ipuzcoa” para prender a “Darbona”, encartado, ladrón muy malo, y a Sancho Lopiz de “Subisarreta”, que era encartado “de quince ayunos aca”, y avisaronle los “barruntes” que estaban en Amezqueta, dentro de Guipuzcoa... y el Merino se fue por allí y cerolos, y hubo heridos de una parte y otra parte, y prendió a los dichos “Arbona” y Sancho Lopiz y los enforço entre ambos reinos. Pago a los barruntes catorce libras.

“Barrunte” esaten zaien hauek Merinoak mugan ezarritako zelatariak ditugu; ispiak, alegia. Oso erne egoten ziren, mugaldeko joan-etorri guztien kontuak zorrotz-zorrotz eramanez. Aurreko istorio horiek gertatu eta handik bost urtera, 1318an, berriro ere giroa erabat mingostu eta bihurritu egin zen gaizkileen mugaldea deitzen zitzaion hartan. Iruñeko merino berria Johan Lopiz de Urroz genuen, eta zera deliberatu zuen:

Con diez ginetes y trescientos peones, y los hombres de la Comunidad de “Arayz” fue a la casa de Amezqueta, dentro de Gipuzcoa a donde los guipuzcoanos llevaron quinientas ovejas rabadas en dicha tierra de Araiz; y como entonces el Merino no logró recuperarlas, prendió allá trescientas vacas que trajo consigo a territorio nabarro, lo-grando de esta suerte que se devolvieran las ovejas a cambio de las vacas.

Ikusten den bezala, giro nahasia zen XIV. mendearen hasierako hura, eta Amezketako jendeak Tolosako udalerriarekin bat egitea erabaki zuen, 1374an. Alde batetik, Ahaide Nagusien arteko gatazkak, eta bestetik, mugaldeko lur izatearen alde txarrak. Tolosak babesa ematen ziolarik, zenbaitek lasaitu ederra hartuko zuen garai hartako Amezketan!

1374an izenpetutako adostasunezko akordio hartan oinarriturik, Amezketak bi mende eta erdi inguru eman zituen Tolosa udalerriko agintarien esanetara. Eta besterik esaten ez zaigun bitartean, hura izan zen Amezketak bere historia apalean izenpetu zuen estreinako hitzarmena. Hurrena, ordea, handik gutxira, berehala jaioko zen. Esan beharrik ez dago, zeinen garrantzitsuak gertatu zitzaion erabaki haiek guztiak Amezketari!

1409ko azaroaren 14an bigarren hitzarmena: Bozueko Unioaren sorrera

Behin baino gehiagotan idatzi izan da –historiak argi eta garbi erakusten baitu– Amezketa Aralar mendiaren anparoan bizi izan den herria dugula. Beste hitz batzuetan, asko zor diola gure herriak Aralarko gaindegiei. Hori nekez ukatu diteke, bai. Neurri handi batean, Aralar mendiaren “besoetako” da Amezketa, bai lurrez eta baita historiaz ere.

Zazpi mende gutxienez badira Amezketa eta inguruko zenbait herri Aralarrez baliatzen hasi zirela. XIV.menderako bazuten herri horiek –aurretik ere bai seguru asko– mendiak eskaintzen zizkien baliabideez probesteko euren artean onartutako arautegia. Arazoak izango ziren euren artean, baina bazekiten gutxi-asko nola jokatuko Aralarrek eskaintzen zienaz baliatzeko.

Alde askotatik begiratu izan zaio Aralar mendikateari. Mendizaleek modu batera ikusten dute, baina garai batean batipat etekina atera nahi ziotenena izaten zen begirada zorrotzena.

Behin edo beste, ezustekoak ere izan zituzten, ordea. Kontu hau 1375ekoa da. Esate baterako, Enrike II. erregeak Beaskin, Pagabe eta Igaratza Oñati eta Gebarako jauna zen Beltran Velez de Gebarari eman zizkion, mesederen baten ordainetan.

Bene-benetako arazoa, ordea, 1400.urtean sutuko da. Enrike III.ak garai hartan Lazkaoko oinetxearen buru zen Joan de Amezquetakoari entregatu baitzion Aralar. Zer adierazten zuen erabakiak? Aurrerantzean Joan de Amezquetakoaren eta honen ondorengoen esku geratuko zela Aralar mendiaren zati bat, eta Gipuzkoako herri zenbaitek lanik asko izan behar zutela ordurarte bezala mendiari etekina ateratzen: larreak, basoak, iturriak... Egoera berriak eragiten zizkien kalteak ikusita, auzitara jo zuten herri-ordezkariek. Bederatzi urte behar izan ziren erabaki bat adosteko, eta hitzarmena 1409ko azaroaren 14an izenpetu zen Tolosan.

Sinatutako dokumentuaren muinaz jakitun zeudenen artean amezketar talde dezentea zegoen:

Juan Lopez de Zubillaga Jurado de la dicha colacion de Amezqueta.

E Joan de Ugarte e Juan de Argañaras e Miguel de Toledo, e Juan de Ybarlucea Pellegero, e Juan Francisco de Ybarlucea e Juan de Zubillaga, e Martin de Zuriarrain, e Martin Miguelez de Cortes, Juan de Sasturain, e Juan Martinez de Zubillaga e Juan de Sasturain carintero, e Martin Miguelez de Pildain, Perucho de Iriarte, e Pedro de Yrigoien, e Martija de Aldasarte e Juan de Echaiz, e Juan de Yeregui, e Lope de Alvizuri, e Juan Iñiguez de Larramendi e Sancho de Murcia e Juan Gonzalez de Zavala e Juancho de Arizmendi e Garcia de Oteiza, e Martin de Argaia, e Miguel de Zubillaga e Miguel de Ariztegui moradores que somos de la dicha colacion de Amezqueta que estamos juntados á llamamiento del dicho nuestro Jurado segun lo habemos de uso de nos á juntar...

Epaiak adierazten zuenez, mendia bi zatitan banatu zuten; erdia, Ordizia eta bere mendeko kolazioei entregatu zitzaien; gainerakoa, Amezketa eta ingurukoei. Hitzarmen horren beste aldea zera izan zen: Aragoiko diruan, lau mila florin eman beharko zitzaizkiola Lazkaoko oinetxeari. Dirutza handia, bistan denez. Baina akordio txarrena ere gatazka bera baino hobea izaten omen denez, burua makurtu eta agiria sinatzea deliberatu zuten.

Akordioari hamabost herri lotu zitzaizkion, bi batasunetan banaturik. Bozue Handia edo Amezketakoan, gure herriaz gainera: Abaltzisketa, Baliarrain, Ikaztegieta eta Orendain. Bozue Txikia edo Villafrancakoan, gaurko Ordiziaz gainera: Altzaga, Arama, Ataun, Beasain, Itsasondo, Gaintza, Lazkao, Legorreta eta Zaldibia.

Deituratzat Unioa edo Batasuna eraman arren, haserreak eta gatazkak gogotik ezagutu zituen erakunde honek bere historian. Dena den, eta desadostasunak desadostasun, baliotsua gertatu zen akordioa denboraren joanean.

Beraz, 1370tik 1410era doazen urte haiek bete-beteak suertatu ziren Amezketako agintari eta herri-jendearentzat. Batetik, Tolosarekin auzotasun-akordioa onartu, eta bestetik, Aralarko Batasunaren proiektu berrian murgildu...Ez dira txantxetako erabakiak biak ala biak ere!

Lehengo baserriak orain bost mende

Amezketako etxeizenik zaharrenak seguruenera arestian aipatu dugun horretakoak izango lirateke, hau da, 1410.urtean sinatutako agiri batean datozenak. Bai, aipatu berri dugun agiri zahar horretan Zubillaga, Argañarats, Toledo, Ibarluzea, Zuriarrain, Sasturain, Irigoena, Etxaiz, Iraregi, Larramendi, Argaia, Zabala, Arizmendi eta abar izendatzen dira. Bai, bistan dagoenez, ordurako baziren Amezketan deitura propioko eraikinak, izen propioz bereizten zituzten aterpeak. Bai, ongi diot: aterpeak. Ba ote zuten, izanez ere, gaurko baserri askoren tankera eta trazarik? Eta egiturarik? Eta segurtasunik?

Alberto Santana adituaren iritzia aintzat hartzen badugu, duela sei-zazpi mende, oso bestelakoak ziren gizakiak erabiltzen zituen aterpeak lurralde hauetan. Bi ezaugarri aitortzen dizkie orduko etxebizitziei. Batetik, salbuespenak salbu, oholez egindakoak izaten zirela. Harria eta karea artean ez ziren erabiltzen. Bestetik,

Sarobetxe-Sautseko sarrera nagusia.

tamainari zegokionean, aterpe haiek ez zeukatela zerikusirik gerora jasoko ziren eraikinekin. Halaz ere, bere estalian sartzen ziren zein familiak zein aziendak. Gainerako ondasunak (dolarea, bihitegi edo almazena, txerri-tegia eta abar) bigarren estalpe batean eduki ohi zituzten.

Alberto Santanak argibide interesgarriak eskaintzen ditu aterpe haiek nolakoak izan zitezkeen aurreraterakoan:

Eran sencillas cabañas de madera, excavadas en fondos de roca y recubiertas de techos vegetales, con pequeños manparos de varas de castaño o avellano entretejidas al tresbolillo, recubiertas de argamasa de cal y arena.

Horrelakoak izango ziren herri-jendearen aterpeak, eta gehientsuenak. Salbuespenak bazeuden, ordea, eta baita Amezketan bertan ere. Horien artean kokatu beharko genuke, behintzat, *Jauregi Haundi* esaten dioguna. Ez dakigu besterik zegoen ala ez, baina gauza jakina da eraikuntza hori zutik zegoela ordurako.

Gaur ezagutzen ditugun egitura eta itxurarekin egindako teilatupeak duela bost mende hasi omen ziren gure inguruan jasotzen, Alberto Santanaren iritzian. Esan liteke, beraz, 1500. urte aldera hasi zirela lehendabiziko baserriak eraikitzen. Noski, familiarik aberatsenak izango ziren teilatupe berriak jasotzeko aurren-aurrena mugitu zirenak.

Besterik pentsatu arren, Santanaren ustez, European jasotako ezagutzarekin egin ziren hemengo baserririk onenak ere:

Nos inventamos el caserío incorporando los últimos avances tecnológicos de la carpintería estructural gótica europea del momento. Si prescindieramos de los muros, el edificio se mantendría perfectamente en pie.

Era honetan jasotako baserriek erabat aldatu zuten seguru asko Amezketako paisaia ere. Poliki poliki ugaldtu baitziren eraikin berri eta zenbait kasutan ikusgarriak.

1504an egindako bilera batean etxe hauen jabeek hartu zuten parte: Linobiaga, Mandindegi, Etxaiz, Arizmendi, Lapatza, Agirre, Sasturain, Arrese, Kapagindegi, Zabala, Ibarluzea, Arretxe, Arantzasti, Arrieta, Argaia, Zubillaga... Zerrenda honetan puntu interesgarria haxe da: lehendabizikoz egiten dela *Arretxe* eraikinare

aipamena. Bistakoa denez, *Harri+etxe* zen behintzat hasiera hasieratik teiltatupe hura.

Bai, XVI.mendeaz gerozkoak izan dira harriz eta zurez egindako eraikinak Amezketan ere.

Tolosarekin elkartuta egon zen garaiko izenak

Gaur egun idazten diren agiri ofizial guztietan “herri” deitura erabiltzen da euskaraz eta “villa” gaztelaniazkoetan. Eta nola esaten ote zitzaion ez *herri* eta *villa* gradurik ez zuenean?

1525. urte aldean idatzitako agiri batek oso zehatz-mehatz eta zuzen adierazten du gure herriari aitortzen zitzaion deitura. Honela dio dokumentuak:

*Sepan cuantos esta carta de procuración vieren como nos **la universidad** (1) y homes hijos dalgo de la **tierra** (2) **é universidad** de Amezqueta, que es jurisdicción de la villa de Tolosa, ques en la muy noble y muy leal provincia de Guipuzcoa, que estamos juntos en nuestro ayuntamiento, segun habemos de uso y costumbre de nos juntar para en las cosas cumplideras y necesarias de dicha **Vecindad** (3)*

Gaztelaniaz idatzitako pasarte honetan hiru modura deitzen zaio –tierra, universidad, vecindad– artean *udalerrri* edo *hiribildu* mailarik gabe zegoen Amezketari. Beste zenbait agiritan eta maiz gainera, *lugar* eta *colación* deiturak ere erabiltzen dira ideia berarekin.

Zoritxarrez, ez dakigu garai hartako amezketarrek euskaraz nola deitzen zioten beren biziguneari.

2

**UDALERRI MAILA
AMEZKETARI AITORTU
1615EKO
URTARRILAREN 26AN**

XIV. mendearen azken laurdenean sartzerakoan, Gipuzkoako kolazio eta uni-bertsitate txiki askok neurri estuak hartu behar izan zituzten aurrera egingo bazuten. Segurtasun arazo handiak, Ahaide Nagusiak bazterrak kiskaltzeko prest edozein garaitan, erregearengandik pribilejiorik kaskarrenak lortzeko kemenik ez... Erabakiak hartzeko garaia iritsi zitzaien bizi-gune txiki askori; horien artean amezketarrei ere egokitu zitzaien. Orduko joerari jarraituz, aurrerantzean Tolosako herriaren anparoan bizitzea erabaki zuten.

Zer zegoen erabaki horren funtsean? Oso modu dotorean argitzen du puntu hori Maria Rosa Ayerbe Iribarre:

La aldea, tierra o universidad, pues, es una unidad territorial con plena capacidad, en principio, de decidir por sí misma su vinculación a una u otra villa y administrar sus bienes de forma autónoma, pasando a depender de la villa a la que se avecinde en materia de jurisdicción y, fundamentalmente, de administración de justicia.

1374ko urtean 18 bizigunek, batzuk handiagoak besteak oso txikiak, Tolosarekin elkartzea deliberatu zuten. Zerrenda hau da: Abaltzisketa, Altzo biak (Muino eta Azpi), Amezketa, Anoeta, Baliarrain, Belauntza, Berastegi, Berrobi, Elduain, Gaztelu, Hernialde, Ibarra, Ikaztegieta, Leaburu, Lizartza, Orexa eta Orendain. Batasun hau Gaztelako Juan II.a erregeak Burgosen berretsi zuen. Garai ezberdinetan izan bazen ere, guztira 27 lurralde uztarpeko egin zitzaizkion Tolosari.

Tolosak estutu ere gogotik egingo zituen bere mendeko auzuneak, eta horietako bik, Adunak eta Alkizak, Tolosarekin zuten adostasun hitzarmena alde batera utzi eta Donostiari elkartu zitzaizkion, 1450an. Alderantzizko joera hartu zuen ostera Andoainek; Donostiarekin zuen lotura desegin eta, Tolosari hurbildu zitzaion 1475ean.

Aurrerantzean, auzune txiki haietako bizilagunak, Tolosaren aldetik, tolosartzat hartuko zituzten eta bertako herritartzat. Hori horrela, pertsona, ondasun eta abarretako auzi kontuetan, Tolosako alkatearen aurrean epaituko zituzten. Ez zuten, ordea, Tolosako alkatea aukeratzekoan, ez hitzik eta ez botorik. Zerga kontuan auzune bakoitzak bere kastuei erantzun behar zien. Erregeak ezarritako zergak zirenean, bizigune txiki bakoitzak zegokion kopurua Tolosari eman behar izango zion.

Politika arloan ere bere ondorioak ekarri zituzkien auzune haiei Tolosarekin elkartzeak. Ahaide Nagusiekin Gipuzkoako Hiribilduen Hermandadeak zituen lis-karretan auzune txiki hauek alderdiz aldatu beharko dute: Ahaide Nagusien agintepan ez baino aurrerantzean Hiribilduen esanetara ibili beharko dute.

Maila honetan bertan, gainera, beste gai bat argitzen zen erabat: Gipuzkoako Batzar Nagusietan Hiribilduak izango zuen auzune txiki haien ordezkaritza.

Tolosa eta Amezketaren arteko harremanak

1379tik aurrera, Tolosako hiribildua eta Amezketako lurraren artean izandako harremanak gorabeherarik gabekoak beti-beti gertatu. Egia esan, beste zenbaitek

Amezketak baino buruauste gehiago eman zion Tolosari. Hori aitortu beharko genuke artxiboetan dauden agiriei begiratu eta gero.

Adibide bakanetako bat 1540koa da, eta auziak hiru bat urte behar izan zituen guztiz argitu eta bukatzeko. 1540. urte hartan Juan de la Torre zen alkateak, eta, dirudienez, berari zegokion baino isun handiagoa ezarria izango zion norbaiti. Ikusten denez, Amezketako edozein alkatek ez zezakeen 100 marabedi baino gehiagoko isunik, multarik ezarri. Agiriari sinestera, Juan de la Torre hark kopuru hori gainditu egin zuen eta Tolosako alkateak, kargu hartu eta, auzitara eraman zuen.

Negu luzeak, eta zenbait kasutan gogorrak igaro zituen Amezketak Tolosari atxikia egon zen garaian.

Kasu hau litzateke soilik Tolosa eta Amezketako alkatearen arteko konpenezina eta desadostasuna erakutsiko lituzkeena. Gainerakoan, bide onetik eramandakoak izan ziren harreman haiek.

Urte haietatik aurrera, ordea, borondatzeko lotura hura bihurritzen hasi zen, eta giroa ozpintzen. Ez dugu ahaztu behar 1538an aipatu zela Gipuzkoako Batzar Nagusietan nola zenbait kolazio eta unibertsitatetik Tolosarengandik bereizteko gogoa zeukaten.

Lourdes Soria Sesé adituak zera esaten du Amezketak bezalako auzoek udalerrikin zituzten harremanez:

La insatisfacción de los lugares empezó a manifestarse desde mediados del siglo XVI, concretándose sobre el reparto de las contribuciones, por considerarlo lesivo para las vecindades, en especial cuando no estaba claro cuáles respondían a gastos comunes y cuáles eran de cargo exclusivo de la villa, lo que dio lugar a múltiples reclamaciones y pleitos escalonados desde esa fecha hasta comienzos del siglo XVII...

Desadostasun gehiago ere izan zuten herrien mendeko auzoek, baina muin -muinean puntu honetara errenditzen zen haserrerik biziena. Ez zeuden prest hiribildu eta villa haien kastu propioei laguntzeko.

Amezketaren herri izateko bidean eta bere arrazoiak

Zergatik piztu ote zitzairen Amezketari eta Tolosari lotutako gainerako kolazioei lokarri haiek apurtzeko gogoa? Historialariek arrazoi sorta zabala azpimarrazten dute aurreko galderari erantzuteko.

Labur izango bada ere, puntu batzuk aletuko ditugu.

XVI. mendearen azken hondarrean eta XVII.aren hasierako urte haietan ez zegoen segurtasun arazo berezirik. Ez zegoen 1370 aldera auzune txikiek bizi izan -nozitu esan beharko genuke- giroarekin inolako konparaziorik. XVI eta XVIII. mendeetarako Gipuzkoako lurraldeak bazituen bere bitarteko, baliabide propioak, zerbait makurra gertatuz gero, egoerak eskatzen zituen neurriak hartzeko.

Era berean, Ahaide Nagusiek piztutako suak ere aspalditxo erabat itzalirik zeuden.

Hirugarrenik, Tolosaren mende zeuden kolazio txiki haiek uste zuten, behin lotura guztietatik libratuz gero, zeuzkaten arazoei irtenbide egokiagoak emateko modua izango zutela norbere eremuan. Amezketak Tolosako agintariekin ez zuen hika-mika oso berezi eta sakonik izan baina, gure aurrekoek pentsatzen zutenez, gauza ziren bidea bere kasa egiteko, inoren sostegurik gabe. Horrelako zerbait adierazten dute ondoko pasarte hauek:

Que han tenido con ella (Tolosarekin, alegia) muchos pleitos, y al presente los tratan, en que han gastado, y gastan mucha suma de dinero sobre preeminencias y cosas, que la dicha villa pretende contra el dicho lugar como anejo al Juzgado, e Jurisdicción que tiene en el, y que con esta ocasion han sido y son muchos los malos tratamientos, y molestias que reciben de la dicha villa demas que en los pleitos con sus mismos votos, ó, fuegos hacen contra ellos contribuyendo en los autos de la dicha villa, y e ella sobre ellos solamente Jurisdiccion con solo el titulo de haberseles encomendado quando tenían menos vecinos, y que al presente dicho lugar esta muy extendido y tiene muchos vecinos, y si se eximiese de dicha villa se extenderia mucho mas su población, y se introducirían buenos sujetos para gobernar la republica tanto mas siendo como son todos originarios de la dicha Provincia de Guipuzcoa, descendientes de sus fundadores.

Arrazoi hauez gainera, bazegoen beste bat ere aintzat hartu behar dena. Madrilako Monarkia premia gorrian zebilen diru-kontuan. XVI. mendean, European eta beste zenbait lekutan indartsu azaldu nahi izateak sos asko eskatzen zuen, eta, ibilian ibilian, ahitu egin zitzaizkion kutxetan gordetako ontzurre eta gainerako txanpon gehientsuenak. Beraz, ate guztietako aldabak jo behar izan zituzten, diru-iturriak ugalduko baziren. Aukeratutako bideetako bat *hiribildu* edo *villa* mailara igo nahi zuten kolazio edo unibertsitatei gradu hori onartzea zen, eta bide batez errekonozimendu hori eskatzen zutenei dirua gogotik eskatzea.

Tolosa alde batera utzi eta bakoitzak bere bide propioa jorratu nahi izanak 1538koak ditu lehenengo sustraiak. Erregea prest zegoen bide hori errazteko eta auzune zenbaiti zera errekonozitzeko:

A algunos pueblos e aldeas para que salgan de la jurisdiccion e juzgado de ciudades e villas, e tengan jurisdicción por sy pagando cierta cantidad.

Bide horrek gorabehera asko izan zuen, baina poliki-poliki gero eta zehatza-goak ziren bizigune txiki haien aurrera pausuak. Getarian, 1553an Batzar Nagusiak bildu zirenean, Antonio de Abaliari, Madrileko Gortean Gipuzkoaren ordezkari zenari, ohar hau bidali zioten:

Para que si algunas universidades e lugares de esta Provincia acudiesen al Principe nuestro señor y tentaren comprar las jurisdicciones de las villas de cuya jurisdicción son este prevenido para lo contradesir, y avise luego de ello a la Provincia.

Tolosako agintariiek ongi aurreikusten zuten zer gertatu behar zuen, kolazio edo auzune guztiak galduz gero: Gipuzkoako Batzarretan gogotik ahuldu behar zitzaiela euren errepresentazio indarra. 356 boto eta erdi ziren Tolosari aitortzen zitzazkionak, eta horietatik 80 baino ez ziren berez zegozkionak. Gainerakoak, 276 inguru, bere mendeko auzoen bidez lortzen zituen. Ez da harritzekoa, beraz, gogotik ahalegintzea bere mendetik inork alde egin ez zezan.

Baserri hauetako bizilagunek ere herria izateko gogoia zeukaten.

Honen aurreko pasartean “boto” hitza erabili da Gipuzkoako Batzarretan bote-rea nola banatzen zen argitzeko. “Boto” hitza erabili beharrean eta bere ordez “su” izena idatzi beharko nuke. Puntu hau oso dotore xehetzen du Pello Jose Aranburu Ugartemendiak Alkizako herriaz landu zuen monografian honela dio:

Juntakideen botoa ez zen indibiduala, hau da, zenbat ordezkari hainbat boto, juntakide bakoitzak ordezkatzeko zituen suen arabera baizik. Herrialdeko gastuak ordaintzeko herriek ematen zuten diru-kopuruaren arabera banatuak zeuden suak.

Dena den, jendea ez zegoen amore emateko eta ahal zuten neurrian aurrera -pausoak ematen hasi ziren, Andoaingo agintariak buru zituztela. Zalantza handirik gabe, Andoain izan zen buruausterik bizienak Tolosari emandakoa. Izugarrizko saiamenez ahalegindu zen. Egoera hartan, gero eta eskasagoak ziren Tolosa eta gainerakoen arteko harremanak. Pleitua handik, auzia hemendik...giroa erabat ozpindu zen XVII.mendearen hasierarako.

Auzoetako agintariak ez ezik, elizgizonak ere gogotik nabarmendu ziren garai haietan. 1614ko maiatzaren 28an egindako batzarrean, Tolosako Kontzejuak ohar bat bidali zion Iruñeko Gotzaiari, “aditzera baitugu Amezketa erretorea, Lapatza lizentziatua eta Andoaingo Eguzkitza, apaiz benefiziatua, bazterrak nahasten ari direla eta auzokideei burua berotzen ari zaizkiela “desanesioa” lortze aldera. Are eta gehiago. Prest omen leudeke Madrileko Gortera azaldu eta mesede hori Errege jaun berari eskatzeko. Hori horrela, behartu bitza berorrek euren herrietan egon ditezten eta inora irteterik izan ez dezaten”.

Baina, ahalegin antzuak gertatu zitzaizkion guztiok Tolosari. Alferrik zebilen luzamendutan...

Lehen urratsa burujabetzaren bidean: Bere ordezkariari ahalmen osoa ematea

Xehetasun gehiagotan murgildu aurretik esan dezagun Amezketak ez zuela bakardadean egin askatasun bide hura. Asmo berbera zuten auzoekin bat eginik, haiei elkaturik ibili zen bidez bide. Hori horrela, emandako lehen urratsetako bat Amezketak bere ordezkaria aukeratzea eta honi ahalmen guztia eskaintzea izan

Amezketak, XVII.mendearen hasieran, bere errotarriak mugitzeko nahi zituen urak.

zen. Hori zen eman beharreko lehenengo urratsa.

1614ko ekainaren 19an bildu ziren amezketar interesatuak eta batzarre hartan ahalmen osoa eman zioten Martin Ibañez de Ubayar jaunari, Tolosako herriarekin zeuzkaten loturetatik askatu aldera saiatu zedin eta horretarako eman behar ziren gestioak egin zitzaizkion.

Erabaki hura ezinbestekoa zen aurrera egiteko; eragin handikoa, beraz. Are-riako letradutza zeraman

Domingo de Machain eskribauaren aurrean hartu zuen Amezketak bere ordezkotza Martin Ibañez de Ubayarren eskuetan uztea. Aurrerantzean lizentziatu hark eramango zituen gauzatu beharreko gestio guztiak Madrileko gortean.

Lan ona egin zuen Ubayar lizentziatuak Madrilen. Amezketak espero zuen erabakia hilabete gutxiren buruan lortu baitzuen.

Erregeak Amezketari burujabetza onartzea: 1615eko urtarrilaren 26an

Aurreko urteetan egindako lanak eta batez ere azken hilabeteetakoak 1615eko urtarrilaren 26an eman zituen bere frutuak, errege Felipe III.ak aurrerantzean bere bidea egiteko askatasun osoa Amezketari aitortu zionean. Gure herriak –handik aurrera, *Villa* deiturarekin agirietan– ez zuen beharko ez aitapontekorik ezta ere amapontekorik erabakiak hartzerakoan; bidea bere kasa egiteko baimen osoa zeukan.

Madrilen sinatutako agiriak puntu mordoska zeraman bere baitan. Esate baterako, bere *suen* arabera Gipuzkoako Batzar Nagusietan parte hartzeko eskubidea errekonozitu zitzaion.

Amezketak egitura berria izango zuen herri-agintarien kontuan: alkatea, alkate-ordekoa, bi errejidore eta gainerako ofizialak.

Tolosako alkate eta aldi berean epaile zenaren eskuetan zeuden auzi guztiak Amezketako alkate eta aldi berean epaile izango zenaren eskuetara pasatzea eskatu eta ziurtatzen zuen agiriak.

Tolosako agintari guztiei zera eskatzen zitzaien: ordurarte bezala ez zutela ezertan sarturik Amezketako kontuetan, ezein erabakietan. Horretan eroriz gero, hogeita hamar mila marabediko isuna jasoko zutela aldi bakoitzean.

Agiri hura onartuz gero, Amezketak bere mugarriak finkatu behar izango zituela esaten zen, eta inguruko herrietan adostu beharko zuela erabaki hori.

Erregearen agiriak beste puntu bat ere azpimarratzen zuen: Herri berriak zenbat bizilagun zituen finkatzea. Zeukan bizilagun kopuruaren arabera ordaindu beharko baitzuen burujabetza:

Que la dicha Villa de Amezqueta aya de servir a S. M. por la merced que le vale de la dicha Esencion é Juridicion con veinte y cinco ducados que valen los nueve mil trescientos y setenta y cinco maravedis por cada vecino de los que hubiese en ella, y en sus terminos en reales contados dentro de treinta días después de que se trugere/tragere a los libros de S.M. la averiguación de la dicha vecindad, y se hubiese echo la liquidacion de la dicha vecindad, y se hubiese echo la averiguación de ello conforme esta acordado, y que se le aya de dar facultad real para que lo montare todo ello, y las costas justas, que en este negocio se han hecho é hiciesen los pueda tomar a censo en una, ó, mas partidas sobre sus bienes propios y rentas, y para que pare el dicho efecto, y redimir y quitar el dicho censo, y agar los reditos de el pueda echar siza en los mantenimientos, que en la dicha villa de Amezqueta, y sus terminos, y Juridicion se vendieren el pan cocido hasta sacado de ellos las dos tercias partes de lo que montare la dicha Esempcion y costas de ella y reditos de los de los censos que para ello tomaren...

Ez zegoen dudarik. Madrilen sinatutako agiriak oso zehatz finkatzen zuen ordainketaren legea: batetik, kopuruaren bi heren Udal sortu berriak ordaindu behar-ko zituen eta hirugarren herena, herritarrek:

...y la otra tercia parte, lo puedan repartir entre los vecinos de la dicha Villa de Amezqueta, sus terminos y juridicion repartiendo a cada uno la hacienda y vienes, que tuviesen sin hacer agrabio a nadie en contra de esto.

Agiri luze eta zehatz hartan ezartzen ziren baldintzak 1615ko urtarrilaren 26an onartu ostean, handik aste betera etorri zen errege Felipe III.aren onarpena:

el Rey: por quanto mi mandado se tomo el asiento y concierto de esta otra parte escrito con el Concejo, é vecinos de el Lugar de Amezqueta en la Provincia de Guipuzcoa y con el licenciado Martin Ibañez de Ubayar en su nombre y por virtud de su poder sobre la merced que hago al dicho lugar de eximirle de la Jurisdiccion, y Juzgado de la Villa de Tholosa, y hacerlos villas deporsi y sobresi con Juridicion civil, criminal alta y vaxa, mero mixto imperio en todos sus términos, y darle privilegio de todo ello por lo qual han ofrecido de servirme con el precio, y al plazo, y con las condiciones, y en la forma contenida en el dicho asiento. Por ende por la presente apruebo y ratifico y prometo y aseguro or mi palabra real que cumpliendo por parte de el dicho Lugar lo que le toca hacer en el contenido mandado cumplir, y se cumplira de la misma lo que me toca sin que en ello aya falta, ni innovación alguna de el qual dicho asiento, y de esta mi Zedula an de tomar la razon el contador de el Libro de la Caxa de mi hacienda, y con el la razon de la fecha en Madrid a quatro de hebrero de mil seiscientos é quinze// el Rey// Por mandado de el Rey nuestro señor Alonso Nuñez de Valdivia.

Era honetan, inolako makulu eta sostengurik gabe, bere kasa eta gainerako herriek zuten askatasunarekin bidea urratzen hasteko moduan zegoen Amezketa. Dena den, udal agintari berriak hautatzea falta zen oraindik. Ondoko atalean aztertuko da gai hori.

3

**LANARI BEREHALA
HELDU BEHAR**

Orain arte aurreratu denarekin eta ondoko orrialdeetan esango denarekin, 1614-1615eko gertakizunen egutegia labur-labur egiteko eskatuz gero, hauek izango genituzke aintzat hartu beharreko datak:

-Martin Ibañez de Ubayar jaunari Amezketak ahal osoa eman Madrilen behar ziren gestioak egin zitzaizkion: 1614-06-19.

-Errege Felipe III.ak udalerrri titulua onartzea: 1615-01-26

-Amezketako herri agintari berriak izendatzea: 1615-04-02

-Hiribildu graduari bebesa aitortzea: 1615-04-03

-Udalerrri titulua aitortzearen kostua, oso zehatz: 1616-07-30

-Prestamo/mailegua hartzearena: 1617-01-12

-Ezin ordaindu eta lurrak saltzeko aukera: 1618-10-27

-Herriarrek ordaindu beharrekoa erabakitzea: 1625-07-23.

Puntu hauetan ipini dugu begia, gure atenzioa.

Amezketarentzat 1615.urtean sartzea erabakiorra izan zen oso, aurreko atalean ikusi den bezala, eta batez ere urte hartako apirilaren 2an herrian bertan egindako batzarra. Bilera hartan aurrerantzean herriko funtzionamendua nolako izango zen erabaki behar izango zuten.

Agirian esaten denez, *estando en su Vazarre como lo tienen de uso, y costumbre el concejo y vecinos de el dicho lugar de Amezqueta a son de campana tañida*, hau da, Amezketako kontzejua eta auzotarrak ezkil-soinura bildu-eta, ohiko eta usadio-koa duten Batzarrean egonik... Horien artean zeuden urte hartako auzo-alkatea zen Juan Lopez de la Torre eta honez gainera, Pedro de Echeverria (*Chavarria* dio agiriak) eta Juan Lopez de Amezqueta, eta Pedro de Ergoiena, Juanes de Otamendi, Juanes de Aguirre de Zavala, eta Juanes de Ibarlucea, Julian de Garmendia, eta Juan de Argaña. Honez gainera auzotar gehiago ere eskatu zituen Hernando Rivera Batzorde-epaileak, eta baita bildu ere.

Zergatik diogu bilera hura garrantzitsua izan zela? Batzar hartan Tolosatik banatzeak zer adierazi nahi zuen deliberatu behar zen alde batetik, eta bestetik, udal funtzionamenduan aurrerantzean gauzak nola egin beharko ziren erabaki. Puntu horien artean zegoen, esate baterako, auzo-alkatea ez baino aurrerantzean *herri-alkate* aukeratzearena.

Bai, aurren-aurrenik, Hernando Riverak, errege jaunaren izenean, *alkate* arrunt eta ahalmen osokotzat Juan Lopez de la Torre izendatu zuen, eta kargu hori onartu eta beharrezkoa fiantsa eman zezan eskatu zion eta zin egin zezala Jainko jaunaren, Maiestatearen eta herriaren alde zintzo saiatuko zela aginduz. Juan Lopez de la Torrek zintzo jokatu zuela agindu zuen. Epaileak *aginte-makila* eman zion eskura; *Vara de Justicia* esaten zaio agirian makila horri. Alkateak hartu eta eskuan eduki zuen. Agiri horretan, gainera, Epaileak agindu hau eman zion alkate izendatu berriari:

...que se levante una horca en parte pública y cuchillo para la buena administración de la Justicia y el dicho Alcalde hizo levantar la dicha orca en donde llaman la Mota.

Bai, Mota esaten diogun muinotxo horretan egon zen urkamendia.

Bigarrenik, alkatea kanpora joan behar zuenetarako-eta justizia administratzeko Juan Lopez de Amezqueta *alkate-ordekotzat* (Teniente) izendatu zuen; hau ere Amezketako bizilaguna zen. Kargua onartu zezala eta zin egitea eskatu zion. Horrela, zin hartu zion eta gurutze baten gainean, karguan lehial jardutea agindu zuen. Epaileak, aginte-makila entregatu zion, alkatea falta zenean erabiltzeko aginduarekin.

Hirugarrenik, alkatearen eta bere ordekoaren aginduak betearazteko Juanes de Ybarlucea izendatu zuen *Juradutzat* Zeregin hori arreta handiz eta zuhurtasunez betetzea agindu zuen Ybarluceak, eta honi ere aginte-makila entregatu zion.

Laugarrenik, herriko *Espetxe-zaintzat* Julian de Garmendia izendatu zuen. Gurutzearen gainean zin hartu zion, eta karguaren jabe egiten zela erakusteko espetxean erabili beharko zituen giltza, girgilua, katea eta gainerako tresnak entregatu zizkion.

Bosgarrenik, Hermandade Santuko *alkatetzat* Martin Zubillagakoa izendatu zuen. Konforme zegoen hau emandako karguarekin eta zeregina zintzo beteko zuela agindu zuen. Honi ere aginte-makila entregatu zion.

Seigarrenik, *kuadrillerotzat* Martin de Otamendi eta Juan Lopez de Oyerz amezketarrak izendatu zituen, eta karguren jabe egiten zirela ziurtatzeko balezta bana entregatu zien.

Zazpigarrenik, *errejidore* izateko Martin de Barnechea eta Agustin de Argaña izendatu zituen. Batak zein besteak kargua lehialki betetzea agindu zuten.

Zortzigarrenik, *maiordomo* diruzaintzat Juan de Argaña izendatu zuen, eta honi ere zin hartu zion.

Bederatzigarrenik, Epaileak *Sindiko Prokuradore* izateko Miguel de Sarastume izendatu zuen; Amezketako auzotarra hau ere.

Hamargarrenik, *mendi-guardatarako* Martin de Liceaga eta Juanes de Sarastume izendatu zituen; hauek kargua ontzat eman eta zin egin zuten zintzo beteko zutela aginduz.

1615ko apirilaren 2ko batzarraren garrantzia ez dago kolokan jartzetik. Ondoko urteetan udalerrri berriak zer modutan lan egin behar zuen hantxe finkatu zen eta. Egia esan, orain arteko pasarteetan erakutsi denak –nahiz eta eragin handikoa izan– Batzarre hartan hartutako erabakien erdia baino ez du islatzen. Izanez ere, bilerak bigarren zati bat ere izan baitzuen.

Letradu eta sekretarioak

1615eko apirilaren 2an egindako bileran hartan ez zen zehaztu Amezketako letradu kontuak nola geratuko ziren. Ez dago zalantzan jartzetik zenbaterainoko eragina izaten zuten garai batean. Hasierako haiek bi mailatako gaiak izaten zituzten eskuetan:

1-. Herritarrei zegozkienak: salmentak, testamentuak, doteak, ezkontzak eta abar.

2-. Udaletxeak bere batzarretan *–en sus ayuntamientos* esan ohi da– hartzen zituzten erabakiak papereratzea.

3-. Idazkari-sekretarioak.

Hasieran Amezketak ez zuen letradu propiorik izan. Gipuzkoako Batzar Nagusietan Bozue Uniokoa deitzen zitzaion elkarteak bazuen idazkaritza lanak egiten zituen, eta horren esku zegoen Amezketa-Abaltzisketa-Baliarrain herri berrien kontuak paperetara eramatea. Aldi batean horrela ibili zen Amezketa. Gero, letradu titularrak esan beharko geniekenak izan zituzten gure herrian, hau da, ia besterik gabe, Amezketako arazoez soilik arduratuko zirenak. Udalak diru kopuru bat ematen zien, baina beste iturriak ere izan ohi zituzten. Urteen joanean, ordea, 1818an, herriak bere letradu-eskribau propioak aukeratu behar zituela agindu zitzaion Amezketari ere, hau da, gaurko idazkari-sekretariotza eramaten duten profesionalen antzekoa. Joseph de Arrataca izan zen lehendabizikoa. Udaletxeko zerbitzua egiteagatik 800 dukat ematen zitzaizkion ordurarte. Gradu berriaren anparoan 1.200 irabaztera pasatu zen.

4

**UDALERRIARI
BIDE BERRIA
ALDAPATSU GERTATU**

Tolosaren babesetik irten eta kanpoan, erreka bazterrean, zer nolako hotza egi-
ten zuen berehala ohartu zen Amezketa. Diru kopuru handia eskatu zitzaion alde
batetik, eta bestetik, iturri gutxi idekitzeko lizentzia aitortu. Horrez gainera, Gipuz-
koako Batzar Nagusietan parte behar izana ere burujabetza estreinatu berriaren
derrigorrezko ondorioa gertatu zitzaion. Beste modu batera esanda, eltzetik babak
ateratzerakoan ez zuen aurrerantzean inoren laguntzarik izango, eta eltzea nahikoa
hutsik zegoen, gainera...

Bai, beharbada asko konturatu gabe, baina oso itxitura estuan sartzera zihoan
udalerrri gradua erreibindikatzeko zuen auzune hura. Ez zekien asko zenbait bu-
ruauste eta burukomin eragingo zion hainbesteko ilusioz hartutako erabakiak.
Amezketa bere agintarien bitartez, besteak beste, honako agiri zati hau onartu eta
izenpetu zuen 1615eko abuztuaren 16an:

*Que la dicha Villa de Amezqueta aya de servir a S. M. por merced que le vale de la
dicha Esencion é Jurisdiccion con veinte y cinco ducados que valen los nueve mil tres-
cientos y setenta y cinco maravedis por cada vecino de los que hubiese en ella, y en sus
terminos en reales contados dentro de treinta dias despues que se trugere a los libros de
S. M. la averiguacion de la dicha vecindad, y se hubiese echo la liquidacion de la dicha
vecindad, y se hubiese echo la averiguación de ello conforme esta acordado, y que se
aya de dar facultad real para lo que montare todo ello, y las costas justas, que en este
negocio se han hecho e hiciesen los puedan tomar a censo en una, ó, mas partidas sobre
sus bienes propios y rentas, y para que pare el dicho efecto, y redimir y quitar el dicho
censo, y pagar los reditos de el pueda echar siza en los mantenimientos, que en la dicha
villa de Amezqueta, y sus terminos, y Jurisdiccion se vendieren ecepto en el pan cocido
hasta sacado de ello las dos tercias partes de lo que montare dicha Esempcion, y costas
de ella y reditos de los censos, que para ello tomaren, y la otra tercia parte, lo puedan
repartir entre los vecinos de la dicha villa de Amezqueta, sus terminos y jurisdiccion,
repartiendo a cada uno la hacienda y vienes, que tuviesen sin hacer agrabio a nadie
en contra de esto.*

Udalerri gradua bereganatu aurretik adierazi zitzaion Amezketari zenbaterai-
nokoa izan zitekeen operazioaren prezioa. Bazekiten, beraz, Amezketako aginta-
riek barruti berrian sartzeak eskatzen zien diru kopurua. Handik hilabete batzuetara,
udalerrri maila eskuratu ondoan, zehaztu zitzaizkien arestian aipatu den agiriak
aurreratzen duena. Hona hemen, labor bildurik, 1616ko uztailaren 30ean, aurreko
pasartearen oinarrituta Amezketari finkatzen zizkion baldintzak:

1-. Auzokide bakoitzarengatik 25 dukat ordaindu beharko zituela (9.375
marabedi).

2-. Herri sortu berriak zenbait auzokide zuen zintzo zehazteko 30 eguneko
epea ematen zitzaion.

3-. Aurreko atalean finkatu bezala, kontaketa egin eta bertatik ateratzen zen
diru kopurua ordaintzeko bi bide izango zituen Amezketak. Bi heren, hau da, ko-
puruaren hirutatik bikoari Udalak egin beharko zion aurre. Geratzen zen hiruga-
rren zatiari Amezketako herritarrek heldu eta erantzun beharko zioten.

Kreditua eskatzerakoan, Amezketak bere eremuan jasotako zerga eta inpostuetan oinarritu behar zuen sortutako zorrei erantzun ahal izateko. Baita bere ondasunetatik jasotzen zituenetan ere. Hauen artean sartu beharko genituzke Ierabizkar eta Arantzaztiko erroten bitartez lortzen zuena. Bizpauru etxe ere baziren (Ezkelberro, Altzarrate...) udalaren izenekoak. Hauetatik jasotako errenta-dirua ere erabili zezakeen Udalak eskatutako kredituari erantzuteko. Gauza urria eta apurra, dena den, sartutako leizezuloaren sakona egundokoa zen eta.

Amezketako erretorea Gasteizen diru bila

Amezketako agintari berriek ez zuten ikusten eskatzen zitzaien diru kopuruari erantzuteko inolaz ere gauza izango zirenik. Kreditua eskatu beharrean zebiltzan. Bai, hori horrela, diru bila hasi ziren alde batean eta bestean. Iturria Gasteizen aurkitu zuten azkenean:

En la ciudad de Victoria a doze días del mes de enero de 1617 por testimonio de mi Francisco de Isunza escrivano de Su Majestad y del numero de la dicha ciudad, el Licenciado don Juan de Lapaza, rector de la parroquial de la Villa de Amezueta, en nombre del Concejo, Justicia y Regimiento della y en virtud de sus poderes tomo a censo de Francisco de Irarrazaval vezino de Deva por mano de Domingo de Olarra vezino de esta ciudad 2 quentos e 898.970 mrs contenidos (¿) en la facultad real de esta dicha parte como pareze por escriptura...que dellos otorgo oy dicho día a que me refiero. Francisco de Isunza.

Diru kopuru handia zen Gasteizen adostua, baina ez zen txikiagoa gure herritarrek sorbalda gainean aurrerantzean eraman beharko zuten zama. Egia da, beste biderik ez zitzaiola geratzen, Madrilek ezarritako baldintzei erantzun nahi bazitzaien.

Kredituari erantzutearen aldapa

Dirua eskatzea ez da nahikoa; erantzun egin behar izaten zaie bai amortizazioari zein interesei. Amezketari hasiera batean ezarritako bidea antzua gertatu zitzaion. Berehala ohartu ziren horretaz agintari berriak gure herrian eta baita Madrilen ere, gobernuan. 1618ko urriaren 27an Erregeak izenpetutako agiri batean hori argi eta garbi esaten da: “no le es de consideracion el arbitrio de la sisa para su desempeño por no tener gasto ni comercio y que los vecinos della hazen provision para sus casas por mayor para todo el año”.

Eta hori aitortzearekin batera ate bat zabaltzen zitzaion; herri-sailak saltzeko baimena onartzea:

“Que tiene pedaços tierras montes castañales y robledales concexiles y que el medio mas suave para conseguir el dicho desempeño es vender lo siguiente:

Primeramente el termino de Lamategui como se sube a la cruz de Urbiçuegue y de alli ba al termino de Urcola y tambien se comprende el termino de Larrondo asi hacia arriva como hacia abaxo hasta los moxones de las casas de Aguirre y Toledo y de alli a los moxones de la casa de Juan Martinez de Çubillaga y desde alli hasta las casas de

Echaniz y hasta Urisbiribil y todo lo que se comprende dentro de los dichos terminos con los campos de San Martin Sausacelcu hasta Lurçabal de arriba y abaxo y desde la borda de Loydi hasta la de Liceaga que llaman Yruña y de los moxones de las casas de Igueriqui abaxo, lo de Olloqui Yçurain barrena hasta el camino que ba desde la Yglesia hasta la plaza y todo lo de Aldaya y dea alli hasta Oteiza Argayna y Suerain (Zurain?) que todas las dichas tierras montes y castaños y robledales diz que son propios de la dicha villa e tenido por bien y por la presente doy licencia y facultad al dicho Concejo Justicia y Regimiento de la dicha Villa de Amezqueta para que puedan vender y vendsa entre los dichos sus vecinos las tierras montes castaños y robledales de suso referidos para pagar las dos tercias partes de dos quentos 163282 mrs.

Beraz, herri-lurrak saltzearekin erantzun behar zion Amezketak burujabetza lortzearen kosteari, eta oso informazio zehatza dago etxe bakoitzak erosi zituen lur-sailei buruz eta interesgarria Amezketako toponimiaz xehetasun asko eskaintzen duelako. Ondoko lerroetan argituko da puntu hori.

Hirugarren herena amezketarren bizkarretik

Bai, arestian aurreratu den bezala, Amezketako udalak ez ezik herritarrek ere zama handia hartu behar izan zuten euren bizkarretan burujabetza eskuratuko bazuten. 1625eko uztailaren 23an garrantzi handiko bilera egin zuten. Urte hartan Francisco de Aguirre zen alkatea; Juan de Sansategui eta Miguel de Goyenechea errejidoreak; sindikoa, berriz, Juan de Sarasola. Etxe bakoitzak ordaindu beharreko kopuruak finkatu ziren, eta bakoitzak zenbat ordaindu behar zuen ikusita, aise konturatu gaitezke eraikin bakoitzak balio zezakeenaz; eraikinak berak eta bere lurrek, noski.

Egun hartan egindako bilerak zerrenda hau utzi zigun:

-200 dukat: Ugarte handiak bere hiru etxeengatik.

-100 dukat: Argañaratssek bere etxeengatik.

-90 dukatekoa: Agirre goenak.

-80 dukatekoa: Zubillaga Mikelarena, Agirre azpikoa, Lizeaga, Zuriarrain goena, Gorostidi.

-70 dukatekoa: Artolak.

-60 dukatekoak: Toledo barrena, Toledo bitartea, Toledo goena, Arizmendi Txoankotegik.

-50 dukat: Lapatza, Zabalbarrena, Zabala Oriarena, Martin de Aguirrerena, Arizmendi goena, Etxeberri, Loidi, Iraregi, Arretxea, Elorrainek.

-40 dukat: Zuzitza goiena, Argaia goena, Arrieta, Oteiza azpikoa, Goienetxea, Arrantsoro, Zuriarrain araurrena, Lorentzena, Martin de Barrenechearen Barrenetxea eta Paskualena, Kapagindegia, Danbolinarena, Bizartegigorria, Espilla eta Irigoenak.

-35 dukat: Argaia barrenak.

-30 dukat: Eleizegi, Argaia bitatea, Oteiza garaikoa, Karrera, Zabala Alegietxea, Zabala Perutxonea, Etxaiz goena, Etxaiz bitartea, Etxaiz barrena, Galartza

garaikoa, Argiñetxea, Sagastume, Torrea, Pedro de Ergoyenen etxea, Azpikoetxea eta Garaikoak.

-25 dukatekoa: Lillodik.

-20 dukatekoa: Berrenarats Dantzarietxea, Berrenarats gainza, Galartza azpiko, Anbrosiorena, Lakuntzarena, Frantsena, Santsategi, Mandindegi, Juan Lopez de la Torreren etxea, Esmeraldarena, Laturutegi, Ibarluze goena, Arrese, Asencio de Arratacaren etxeak.

-15 dukatekoa: Martin Perez de Sarasolaren Loikadi, Domingo de Galarzaren Loikadi, Sasturain handia eta Ugaldek.

-10 dukat: Linabiaga azpikoa, Linabiaga goikoa, Zirartegi, Senpertegi, Denda-legi, Santuru, Zabalgoena, Arizmendi Dantzariarena, Martin de Mendicorena, Zuriarrain de Juliarena, Telleria barrena, Telleria bitartea, Mari Iruñena, Otxoarena, Marilakarra etxea, Bortiri, Domingo de Yrulkegiren bi etxeak, Mizpirasagasti, Sasturain Korreorena, Apaetzetxea, Juanetxea, Jakuetxea eta Larruntzak.

-8 dukatekoa: Perotxenak.

-5 dukatekoa: Martin de Zuriarrainen etxea, Juan de Jaureguiren etxea.

-4 dukat: Ganbaraetxea, Barabarrena, Esnaola etxea, Etxetxea, Jostundegi

Etxe bakoitzari eskatu behar zitzaion kopuruaz gainera, zer epetan egin behar zuen ere egun hartantxe erabaki zen:

De manera que todas las dichas partidas suman y montan tres mil y duzientos noventa y ocho ducados salvo error de quenta. Los quales acordaron se pagasen en dos tercios a saber la mitad dellos para el dia de Reyes del año benidero de mil seiscientos y veinte y siete y la otra mitad dende dos años cumplidos con que ayan de pagar los corridos de la cantidad o cantidades que cada uno deviere, y se les ha repartido asta que por entero lo paguen.

Diruaren kobraketa erosoago egiteko herria lau zatitan banatu zuten: 1-. Zuzitatzatik hasi eta Zubillagara artekoa. 2-. Zubillagatik hasi eta bere ezkerralde guttia, Arizmendi artean. 3-. Etxaiz goenetik hasi eta Gorostidira bitartekoa. 4-. Gaur egungo Plaza aldea, Kotxeta eta Ergoena.

1648an ere amezketar asko zegoen zegokiona ordaindu gabe artean, bai bakoitzari ezarritako kopurua zein korrituak, interesak. Bestalde, herri-lurrak erosi zituztenak ere asko eta asko agindutako dirua ordaindu gabe zeuden.

Erantzukizun zahar eta berrien aurrean: Aralarko Unioa eta Gipuzkoako Batzar Nagusiak

Liburu honen lehenbiziko ataletan aurreratu bezala, XIII.mendean behintzat, inguruko herriekin batera, Aralar mendiaren ustiapenean, esplotazioan parte hartzen zuen Amezketak eta, noski, gai horrek ekarri ohi zituen erantzukizunetan. Gogoan izan 1409tik aurrera urrats berri eman zela Aralar behar bezala gobernatzeko. Bestetik, ordea, Amezketak bere burujabetza lortu zuenean Gipuzkoako

Batzar Nagusietan parte hartzeko erantzikizuna hartu zuen. Beraz, urte haietan, Amezketak bi foro hauetan aditzera eman behar izaten zuen bere iritzia zein zen.

Leku-izen hauek ez daude Amezketako herriari dagozkion lurretan, baina gure asabek, gure aurrekoek ondo baino hobeto zekiten zer adierazten zuen deitura bakoitzak. XVII. mendean, gure herriak bi erakundetan parte behar izan zuen. Bate-tik, Aralarko Batasun/Unioan, eta bestetik, Gipuzkoako Batzar Nagusietan parte hartu ahal izateko Bozue Nagusia esaten zitzaion batasun edo elkargoan.

Suegi: Aralarko Unioa biltzen zen parajea

Gaur egun, Abaltzisketa, Gaintza eta Zaldibiako lurrak elkartzen diren puntua-ri esaten zaio *Suegi*. Nolako zerikusia dauka paraje honek Amezketarekin? Eran-tzuna garbia da: Aralarko Mankomunitatea osatzen zuten bi Unioak paraje hone-tan bildu ohi ziren urteoroz, iraileko Amabirjinetan (8an), urteko batzarra egiteko. Amezketako ordezkariak hementxe biltzen ziren gainerako herrietako ordezkarie-kin. Batzuetan, goizean goiz, bere Uniokoekin biltzen zen Amezketa, eta bilkura nagusian zer nolako jokabidea eraman bertan erabakitzen zuten. Gero, bilkura oro-korra ospatzen zen, bazkide guztien parte hartzearekin.

Nahiz eta Amezketako partean ez egon, *Suegi* parajea hartutako erabakiak eragin handikoak izan ziren Amezketako herriarentzat. Suegin su asko itzali zen, baina piztu era makina bat bai...historiak erakusten digunez.

Garai batean baserri bat ere bazen izen horretakoa, baina gaur egun eroria dago. Bertara joan nahiko lukeenari non dagoen adieraziko diogu: Larraitz utzi, Zaldibiara abiatu eta lehenengo bidegurutzean Gaintzako errepeidea hartu. Biga-rren kilometroan-edo, ganadu-estalpe bat dago ezkerretara. Puntu horretan utzi behar da errepeidea, eta ganadu estalpe batetik belardi batera igo. Oinez aise igo

Suegi esaten zitzaion paraje honi. Hemen biltzen ziren Aralarko kontuak garbitzeko 15 herrietako agintariak. Oso paraje atsegina da, eguraldiak batere lagunduz gero.

daiteke *Suegi* baserria egon zen puntura. Gaur egun erabat deseginik dago, baina azken horma zatiak hantxe daude larrak eta zaborrak harturik.

Oso paraje ederra da. Merezi du bisita egitea, baldin eta egun atsegin bat aukeratzeko bada.

Batzarreleku edo Batzarrelekueta parajea: Gipuzkoa Batzarretara eraman behar ziren proposamenak aztertzeko

Paraje hau non zegoen jakin nahirik, behin edo beste pertsona bat baino gehiago hurbildu zaigu. Agirietan Orendain eta Abaltzisketa arteko lurretan zegoela argitzen dute agiriak. Zehatzagoak izateko eskatuz gero, Orendaingo Zubeltzu baserria eta Abaltzisketako Sasiain barrera esaten zaionaren arteko lurretan kokatu dezakegu *batzar-leku* hori, errepide ondoan. Gaur egun oso aterpe egokia prestatu dute abaltzisketarrek, auzo-lanean.

Altzok Bozue Nagusiko elkargoa utzi- eta, Amezketeta, Abaltzisketa eta Balia-rrain bakarrik geratu zirenean, paraje honetan elkartzeko erabakia onartu zuten. Hemen, ohiko bilerak egin ohi zituzten, baina, egoerak horrela eskatuta, baita be-reziak egin behar zirenean ere.

Puntu hau modu egokian argitzen digu 1785eko informazio honek:

*En el paraje de **Bazarrelecueta** jurisdiccion de las villas de Abalcisqueta, y Orendain á veinte y dos de abril del actual de mil setecientos, ochenta y cinco; ante mi el escrivano y testigos se constituieron personalmente la Justicia, Regimiento y diputados de las cinco villas de la Union de Bozue maior á tratar, y conferir las cosas tocantes al servicio de Dios nro. Sr. de S. M....*

Gaur egun ere Batzarlekueta deitu ohi dio inguruko jendeak paraje honi. Hemen elkartzen ziren Gipuzkoako Batzar Nagusietara eraman beharreko gaiak deliberatzeko.

...han seguido pleito civil en la Real Sala de Comercio, Moneda y Minas en la Corte de Madrid contra Jph. Joaquin de Lanz, y demas interesados en las fabricas de cobre de la Sierra de Aralar, por razon de daños y perjuicios que han causado en los sitios y parajes de Arrizaga y Astonalde (sic), y en otros distintos en fabricas de casas, y otros edificios cerrando huertas, abriendo caminos y de otra manera y que en ambos Tribunales han sido condenados dicho Lanz y consortes á la paga de dichos daños y perjuicios.

Dena den, *Batzarreleku* eta *Batzarrelekueta* deitu pareja honetan egindako bilkurek Aralarko kontuei baino Gipuzkoako Batzarretan sortzen zirenei zuzenago begiratzen zien. Batez ere, Gipuzkoako Juntetan erakutsi behar ziren jokabideak paraje honetan erabakitzen zituzten Bozue Nagusiko agintariak.

Agiri zaharretan hirugarren paraje bat ere badator: *Pildain/Fildain Zelaieta*. 1789an, Donostian ospatzekoak ziren Batzarretarako ordezkari pareia aipaturiko lurretan aukeratu zituzten. Handik 4 urtera, 1793an ere paraje hori aukeratu zuten hiru herrietako agintariak euren bilera egiteko. Dena den, ez gara gauza puntu hori non dagoen ziurtasunez zehazteko.

Amezketak eta Bozue Nagusiko herrien ordezkaritza Gipuzkoako Batzar Nagusietan

Amezketak udalerri bihurtu aurretik, Gipuzkoako Batzar Nagusietan Tolosak zeraman bere ardura, baina egoera berrian, 1615etik aurrera, bera gain hartu behar izan zuen gure herriak. Gipuzkoako Batzar Nagusiek egiten zituzten bilkura guztietara joatea beharturik zegoen gure herria ere. Eta Amezketak udalerri bezala lehendabiziko agintariak ezagutu zituen egunean bertan (1615-04-02) erabaki zuen Epaileak nortzuk joango ziren hurrengo Batzar Nagusietara bidaltzeko:

Batzorde nagusi eta partikularretara joateko, eta batez ere, luze gabe, Elgoibarko herrian ospatzear zeudenetan botoz parte har zezaten, horretarako behar izango zuten aginpidea Pedro de Echeverria eta Juan Lopez de Amezketari eskaintzea eskatu zuen. Aginpide hori Amezketako alkateak eta herritarrek eman behar zieten.

Bi urte (1615-1617) eman zituen horrela, inorekin uztartu gabe, Batzar Nagusietako bidea bere kasa eginez. Baina, berehala ohartu ziren orduko agintariak arazo pare batetaz. Batetik, indar eta eragin eskaseko botoa zela Amezketarena, bere bakardadean. Bestetik, joan-etorrietan diru dezente xahutzen zutela; zenbait kasutan, gutxienez, bizpairu egun behar izaten baitzuten bileretara joan eta haietan parte hartzeko.

Hori horrela, Abaltzisketa, Baliarrain eta Altzoko herriei elkartzeko itzal gehiago izango zuen elkargoa osatzea deliberatu zuen Amezketak. 1617ko apirilaren lehen egunean, Abaltzisketan, Felipe Ercilla eskribauaren aurrean, gerora Bozue Nagusiko elkargoa izango zena adostu eta bere sorkuntzako agiria izenpetu zuten. Bilera hartan elkargo berriaren izen garbirik ez-eta, Amezketak, Abaltzisketa eta Baliarrain eta Altzoko Unioa bezala sinatu zuten agiria. Batasun honetako ordezkariari estraineko parte hartzea Gipuzkoako Batzar Nagusiek Zestoako herrian

Amezqueta eta Abaltzisketa ia beti elkartasunean bizi izan diren herriak ditugu. Elkarrekin zeuden Aralarko Unioan eta Gipuzkoako Batzar Nagusietan ere ordezkari bakarra izaten zuten.

egindako bilkuran egokitu zitzairen. Orduko legediaren arabera, 41 boto –su deitzen zitzaion errepresentazio mota honi– zeuzkaten Batzar Nagusietan.

Deitura finkatzearen erabakia 1625ean jaio zen, Tolosan egin behar zen batzarrerako: Bozuen Nagusiko Lau Udalerrian Batasun edo Unioa.

Lau herriz osatutako Bozue Nagusiak ibili motz samarra izan zuen. Altzoko udalak erakunde hura utzi eta Alegiakorekin bat egitea erabaki zuen, hau da, Aizpuruako Unioarekin. Ez dago argiturik Altxo zer zela eta elkartu zitzairen beste udalerriei Bozueko Unioa baztertuta. Ez dezagun ahaztu Aralarko bi Unioetatik kanpo zegoela Altxo; beraz, ez zuela inolako harremanik gainerakoekin. Kontua da, berrogeita hiru urte Bozueko Unioan egin eta gero, Aizpuruakoari lotu zitzaiola, 1660an.

1866an, Azkoitian elkartutako Batzarretan, uztailaren 6an, erabaki hau eraman zuen agirietara letraduak:

Se remite á la diputación la exposición elevada por el Ayuntamiento de Amézqueta, pidiendo se decrete la separacion de aquella villa de la Unión de Bozue Mayor, para que oyendo á los demas pueblos que esta comprende

Baliarrain ere Bozueko erakukundeari lotu zitzaion Gipuzkoako Batzar Nagusietan parte hartzeko.

y reuniendo los datos que crean indispensables para obrar en el asunto con el debido conocimiento de causa, adopte la resolución que crea justa, previo dictamen de los señores consultores.

Amezketak eta bere Unioa osatzen zuten herri-agintariek Batzar Nagusietan mahairatzen zituzten gaiak ez ziren izaten beste mundukoak: eroritako zubi bat eraiki beharra hemen, uholdeek eragindako kalteak arintzeko laguntzak han, errepidea konpondu beharra...Eta artzaintzari lotutako gaiak sarritan: kostaldean Aralarko artzainak estu hartzen zituztela...

5

**KONTSEJU
ZAHARRA ETA BERRIA**

Udalerrri maila bereganatu zuenean, ordurarte izan gabeko premiak sortu zitzaizkion Amezketari. Besteak beste, Kontzejua biltzeko erabili behar zen teila-tupea jaso beharra edota lehendik egindako eraikuntzaren bat hartarako egokitu beharra. Bigarren erabaki honen aldeko apustua egin zuten agintariek. Ez dezagun uste izan, ordea, erabaki hori gauetik goizera hartutakoa izan zenik. Amezketak 35 urte inguru behar izan zituen urrats hori emateko. Ikus dezagun.

Kontseju zaharraren historia egiterakoan, ondoko pasarte hau oso kontuan hartu beharrekoa da. Gehien gehien estimatu beharreko datua honako hauxe duzu, irakurle:

“Y dijeron que por quanto esta citada villa necesita de casa y carcel del concejo della, y se la ofrezde de comprar una de vezino particular en la plaza de Ybarluzea, desta dicha villa, en puesto conbenible, y esta de concierto de pagar a su dueño, el concierto que tiene echo. Y por que de presente no se halla con dinero presente, para la paga de su precio de presente, la conbiene, sacar a zenso, asta cantidad de trescientos ducados, de moneda de plata doble”.

Datu zaharra dela esan behar dut; 1650eko martxoaren 13koa da. Aurreko pasarteetan aipatzen den etxe hori bilatzeko ez zuten buruauste berezik izan orduko agintariek. Ez zuten urrutira joan beharrik izan, kale kalean eskaini baitzitzaaien aukera. Hala ere, Amezketan sarritan gertatu izan dena eman zen orduan ere: herriko diru-kutxa hutsik egotea. Horregatik, 300 dukat behar izan zituzten *Kontsejua* estrenatuko bazuten. Animoz beterik, Tolosara jo zuten diru bila. Herri honetan bizi zen garai hartan Ana de Mendizorroz y Guardia esaten zioten emakume aberatsa. Prest zegoen bera 300 dukat Amezketako udalari emateko, baina baldintzaok ezarri zituen:

Quince ducados de renta y censo en cada un año y su primera paga le haran con dicho Concejo Justicia y Regimiento y vecinos de la dicha villa dende oy en un año, sera

Arazo asko beste modura ikusten dira Udaletxeko balkoitik begiratuta.

a los seys de abril deste año venidero del mil seyscientos y cincuenta y uno y dende adelante por el dicho dia cada año sin otro plazo alguno poniendoselos en su casa y poder a su riesgo y ventura asta el dia de su redencion pena de las costas de su cobranza...

Ur sakonetan sartzen ari zen berriro ere Amezketako udala. Batetik, artean erregeari agindu zion diru-kopurua zeukan ordaintzeko. Bestetik, Ana de Mendizorroz tolosari itzuli behar zizkionak ere oso aintzat hartu beharrekoak ziren.

Hurrengo agiria ere ez da bazterrean gordetzekoa. Hau ere bete-betea lotzen zaio Kontseju Zaharrari. Ikusten denez, oso egoera eskasean zegoen udalak erosi berria zuen eraikina, eta agintariek erabaki zuten gure herriari zerbait duinagoa zegokiola. Beraz, obretara jo behar izan zuten. Honela dio agiriak:

“Obligacion. Casa de Concejo. Amezqueta. Sep.29 de 1657.

En la Noble y Leal Villa de Amezqueta a veinte y nueve dias del mes de septiembre del año de milly y seiscientos y cinquenta y siete ante mi Martin de Amundarain escrivano real y del numero de la villa de Alegria y de los testigos de yuso escriptos parecieron presentes el capitan don Martin de Jaureguibarria Mendivil alcalde hordinario de esta dicha villa y su jurisdiccion por Su Magestad, y Joan de Liceaga y Joan de Sarasola regidores della en voz y nombre della de la una parte. Y de la otra Miguel de Galarça maestro cantero vecino de la misma...

Y dixeron que la obra de la Casa del Concejo de la Villa que la pretenden hacer se a rematado en publica almoneda en el dicho Miguel de Galarça principal conforme la traça que ay para ello y tambien el reparo de las cercas y murallas de la plaça de la dicha villa en la forma y en las condiciones siguientes:

Primeramente el dicho Miguel de Galarça aya de hazer y haga el reparo de las cercas y murallas de buena mamposteria y bien concertada.

*Yten un calabozo en la dicha Casa de Concejo a la parte de la esquina de la estrada de **Laturutegui** cuya pared a de correr y venir asta la otra esquina que tiene dicha casa hacia la parte de las huertas y de alto a de llevar la dicha pared asta el primer suelo de la casa y de grosor todo lo que cogiere el calabozo por ambas partes de a la parte de tres pies y la otra esquina que ha de ser dentro de la casa y la demas pared que ha de correr asta la segunda esquina de dos pies y las dos esquinas de fuera y la de dentro y portalada del dicho calabozo aya de ser de sillereria buena, y con que las dos partes de las dos esquinas las aya de apea a su quenta el dicho maestro.*

Y ademas dello aya de hazer por la parte de adentro de la dicha casa la sala y aposento de arriba de argamasa lucido sin tocar a lo de fuera y que las dichas obras aya de hazer y acabar en toda perfeccion conforme a acta para el dia y fiesta de señor San Joan de junio del año primero benidero de milly seiscientos y cinquenta y ocho y que aya de hazer el dicho maestro por su quenta y costa los apeos de las esquinas de la dicha casa y los demas y lucir la mamposteria por de fuera y de dentro y se le aya de pagar de la bara de piedra labrada que ha menester la dicha casa a cinco reales y medio y el estado de la pared de mampostería a veinte y un reales de treinta ducados por el dia y fiesta de los Reyes del año primero venidero de milly seiscientos y cinquenta y ocho de lo procedido de los pastos concejiles de la dicha villa y dende en adelante cada año a

veinte ducados por los mismos pastos por el mismo dia y fiesta de los Reyes de cada uno asta que enteramente se pague del valor y montamiento de las dichas obras.

Yten que si el dicho maestro no acabare las dichas obras para el dicho dia y fiesta de San Joan de junio del dicho año primero venidero de milly seiscientos y cinquenta y ocho aya de perder treinta ducados y baxar del dicho valor y montamiento por pena.

.....

En testimonio de lo qual lo otorgaron ansi ante mi el escrivano siendo presentes por testigos Martin de Amezqueta cirujano y Rodrigo de Amezqueta y Joanes de Çavala Oriarena vecinos y residentes en esta villa e yo el escrivano que doy fee que conozco a los otorgantes que firmo uno dellos y por los demas que dixeron no saber a su ruego uno de los dichos testigos.

Don Martin de Jauregui B. Mendibil. Martin de Amezqueta.

Ante mi Martin de Amundarain” GAO-PT1034.

Ikusten denez, obra handiak egin behar izan zituzten eraikin arrunt hura udaletxeak eskatzen zituen premietara egokitzeko. Obra haiekin eta geroz egin behar izan zituztenekin larogei urtez erabili zen herri-etxe moduan.

Kontsejua berria egiteko komeria latzak

Amezketako agintariak berehala ohartu ziren, ordea, Kontseju berriaren premiaz. Eta oker handirik gabe esan ditekete 1735 aldera hartutakoa dela berria egiteko erabakia, eta Zaldibiako Ignazio Karrerari eskatu zioten bere *Traza/Proiektua*.

Hurrengo urratsa harri eta arotz lanak subastara ateratzea izan zen. Egun berean egin ziren biak, 1736ko apirilaren 24an, Migel Galartza alkatearen gidaritzapean. Loidiko Benito Artola arotzarentzat izen ziren egurrez egin beharreko lanak. Ordaina: 200 dukat. Harrizko lanak egiteko aukera Martin Karrerak bereganatu zuen. Ordaina: 718 dukat. Martin Karrerak, ordea, Ignazio Irazusta traza-egile zaldibiarrari eman zion bere proportzioa. Baldintza argi eta garbi zeuden:

Udaletxea eta pilotalekua hemen egoteak herriaren bihotz izatera bihurtu zuen gunea hau.

“Haia de hacer y ejecutar hasta el primer suelo para el día de Nabadad, Día veinte y cinco de Diciembre...lo restante para el día 24 de junio de 1937”. AGGPT 1198_A_0035r.

Hurrengo urratsa eraikin berria jasoko zen lurra aukeratzea izan zen. Mandindegiko Jorge Iraolarena zeukaten begiz jota, *Plazaburua* deitzen zioten sailean. Udalak zein Iraolak aditu berbera aukeratu zuten lur-sailaren balioa zehazteko: Markos Antonio Maiz lurneurtzailea, agrimentsorea. 1936ko abuztuaren 1ean egin zen aukeraketa hori.

Maizen ustez egin nahi zena egiteko 38 oin eta erdi behar ziren. Kostoa: 1490 erreal. Ez dakigu asko ala gutxi zen, baina Udalak ez zeukan dirurik:

“Decimos que esta dicha villa para pagar a los Maestros oficiales que estan obrando la casa nueva de Concejo que esta dicha hace en el superior de la Plaza para lo qual necesita de tomar a censo ducientos ducados de plata.

Y por quanto traemos tratado de dar aquellos con Don Antonio de Artola vecino de esta dicha villa a censo redimible”.

Batetik, beraz, dirua eskatu beharra Kontsejua egingo bazen. Eta bestetik, ezusteko galanta. Amezketako udalak 1738ko otsailaren 21ean egindako batzar batetik agiri zati hau aterako dugu:

“antes que concluieste dicha obra el dicho Ygnacio (Carrera) a padecido Ruina habiendose caido totalmente como todo es publico y notorio”.

Bai, zutik egon ezinean-edo, erori egin zitzaizkien eraikin berriari zegozkion hormak eta gainerakoak. Sesio-bidea berriro ere...eta diru-premiak handik eta hemendik.

Arotz-lanaren subasta Benito Artolak irabazi bazuen ere, Juan Ignazio Artola izan zinez lanean aritutakoa. Baina Kontseju berrian egindako lana lurrera etorri zenez, zerbait kobratzeko zailtasun handiak zeuzkan. Horregatik gaia epaitegiaren esku jartzea erabaki zuten Benito eta Bartolome Artolak, Ignazio Etxeberriak, Juan Ramus Gorostegik eta Juan Artolak:

“Y dijeron que esperan tratar pleito a una con Juan Ygnacio de Artola vecino otrosi de esta dicha villa, contra esta dicha villa y sus vecinos, ó contra Ygnacio de Carrera Maestro cantero vecino de la villa de Zaldivia ante el Señor Corregidor de esta Provincia sobre los daños y menoscabos que tienen por haver dado casi en tierra la obra de canteria de la dicha casa nueva de Concejo que esta referida villa hace fabricar y loando y aprobando lo echo, y actuado por el dicho Juan Ignacio de Artola asta oi día de la fecha”.

Amezketar hauek Pedro Santos de Amiano prokuradorea aukeratu zuten euren defentsarako. Amezketako herriak (Justicia, Regimiento y Vecinos) bere aldetik Ignazio Lizardi prokuradorearen eskuetan utzi zuen. Argi eta garbi utzi zioten lortu behar zuen:

“sin dilacion ejecuten la dicha obra de carpintería de la dicha casa concejil los dichos Ygnacio y sus consortes obligados por escritura de obligacion, y despida y demande los daños y menoscabos que tiene esta referida villa... que los defienda en el dicho pleito, puesto por el dicho Juan Ygnacio de Artola, y sus consortes.”

Hurrengo albistea hobeia izan zen. 1738ko irailaren 25koa da. Alonso Eizmendik Kontseju berriko obrak bukatuxeak dituela erakutsiko digu:

“Y aora el dicho Alonso que a ejecutado dichas obras de canteria de dicha casa, quiere hacer su entrega a esta dicha villa, y para que se bean dichas obras si estan ejecutadas conforme traza articulado y arte, los dichos señores alcalde, y Regidores en nombre de esta dicha villa nombraban y nombraron por tal Perito agrimensor a Matheo de Aguirre Maestro cantero de la villa de Abalcizqueta, y el dicho Alonso, e Martin de Pagola asi bien Maestro cantero vecino de la villa de Alviztur para que ambos juntos en bista de la Traza, Articulado y la escriptura hagan su declaración precediendo Juramento y asi mismo vean, y reconozcan dichas obras, y si se hallasen algunas añadiencias demas que contiene dicha traza y Articulado, las midan y los den su justo precio”.

Hurrengo urratsa adituak aukeratzea izan zen, egindako lanari buruzko txos-tena egin zezaten. Eizmendik Martin Pagola amezketarra aurkeztu zuen; Amezke-tako herriak berriz Abaltzisketako Mateo Agirre. 1738ko irailaren 26an jakinarazi zuten euren epaia:

“Se hallan dichas obras de canteria bien efectuadas y conforme arte, traza y capitulado, y daban y dieron por buena dicha obra de cantería por aora, Declarando como declaran que la Puerta Ventana de en medio del Balcon se halla sin moldaduras que cita la traza, y esto les parece habra sido descuido por hallarse dicha traza y articulado de distintas maneras, y no por esto tiene para la seguridad de la obra falta alguna.

Y asi mismo han hallado, ademas de la dicha traza de añadiencias en dicha obra de cantería ciento y quince Varas de piedra labrada, y bujardada (z) en el Arco de la parte de Mandindegui en su esquina, y Pinportas (') de ella, como tambien en las acompañadas de las piedra de dicha esquina de hacia la parte de Laturu, y asi mismo en el balcón en el vuelo que se le ha dado, a las cuales se les da de precio a cada Vara tres reales de plata que ha trescientos y quarenta y cinco reales de la misma moneda.

Y ademas an hallado fuera de dicha traza nueve estados de manposteria, y tan solamente por la mano le dan de precio a cada estado a ocho reales de plata que hacen setenta y dos reales de la misma moneda, y que ambas partidas importan quatrocientos y diez y siete Reales.

Y asi bien declararon que quando llega el tiempo aia de revocar el dicho Alonso la dicha casa de concejo dando para ello todo el material necesario”.

Esan zitekeen, beraz, 1739rako bukatuxea zegoela Kontseju berria. Udalaren zerbitzuetarako behar ziren gelez gainera, kartzela eta alondegia zituen Kontseju berriak. Eta zaharrak zuen bezala, taberna-legea ere bai, bere etxebizitzarekin. Lau urtetik lau urtera ateratzen zuten subastara. Enkantean hartzeko baldintzak 1744koak dira. Oso ari eta garbi datoz agiriaren lehen lerrotik:

“Condiciones y capitulos en que se pone en Almoneda publica esta casa concejil nueva de esta villa de Amezqueta para quatro años que empezaran a correr por el dia de San Martin once de noviembre del año que viene de mil setecientos y quarenta y cinco son en la forma siguiente:

*Primeramente aia de gozar el rematante la dicha casa concejil durante dichos quatro años con su huerta y tierras que al presente goza con los pocos castaños de **Laturu Gaztañadia, Laturueta** y junto a la casa de **Loyola**, y todos los nogales menos la huerta que esta frente de la dicha vieja que esta ha de servir de taverna y queda reservada para ella la dicha huerta.*

*Que el arrendador de dicha **casa concejil** o **nueva** haia de vender durante dichos quatro años vino sin que haia falta...*

Buruauste asko eragindako eraikinak gauza askotarako balio izan du: kontsejuaren bileretarako, idazkarien bulegoetarako, etxebizitzarako, alondiga eta espetxe izateko...eta 1903an, herriko neska eta mutikoen eskoletarako.

Kontsejuak su hartu 1950an

1950eko urtarrilaren 26an, izenburu kezkarri hau irakurri ditekete Donostiako *La Voz de España* egunerokoan:

Violento incendio en la casa consistorial de Amezqueta

Ayer por la tarde se declaró un violento incendio en la casa consistorial de Amézqueta.

Seguruenera 1950an egindakoa izan daiteke argazki hau. Suaren ondorioak begien bistakoa dira.

Gauzak nola gertatu ziren behar bezela jakiteko, biderik zuzenena Udalaren txostena ikusi baino ez dago. Sutea nozitu eta handik hamabi egunera egin zuten herriko agintariak hurrengo Plenoa, urtarrilaren 27an. Informazio interesgarria biltzen du egun hartako aktak:

Es para cuenta del conato de incendio habido en la Casa Consistorial de esta villa...a las nueve menos cuarto de la noche y que gracias a la ayuda prestada en primer lugar por el vecindario con sus varios recipientes, así como también de personas de la fábrica papelera del Aralar S. A. de esta villa y la bomba del ayuntamiento de Alegría de Oria, con su alcalde D. Ángel Oyarzabal al frente con todo el personal del equipo de incendios vecindario también de dicho pueblo de Alegría de Oria, y últimamente la bomba automóvil del Ayuntamiento de San Sebastián, si bien para cuando llegó esta se hallaba dominado el fuego.

Teilatu zati bat eta ganbarako zorua erre zituen suak. Hala ere, ez zen hori izan kalte bakarrak. Sua itzaltzen erabilitako urak ere bere kalteak eragin zituen. Dena den, gertatu zitekeena ikusita, ez zen erabateko hondamendia izan hura. Pozik ziren herriko agintariak.

Amezketarren jarrera txalogarria izan zen batez ere. Herrian ez zegoen bonbarik. Errekatik baldeka ekarritako urarekin egin zioten aurre suari. Erabat ez zuten menderatu, baina bomba Alegiatik ekarri artean behintzat, sua ez indartzea lortu zuten.

Gau hartan suaren kontra borrokatu ziren guztiak eskertu zituen udalak; eta baita fabrikatik etorri zirenen orduak ordaindu ere. Bestalde, agiri ofizialak Ortuzarrenean zegoen eskolaurreko umeen gelara eraman zituzten.

Urtarrilaren 27 hartan bertan hartu zen suak egindako aberiak berehala zuzentzeko erabakia:

También expresó la Presidencia que el tejado de la Casa no podía estar mucho tiempo en la forma que se encontraba y por tanto había que emprender las obras en forma que estuviesen terminadas cuanto antes y como quiera que la persona perita de la materia era el Sr. Otamendi (Martín), que éste se hiciera cargo de llevar los trabajos necesarios hasta la terminación de dichas obras.

6

**HIRU PLAZA: ZAHARRA,
BERRIA ETA UGARTEKOA**

Edozein mailatakoa dela ere, handia zein txikia, herri bateko *plaza nagusiak* garrantzi berezia izaten du. Horietan egin ohi dira erreibindikazioak, horietan ospatzen dira pozaldiak eta horietan negartzen zorigaitzak. Amezketan ere horrela izan dira gauzak. Sar gaitezen herriko *plaza* hauen barrutian.

Agiri zaharretan behin baino gehiagotan dator hori: “plaza zaharra” esaten zitzaionaren gainean hitz egitea. Horrela egiteak berekin du ondorio hau: “plaza berria” esaten zitzaiona ere bazela aldi berean. Beraz, 1698rako bazen berria ere.

Amezketako “plaza” guneari buruzko lehendabiziko aipamena nahikoa zaharra da. 1450 aldera, gure herriak eta Abaltzisketak konponduezin dezente zuten Orreagako monastegiarekin, Aralarko sarioiak zirela-eta. Epailen aurrean kontuak argitzen lagunduko zuten herritarrek aukeratu nahi izan zituzten 1451eko uztailaren 25ean. Non egin ote zuten batzarre hura? Ez dago garbiago esaterik:

Sepan quantos esta carta vieren como nos los vecinos e moradores de la Unibersidad de Sant Bartolome de Amezqueta, que estamos juntos a llamamiento de Pedro de Yriarte, nuestro jurado, en la plaza (de)Ybarlucea, que es en el dicho lugar de Amezqueta. 1.

Amezketan, plazan egin zen batzarrea; Abaltzisketa oster, elizako “zimite-rioin”. Hori adierazten du behinik behin agiri zaharrak. Dena den, ez nintzateke ausartuko Ibarluzeko plaza hori, “plaza zaharra” esaten zitzaiona zenik. Nola hai ere *plaza* hitza erabiltzen hasita zeuden ordurako.

Beraz, seiehun urtera doa gaurko plaza inguruari deitura hori aitortzen hasi zirenetik. Gerora ere, 1504an ere, agiri batek argitzen digunez, Ibarluzeako plazan egon ziren amezketarrak bildurik, Ordiziarekin zuten gatazka nola konpondu erabakitzen.

Gatozen gure egunetarako. Gaur egun “plaza” esatea nahikoa dugu amezketarrok zertaz ari garen jakiteko. Agiri zaharretan, ordea, “plaza zaharra” eta “plaza berria” aipatzen dira. Bai, garai batean Amezketak bi plaza zituen.

Plaza zaharra

Orain ehun urte ere, artean bizirik zegoen *Plaza Zaharra* deitura. Oso informazio deigarria idatzi zuen Amezketako idazkariak 1912ko ekainaren 23an egindako plenoko aktan:

Y por último el Teniente y Sindico de esta Corporacion Sres. Arizmendi y Aguirrebarrrena manifestaron que en virtud de la pretensión verbal hecha por D. Martin Elustondo para la modificacion en un pequeño trecho del camino carritel publico vecinal que pasa por el terreno propiedad del Sr. Elustondo denominada Plaza-zarra, á la entrada de la carretera a la parte del Sur de la casa Arotzanea, han sido comisionados por el Sr. Alcalde al objeto de reconocer y ver si es ó no aceptable la modificacion del dicho del dicho camino en la forma solicitada por el dicho Sr. Elustondo.

...no hallarse ningun inconveniente para cuya modificacion por quedar el expresado camino más recto de lo que antes se hallaba...

Aipamen hau nahikoa berria da, baina Plaza zaharrari buruzko lehenbizikoak ez dira oraingoxeak...

Plaza zaharra esaten ziotena, Anbrosioa etxetik Bentara bitarteko lur horietan egon zen.

Hona hemen “plaza zaharra” esaten zitzaionari buruzko aipamen bat. 1698an nahikoa larri zebilen Juan Bautista Lardizabal eta Maria Josefa Jauregibarria bikotea. *Juanlopezenea* etxean bizi zen, baina zorra besterik ez zuten alde guztietan. Hartzekodunek kontuak garbitzea eskatu zuten eta baita horretarako eman behar ziren urratsak eman ere. Euren ondasunen berri galdetu zitzaientean, besteak beste, honako honen berri eman zuten:

-Ytem. La casa llamada Portiri, sita en la Plaza vieja con su huerta.

Ez dago ukatzerik, beraz, bazela Amezketa plaza zaharra esaten ziotena. Bigarren puntua: Agiri eta liburu zaharretan datorrenez, plaza hori Jauregi Haundi oinetxearena izan zela uste izan beharko genuke. Hori esan liteke Domingo Lizaso azpeitiarrak XVII.mendean idatzitako *Nobiliario* obra famatuan esaten dena kontuan izanik. Honela dio Lizasok:

"En la jurisdiccion de la villa de Amezqueta, de la Provincia de Guipuzcoa, florece con notoria antigüedad, calidad y lustre, la Casa Solar y Palacio de Amezqueta, de pariente mayor de la parcialidad oñecina, en un sitio llano y delicioso, junto al rio principal de la misma villa.

*... La plaza antigua y primitiva de la villa de Amezqueta, que hoy llaman **Plaza Vieja**, es jurisdiccion propia y privativa del mismo Palacio de Amezqueta, con su nogal en medio, donde en tiempos pasados hasta ahora pocos años ha celebrado la dicha villa sus fiestas publicas de toros".*

Plaza aldeaz dagoen argazkirik zaharrena. Papel fabrika egin gabe zegoen artean.

XVIII.mendeko agiri batek ere antzeko kontuak adierazten dizkigu. 1790eko ekainaren 17an idatzi zen izkribu batean *Jauregi Haundi* oinetxearen ondasunen artean aipatzen zen *Plaza zaharra* eta bere *intxaurrondo* famatua. Ekainaren 17 hartan Jauregiko nagusi berria bere ondasun guztien jabetza hartzen ari zen. Ondasun horien artean zegoen *Plaza zaharra*:

*“El espresado Alguacil mayor continuando dichas posesiones tomo de la mano al citado Don Jose Juakin de Eraso, y lo introdujo en la **plaza vieja** de dicha villa, y estando en ella se paseo por la misma tiro piedras, y hizo otros actos de posesion que dijo la tomaba real, corporal velquasi quieta y pacificamente sin que hubiese havido contradicion alguna, y sin perjuicio de otro tercero que mejor derecho tenga á dicha plaza vieja y todo su sitio, en la que dicho Alguacil le amparo, previniendo que aunque en las posesiones referidas en el requerimiento que ba por principio aprendidas en los años pasados de mil seiscientos, y diez y siete, mil setecientos, setenta y dos consta haverse tomado de un nogal, que havia en la mencionada plaza perteneciente a su citado Palacio no pudo aprenderla sino del sitio que dicho Arbol ocupaba, respecto de no existir este en la actualidad por haverlo arrancado en tiempo del anterior poseedor, y aun procedido a su venta segun ha llegado á comprender...*

Y el Alguacil mayor pidio que todo esto se ponga por testimonio, y firmo á una con dicho Señor Eraso, y en fee de ello y de que se le pongo en la forma suso dicha lo firme yo el escrivano. A lo qual se hallaron presentes por testigos los mismos que se contienen en las dilixencias precedentes=Jose Santiago de Urrutia=Don Jose Juakin de Eraso=Antemi Jose de Arrataca”.

Lastima xehetasun gehiago ez eskaintzea dokumentuaren zati honek! Hor esaten denarekin nekez ziurtatu diteke *Plaza zahar* hura non egon zitekeen baina, beste dokumentu batzuek esaten digutena aintzakotzat harturik, arrasto bat baino

gehiago dago, oker handirik gabe non egon zen aureratzeko. Dokumentu horien arabera, gaur egun *Beltzaren Plaza* esaten zaion horretan edo egon zitekeen Plaza Zaharra. Kontu nahikoa segurutzat eman diteke hori.

Plaza berria

Plaza aldea, ordea, aldatuz joan zen, poliki-poliki, denboraren gurgpilean, eta garai batean izen handiko *plaza zaharra* esaten zitzaiona bere garrantzia galtzen hasi zen, tantaka-tantaka. Eta zahar horrek indarra galdu ahala, berria hasi zen nagusitzen.

Horretarako, gure iritzian, herriko *plaza berri* hori egituratzen lagundu zutenak bi faktore izan ziren. Batetik, 1740 aldera jaso zen Kontseju berriak berebiziko bultzada eman zion. Horrez gainera, pilotalekua –*pillota plaza*, hobeto esanda– bertan egoteak ere bere eragina izan zuen, zalantzarik gabe. Inoiz pentsatu izan dut *pillota plazatik* ez ote datorkion gunee honi ere bere deitura

Litekeena da Amezketako plazan egindako argazki hau baino zaharragoren bat egotea. Orain arte ez dugu aurkitu. Begien aurreko hau Polikarpo Elozegi tolosarrari zor diogu. Argi eta garbi ikusten da noiz egindakoa den. Garai hartan, Amezketak gaur egun baino hirurehun bizilagun gehiago zituen. guregipuzkoa. CC-BY-SA

Udaletxe berriaren kokagunea erabakitzea urrats erabakigarria bilakatu zen Plazaren garrantziari ematerakoan, bai. Horregatik agintariek hartutako erabakia-
ren bitxikeriak eskuratu nahi izan genituenean, –eta 1740.urtea baino aurreragoko kontuekin ari gara–, *Plazaren* aipamena behin baino gehiagotan egiten da. Hona

hemen, esate baterako, idatzi interesgarri bat:

“una heredad en la parte superior de la Plaza publica de esta villa para hazer en ella la casa concejil nueva que esta dicha villa intenta fabricar y que ahora para tasar, avaluar y medir dicha heredad, y dar su importe en el dicho paraje de la parte superior de la dicha Plaza”.

Aurreko pasarte honetan esaten dena kontua izanik, (*una heredad en la parte superior de la Plaza publica*), garai bateko plaza hura Juanlopezenetik hasi eta gaur egun Kontsejua dagoen punturaino luzatzen zela esan daiteke. Hipotesi honen alde letorke aurreko txatal batean aipatu duguna: *Plaza de Ibarluzea*.

Bigarren faktorea: pilota lekua. Kontseju berria bukatu eta handik urte gutxi-
ra, 1889 aldean, pilotan jokatzen zen Amezketako plazan. Ez zen gauza asko behar kirol horretan jarduteko: zoru lau eta berdina, horma txikiren bat, sakea ateratzeko

Bertsozalea izan da historian amezketarra. Hori erakutsi zuen 2014ko irailaren 7an. Anjel Peñagarikano, Ruben Etxeberria eta Bixente Gorostidi tranpaldoan, Fernandoren omenez.

2014-09-06. Fernando Amezketarra jaio zeneko 250.urteurrenean egindako jaialdia amaitu zenean egindakoa.

botadera/sakarri esaten zitzaiona eta kito. Ez zegoen beste ezeren premiarik. Nire iritzian, Bentatik Laturu-Letradunea bitarteko gune horretan zegoen pilota-plaza.

Gaur egun oso plaza dotorea dauka herriak. Ez zegoen horrelako konturik 1940an. Urtarrilaren 14an egindako bilera, Felipe Agirrebarrena alkateak zera esan zuen batzarrean:

Expresa la Presidencia que como estaba a la vista de todos, la Plaza de Fernando se hallaba completamente inundada de agua y de barro y hasta daba pena ver una plaza tan hermosa como esta de Amezueta. Como quiera el caso obedecía en primer lugar a la circulación de autos y obstrucción del caño de saneamiento...

Atal honen bukaera zera esan nahi nuke: Amezketako plazak bere mugarri bat, hegoaldekoa, Ibarluzea goenekoa esaten zitzaionean zuela eta bestea, iparraldekoa, Anbrosionea deitzen diogunaren inguruan; paraje hartan bazen *Barrenetxe* deiturarekin ere ezagutzen zen eraikina. Seguru asko, izango ziren Ugarte alderago zeuden etxe bakan batzuk, baina Amezketako Plazaren bihotz-bihotza Ibarluzeatik Anbrosioren-Barrenetxe artean zegoen.

Ugarteko plazaren inguruko gorabeherak

Amezketako udaletxera gaur egun era guztietako agiriak iritsiko zaizkio. Garai batean ere horrelaxe zen. Hori bai, kopuruz gutxiago izango ziren orduan, baina ailegatu dezente ailegatuko ziren. Horietako bat 1913ko apirilaren lehen egune-tan jaso zen. Bidaltzailea: Ugarteko Erremedioetako Amaren elizako erretorea, don Miguel Arrese. Honela zioen elizgizonak herriko agintarie luzatzen zien dokumentuak:

“Ilustre Ayuntamiento de esta villa=. El que suscribe Presbitero Cura Ecónomo de la Yglesia parroquial de Nuestra Señora del Rosario de Ugarte, término municipal de esta villa de Amézqueta, á V.S. con el debido respeto expone: Que según copia literal de su acuerdo del 26 de enero último expedida en certificación del cuatro y entregada el siete del corriente, esa Corporacion declara que el terreno á que el exponente se refería en su escrito del 11 del mismo mes, situado en frente de la Iglesia y casa Cural de este barrio de Ugarte es la plaza pública del mismo conocida en ese sentido desde tiempo inmemorial. El infraescrito tiene motivos racionalmente fundados para creer que ese terreno ha sido poseído como una dependencia de la Iglesia y casa adyacente, y que por mas que en el lenguaje vulgar se llame comúnmente plaza, no tiene este carácter legal, ni por ser el suelo de propiedad de la villa, ni por haber dispuesto de el como cosa propia, como de su pertenencia el Ayuntamiento que no puede ostentar título alguno de dominio. En cambio, es público y notorio que la explanacion y regularización de ese terreno se verificó hace sesenta años próximamente, tuvo efecto con autorización del Sr. Cura de la parroquia de Ugarte, don Gregorio Ugartemendia; que su conservación ha corrido desde entonces á cargo del mismo Sr. Cura y de los que en el curato le han sucedido, sin intervencion del Ayuntamiento, y que los Alcaldes del Barrio, entre ellos el que actualmente desempeña ese cargo D. José Martin Arsuaga han venido solicitando el permiso del Sr. Cura y no del Ayuntamiento para ocupar la llamada plaza con maderas, signo

Argazki hau ere Polikarpo Elozegi tolosarrari zor diogu. Argazkian datozenak ere tolosarrak dira: Santos Urkiola eta bere lagun-taldea. Ugarteko plaza aldea ez da bere osotasunean ikusten, baina nahikoa garbi erakusten du nolakoa zen eliza-ingurua. 1896ko apirilean hartutakoa da argazkia. **guregipuzkoa. CC-BY-SA**

evidente de reconocimiento del dominio (sic) y cuando menos de posesión del terreno en cuestion, por la Iglesia.

Con estos y otros antecedentes, el que suscribe causa respetuosa protesta por la citada Corporacion municipal, reservando á la Iglesia y á su representación á los Párrocos de la de este Barrio de Ugarte todos los derechos que puedan asistirles sobre el citado terreno y= Suplica a V.S se sirva tener por formulada esta protesta y reserva de derechos, y acordar que archive este escrito en la Secretaria municipal de la misma. Ugarte 28 de marzo de 1913=Miguel Arrese.

Agiri hau irakurri ondoren, alkateak eta Elustondo zinegotziak hartu zuten hitza zera esateko:

Bi abokaturekin egon gara gaia aztertzen eta esan digutenez, ez dago Udal hau beharturik erabaki hori hartzera eta ez zaio kalterik egiten bere eskubideetan eta Erretore horrekiko begiramenez, adeitasunez, jaso eta gorde bedi bere protesta eta eskubide-erreserbaren idatzia hau.

Horrela onartu zuten zinegotziek aho batez eta horrela artxibatu zen arazo hura.

7

**ELIZAK ETA ERMITAK
ERLIJIOSOTASUNAREN
ZERBITZUAN**

Amezketako herriak historian izan dituen eraikuntza erlijiosoetan hiru dira aipagarriak: San Bartolomerena, Ugarteko Errosarioko Amarena eta San Martingo ermita. Aipamenik zaharrena azken honi buruzkoa da, hau da, 1410ekoa. Hauek gainera, ordea, *Santuaran* parajea bazen Antziñasko esaten zitzaion baseliza ere. Hau izan zen beranduen egina, baina baita erortzen lehena ere.

Lerro bat gehiago idatzi aurretik, erantzun diezaiodan galdera honi: Bedaioko eliza ere aurrekoen sailean sartu behar al da? Amezketako elizen artean, alegia?

Neurri batean, bai. Auzune bezala nahiz eta Tolosaren mendekoa izan, eliz-kontuetan Amezketako parrokira egiten zen Bedaio. Hori da egia. Oso erraturik ez bagabiltza behintzat, 1568az gerozko informazioak dauzkagu Bedaioko elizaren gainean. Ez dezagun ahaztu, bestalde, garai hartantxe zebilela Amezketako bere San Bartolome eliza berriro nahiean. Urte haietan, bada, Bedaioko erretoretza Amezketako lehen elizgizonaren mende zegoen. Eta ia bi mende eta erdi horrelaxe izan zela. 1808an hasi zen Bedaioko eliza erretore propioarekin. Urte hartako urtarilaren 28koa da lehenbiziko bataio-agiria, eta hurrengo egunekoa lehenbiziko heriotz-agiria. Aurreko guztiak Amezketako erretoreak edota honek baimendutako apaizek idatzitako agiriak izan ziren guztiak. Beraz, Fernando Amezketarraren lagun mina zen Juan Ignazio Urretabizkaia erretore famatuaren garaian gertatu zen aldaketa hori, eta Amezketako eliz-agintaria hau izan zen azkena Bedaioko kristauen arduraduna eramaten.

Orain ixilduxeak daude, baina gure haurtzaroan hitzetik hortzera erabiltzen ziren Amezketan bi leienda. Bata, eliza nagusiari buruzkoa zen. Zenbaitek esaten zuenez, bai, luze jo zuen Amezketako eliza jasotzeak, besteak beste, egunez egin dako puska gaez “norbaitek” desegiten zuelako. Horregatik eman omen ziren berrehun urte eliza jasotzen... Antziñasko baselizaz esaten zena ere leienden sailean sartzekoa da. Ama Birjina ume bati agertu, bere izenean aterpe bat egiteko erregutu...

Egiazko datuak

Saia gaitezen lau eraikin hauen gainean zertzelada batzuk eskaintzen. Amezketako eliza nagusiari eta Ugartekoari buruzko historia egiterakoan, mugarría 1455an ezarri behar dugu. Urte hartan latinez egindako idatzi batek honela dio:

1455, azaroak 29, Erroma.

Kalixto III aita santuak Martin Ibañez de Mendiolarí, Iruñeko gotzaiaren mendeko apaizari, ahalmena aitortzen dio Amezketako San Bartolome elizaren jabe egin dadin, eta baita bere osagarri den Ugarteko Santa Mariaz ere, biak ala biak ere Miguel Lopez de Amezueta eta bere seme Pedro Martinezek administratzen dituztenak, aspaldi honetan.

Idatzi hau mamitsua da bere laburrean, eta hiru puntu behinik behin oso egoki markaturik uzten dizkigu. Batetik, Amezketako eliza nagusia eta Ugartekoa Iruñeko gotzaiaren esanetara zeudela. Gero, Jauregi handiko familiak gobernatzen

zituela. Bi ezaugarriok indarrean egon ziren luzaz. Azkenik, guk ezagutu dugun elizaren aurretik, askozaz txikiagoa noski, bazela Amezketan.

Aldare nagusiaren inguruan ere aldakunta nabariak ezagutu ditu San Bartolomereren babeseko elizak. Edertsunik ez du batere galdu, irabazi baizik.

Handik urte gutxira, 1482an, errege Fernando V.ak pribilejioa eskaini zion Juan Lopez de Yarzari, eta besteak beste, Amezketako San Bartolome elizaren gaineko ahalmena aitortuz. Gauza bera egin zuen Hernani, Beasain eta Abaltzisketakoarekin, nahiz eta azken honen erdia eman.

Eliza berria jasotzeko erabakia hartu zenean, 1547an, Juan Lopez de Amezketa, *Jauregi haundiko* jabea, herriko alkate, erretore eta beste zenbaitekin batera, kontratua lotzen jardun zen Juan de Ocaritzia harginarekin.

San Bartolomereren bigarren eliza

Berrehun urte inguru eman zituzten Amezketan *nahi* zuten eliza bukatuta ikusteko. 1547. urtean-edo hasi ziren bai lehen urratsak ematen, eta 1750 ingurura ailegatuko gara jasota zegoela ohartzeko. Bidean geratu ziren proiektuak, bidean geratu ziren asmoak eta sosak, bidean geratu ziren harriak, zurak eta teilak...

1750 aldean eman zuten bukatutzat-edo San Bartolomereren eliza. Ondo kostakoa alajainetan!

Noiz jotzen ziren bukatutzat elizak garai hartan? Aldare atzeko erretaula behar bezala jasotzen zenean. Amezketako elizan egin beharreko obrak 1716erako oso aurreratuak zeuden, baina erretaula on bat behar artean...1742an hasi ziren azken ahalegina emateko asmoz. Zortzi urte-edo behar izan zituen Joseph de Zuaznabar artista oiartzuarrak agintari amezketarrei bukatuak entregatzeko. Kasu honek ere, diru eskasiak eraginda, gorabehera asko izan zuen erretaula barrokoaren proiektuak.

Amezketako San Bartolome elizaren erretaula. Jose Zuaznabarrek egina da.

Amezketako eliza eta antzekoak, euren tamainuaren arabera, hiru sailtan banatzen ditu Arrazola adituak. Lehendabizikoan, esate baterako, Ataun, Asteasu Aia eta Berastegikoa leudeke, eta esaten du: “pueden competir muy bien con cualquiera de las iglesias de una nave, entre las no rurales”. Bigarren taldean, Amasa, Legorreta, Ibarakoa...”sin la grandiosidad de las anteriores, que sin embargo destacan por su amplitud”. Eta hirugarren batean, Abaltzisketa, Elduaien, Ikaztegieta...eta Amezketakoa. Batek ez daki gure herrikoari zein sailtan egotea dagokion, baina begien bistakoa da bigarren talde horretan Amezketakoa baino kabiera urriagoko elizak badirela, gure ustez. Eta gauza beretsua esango genuke edertasunari dagokionean.

Eliz-atariaren balioak

Eliz-atariak gauza askotarako balio izan du Amezketan hurrengo atalean ikusiko denez. Bilera asko egiten zen lehorpe ona eskaintzen zuenez. Eliz-funtzioak hasi aurretik bertan biltzen ziren fededunak, eta gauza berbera egiten zuten bukatu ondoren. Garai batean, hildakoei ere bertan ematen zitzairen lurra kasu zenbaitean. Zerbaitegantik deitzen zaio *zimiterioa* eremu honi. Gure haurtzaroan pilotan

egiteko era erabiltzen zen. Lehorpe bat izatek zenbat balio zuen garai batean batek daki...

Aurreko zerbitzu horiek soilik aipatzearekin motz geratuko ginateke eliz-atariak eskaintzen zituen balio guztiak zehazterakoan. Eliz-funtzioak hasi aurretik eta bukatu ondoan ere egonaldi atseginak igarotzen zituen batek baino gehiagok eliz-atarian juntadizoak egiteko. Garai batean ez ziren herritar guztiak Plazara joaten; ez zuten premiarik sentitzen batez ere adinean aurrera zihoazen gizonezko zein emakumezkoek. Hauentzat herriko berriak-eta jakiteko punturik egokiena eliz-ataria zen, igande eta jai-egunetan. Trato eta salmenta zenbait ere itxi zen gaur egun gogotik kastatuta ikusten ditugun harlauza horien gainean. Inoiz eta odolak erabat berotzen zirenean, burruka bat baino gehiago ere ezagututakoak dira...

Gorrito eta sesioaren beste muturrean...maitasun gazteak. Gazte jendearentzat ez zegoen garai batean gaur bezainbat egonleku, eta maiz baliatzen ziren eliz-atariaz, elkarrekin tratoan hasitakoak behintzat, kontu goxoak esateko eta amets atseginak egiteko. Aste guztian elkarren berririk ez zuten gazteek hementxe, eliz-atarian izan ohi zuten juntadizoak egiteko egokiera. Begiratu txiki hutsak zenbat balio duen horrelakoetan!

Korua

Gaur egun ezagutzen dugun korua 1879ko urtean landutako proiektu bati esker egindakoa da. Bere egilea: Pedro A. Recondo. Oso proiektu zehatza eta dotorea landu zuen: *Proyecto de sillería y gradas en el Coro de la Iglesia parroquial de Amezketeta*.

Amezketako Artxiboan gordetzen da agiri hau, eta oso egoki dago kontserbatu- turik. Bikaina da.

Organoa

Gaur egun jotzen den organoaren aurrekoa izan zen Amezketako elizan Parisko *A.Rodolphe & Fils* enpresak egindako harmoniuma. Izen handiko firma zen eta XIX. mendearen azken urteetan Domina asko jaso baitzituen Esposizio ezberdinetan.

Ez dakigu ziurtasunez noiz ekarri zuten Amezketara, baina seguruenera koru-ko obrak amaitu zirenean. Hori esan liteke.

Luzaro erabili zen harmonium hura, baina zahartu egin zen alde batetik eta bestetik, musika-tresna hobea zegokion Amezketako elizari. Hori horrela, 1963an inauguratu zen gaur dagoena. *A.Amezua y Cía* enpresak egindakoa da.

Kanpoko atea

Eladio Balerdi arotzak egindakoa da. Artetsua zen oso Amezketako Arretxe baserrian jaiotako Eladio. Aurreko mendean, hirurogei hamarraldian burutu zuen lan bikaina. Inork uste baino lehenago egindakoa dela diote lanean ikusi zutenek.

Ugarteko eliza

Zihurrenik haxe da Amezketako eraikin-erlijiosoetan aldakuntza sakonenak ezagutu dituen. Bere antzinakotasuna ez dago ukatzerik. Luis Peña Basurtori sinestera, “XI. mendekoa izan daiteke eta agian lehenagokoa...”. Horren lekuko eta ispilu garbiena bere sarrera erromanikoa. Adituei sinisterra, estilo horretakoa diote aho batez.

Bere antzinakotasuna erakusten digun bigarren elementua zera da: Erremediotako Amaren taila erromanikoa.

Adituek diotenez, erromanikoa du Ugarteko elizak bere harrizko sarrera.

1455ean, Amezketako eliza bezala Ugartekoa ere Martin Ibañez de Mendiola elizgizonaren mendean zegoen.

Aldakuntza hitza aipatu da arestian. Besteak beste, 1732an, obra handiak zizkioten Orendaingo Juan Toledo zaharra, Juan Toledo gaztea eta Amezketan bizi zen Gabriel Lizargarate harginek. Egindako lana:

...las obras de Cantería, que son las paredes del procesionario de dicha Yglesia (por haberse demolido las de antes con las obras nuevas).

Eliza honetako apaizaren aipamena egiterakoan deitura hau eskaintzen dio:

Francisco Javier de Mendiolaza, Abad de la rural de Nuestra Señora de Hugarte.

Mende asko eman dira bai *abadia rural* gradua Ugarteko elizari aitortuz. Ez da ermita, ez da parrokia. Dena den, serora propioa izaten zuen. Seroretxea deitu erai-kinean bizi zen, Ugarten bertan.

Aurreko lerroan bi hitz azpimarratu ditugu beltxean. Bai, agiri gehienetan *abad* deitzen zaio agiririk zaharrenetan Ugarteko eliz-buruari. Amezketako guztiei *retor/rector/erretore* esaten zaie. XX.mende aldera gertaturatu behar da *presbitero cura ecónomo* deitura ikusteko.

Bestalde, *rural* adjetiboa erabiltzen du lerro horren idazlariak. Manuel Lekuo-na oartzuarrak *baserri-arte* hitzak erabiltzen zituen *rural/rústico* horien baliokide.

Ugarteko eliza Amezketako erretorearen mendean egon zen 1830era arte. Gerrozkoan beti apaiz propio bakarrekoa izan da. Azken erretorea Etxeberry haundi baserriko Karlos Artano izan zen.

San Martingo ermita

Jaso zutenetik gaurko egunera gutxien aldatu dena San Martingo ermita dela esan dezakegu Amezketako eliz-eraikinetan. Behin baino gehiagotan ezagutuko zituena obrak, baina funtsean egin zutenek utzi bezalatsu dago gaur egun.

Bai, 1902an Gongorako Markesarena izatetik Amezketako herriarena izatera pasatu zenean, jakin badakigu obrak sakon samarrak egin zitzaizkiola ermita honi.

San Bartolomeren izeneko lehenbiziko eliza noiz jasotakoa den ez dakigun bezala, San Martingo ermitari buruzkoak ere paperetan ez dira azaltzen. Gutxienez zazpi mendi badituela jakin badakigu. Seguruenera, gehiago ere bai.

Bai, goazen 1410. urtera. Ez da beharbada aipamenik zaharrena, baina ez dago ukatzerik aspaldiko kontuetara garamatzala. Honela dio pasarteak:

“Y ante sendos homes buenos quales por nos las dichas partes seran exleidos por acsesores y compañeros con el dicho Alcalde hasta el dia de Pasqua de Resurreccion

San Martín ederra. Historia handikoa da San Martín ermita.

que viene que sera el año de mil y quatrocientos y diez años y que los dichos Alcalde y acsesores reciban juramento solemne en la Yglesia de San Martin goicoa que es en Amezqueta, sobre la cruz y los santos evangelios en el altar de la dicha Yglesia haciendoles tocar a cada uno con sus manos derechas en que sobre el juramento sean preguntados si los seles sobre que fuere la cada uno de los sobredichos dicen ser suios, son antiguos...”(DEA.Sig.:PO19-01).

San Martinen irudi zaharra XIII.mendeko taila dela diote adituek. Donostiako eliz-barrutiko Museoaren esku dago gaur egun. Azaroaren 11rako ordea bere ermitara eramaten da. Erromaniko estiloa aitortzen diote aztertu dutenek.

Antzinasko ermita Santuarianen

Amezketan egindako azken eraikin erlijiosoaren arrastoak Santuarian parajearen daude.

Gaur egun erabat desaginda dago bere garaian amezketarrentzat bere garrantzia izandako ermita. Bere historia egin nahi duenak 1668ra jo beharko du. Urte hartan, Iruñeko Bikario Nagusiak eskaturik, Abaltzisketako erretorea ibili zen Santuarian parajearen, ermita berri bat jaso behar izanda, puntu egokia zein izan zitekeen erabakitzen. Amezketarrak ez zeuden batere konforme Bikarioaren jokabidearekin. Ez ote zuten Amezketako elizgizonek behar bezainbat jakituria auzi hura behar bezala deliberatzeko?

Erabaki zuena Abaltzisketa erretorea izan ala ez, kontua da *Eskuiturri* esaten zaionaren oso inguruan jaso zutela ermita berria, *Arritzagako galtzara* deitu bidearen alboan.

Bai, lehen urratsak 1668 eman baziren ere, 1719 aldera bukatutakoa dela uste dugu. Noiz eta nork egin izan zen argi eta garbi uzten digu noski 1719an idatzitako ohar honek:

Confieso yo Matheo de Aguirre vecino de la villa de Abalzizqueta que he recibido del señor Carlos de Loydi vecino de esta villa de Amezqueta por una parte cuarenta ducados de vellon por tantos en que se remataron las obras de canteria y de la hermita de nuestra señora de Ancinasco y por otra setenta reales de mesma moneda por las añadiduras que se obraron en dicha hermita en que se han de comprender las dichas dos partidas y confieso que el rebocar el material al pie de la obra hera de mi obligación y ara que conste doy este recibo a favor del dicho señor Carlos en Amezqueta a veinte y tres de henero de mil setecientos y diez y nueve. Matheo de Aguirre.

XX. mendean apenas elizkizun eta antzeko funtzioetan erabili zenik. Ordurako ondaturia zegoen. Azken aldian ganadu-borda bihurtu zen. Gaur egun erabat abaildurik dago. Doi-doi eusten diote bere horma batzuek...

8

ELIZAREN GAINERAKO ZERBITZUAK

Gure herriko lehenengo eraikuntza erlijiosoak altxatu zituztenetik euren eginbehar nagusia fedearen eta fededunen zerbitzura egotea izan da. Sakramentu gehientsuenak beroietan –eliza nagusian eta Ugartekoan batez ere– gauzatzen ziren eta baita gainerako liturgia eta funtzioak ere. Hori ez dago ukatzerik. Aurreko atalean alderdi hori azpimarratu nahi izan dugu. Beraz, oraingo honetan ez dugu ahalegin berezirik egingo gai horri berriro lotzeko.

Dena den, San Bartolomeren elizak eta San Martingo ermitak beste zeregin edo funtzio bat izan zuten antzinatean, garai batean. Funtzio *zibila* deitu beharko geniokena.

Neurri batean ia gure egunetara arte iraun izan du bigarren zeregin honek. Ez da urte asko preziso herriko aguazilek bandoak egiteari utzi ziotela. Usadio hau ere funtzio zibilen horren baitan kokatu beharrekoa da, baina elizak eskaintzen zituen zerbitzuak askoz gehiago ziren. Oraintxe ikusiko dugu hori.

Lehenengo herri batzuk

Orain egiten den bezala ez baina, garai batean maiz elkartzen ziren amezketarrek herriko arazoen gainean erabakiak hartzeko. *Amezketarrak* soilik esanda ez nuke konforme geratu beharko, gizonezkoak bakarrik biltzen ziren eta batzarretan. Bestetik, “kontseju irekia” esaten zitzaien haietan ondasun ezagunak zituzten herritarrak bakarrik elkartzen ziren, herria gobernatzeko erabakiak hartu behar zirenean.

Non biltzen ote ziren orain mila urte? Ez daukagu erantzunik. Argibidea, ordea, Manuel Lekuona apaizak ematen digu:

Antes de la conversión del País al cristianismo, el concejo se reuniría en una campa debajo de un árbol, quizás cerca de un dolmen prehistórico, ero una vez consumada la unidad religiosa del País fue muy el que para tales reuniones civiles se aprovechase el edificio de la iglesia como los días en que la misma se reunían para cumplir sus deberes religiosos.

Amezketako jendea Tolosako agintarien mendean egon zenean eta geroago ere, garai haietan ez zuen Amezketak *kontseju* edo *udaletxetzat* hartu zitekeen aterpe-rik. Eguraldiak lagunduz gero, batzarreak *plaza zaharra* esaten ziotenean batzuk eta besteak eliza atarian egin ohi zituzten, eta, idatzita ez badago ere, eguraldiak txarrera egiten zuenean, seguruenik, barruan, elizan.

Ez dezagun uste izan, hala ere, gauzak egiteko modu hau, jokabide hau Amezketakoa soilik zenik. Ez, alde guztietan antzera egin ohi zituzten.

Beharbada, gai honen gainean daukagun daturik zaharrenetakoa 1410ekoa da. Aurreko bi urteetan nahikoa gorabehera izan zuen Ojer de Lazcano esaten zioten jaunak, Aralar eta Enirioko larreak zirela-eta, Ordizia eta bere mendeko auzoekin. Garai hartan Ojer de Lazcanorekin bat eginik ibili ziren Amezketak eta Abaltziske-tako auzoak. Kontua da akordioaren agiria sinatzerakoan egunduko izena hartu zuela San Martingo ermitak:

E que los dichos alcaldes e asesores reciban juramento solemne a los tales testigos en la yglesia de Sant Martin de Goycoa, que es en Amezqueta, sobre la cruz e de los santos Evangelios, en el altar de la dicha iglesia, haciendoles tocar a cada uno con sus manos derechas.

Agindu eta bete; hori da legea. Hurrengo urtean, 1410eko apirilaren 3ean, mugimendu handia izan zen San Martinen:

Siendo presentes en el dicho lugar Miguel Garcia de Elduayn, alcalde de la dicha villa de Tolosa, e en presencia de nos Martin Ybanes de Aranburu e Lope Perez de Lasquivar, escrivanos del Rey, nuestro señor, e sus notarios publicos en la su Corte e en todos los reynos, e de los testigos de Yuso escritos, parecieron en el dicho lugar Ojer de Amezqueta, cavallero, señor de Lazcano, e Juan de Ugarte e Lope de Arangurenburu, procuradores de las collaciones de Amezqueta e Avalzizqueta, de la una parte; e Martin de Zavala, vecino e morador de Villafranca de Guipuzcoa, procurador de la dicha Villafranca, de la otra.

...delante de la dicha yglesia Sant Martin, fincando los ynojos e a rodillas, tocando con sus manos diestras las palabras de los Santos Evangelios e a la señal de la cruz, que estava encima del dicho altar, e jurando a Dios la verdad, dijeron que guardarian el derecho de cada una de las partes.

San Martinen ez ezik, Amezketako elizan nagusian izango zenean ere bilkurak egiten ziren. Adibidez, 1519ko abuztuaren 29an egindako batzarre bati buruzko agiria honela hasten da:

*...carta: que fue fecha y otorgada esta carta de poder y procuración en la dicha tierra y universidad de Amezqueta **delante la Yglesia del Señor San Bartolome del dicho lugar de Amezqueta** a veinte e nueve del mes de agosto del nascimiento de nuestro Salvador Jesucristo.*

Baina erne, hala ere, buruak! 1519an gaur egun ezagutzen dugun elizarik ez zegoen Amezketan. Ziur asko, gaur egun sakristia dagoen horretan bazen fededunentzat eliz edo tenplo txikiren bat, eta aurreko pasarteak aipatzen duen Yglesia hori hura izan liteke eta ez besterik. Inolaz ere ez gaurkoa! Dena den, orduan ere, eliz txiki haren atarian bildu ohi zirela ez dago ukatzerik.

Amezketako eliza nagusia 1704an artean oraindik bukatu gabea zegoen guztiz, baina berehala hasi ziren bere ataria, *zimiterioa* esaten zitzaiona herri-batzarreak egiteko erabiltzen. Hona hemen puntu hori argi eta garbi uzten duen oharra:

En el cimiterio de la Yglesia parrochial San Bartolome de esta noble y leal villa de Amezqueta despues de acavada la misa popular de oi dia domingo que se quentan veinte y siete de enero del mil setecientos y quatro años despues que los señores Justicias, reximiento y vezinos de esta dicha villa acavaron de dar las almonedas y remates de la Provision de aceite de comer y de la grasa para el consumo de ella este presente año...

Bigarren puntu bat ere azpimarratzen du aurreko oharrak: herri-batzarre haiek “meza nagusia” entzun eta gero egiten zirela; beti igandez, beraz. Materiale ugari

dago Amezketako udaletxeak zabaltzen zituen agiri asko eta askoren berri *misa popular* edo meza nagusian herriko erretoreak.

Inoiz San Martingo ermita atarian ere egin izan ziren herri-batzarreak. Igandeko elizkizunetara joan beharraz baliatzen ziren, funtzioa bukatu eta gero, elkartu eta behar ziren kontuez eztabaidatzeko.

Eliz-atariko atari berria egiteko erabakia hartu 1682an

Esan diren herri batzarreak egingo baziren, eliz-ataria remia berrietara egokitu behar izan zuten amezketarrek. 1682an hartutako erabaki batek nahikoa garbi uzten du aurretik ere bazuela bere ataria egiten ari ziren elizak. Dena den, berria egitea komeni zela adierazi zuen Iruñeko gotzaiak Amezketara egindako bisitan. Honela dio agintariek hartutako erabakiak:

En la Villa de Amezqueta a veinte y siete dias de setiembre año del mil seiscientos y ochenta y dos, ante mi el escrivano y testigos de yuso escritos se juntaron de una parte los señores Don Carlos de Heraso y Amezqueta Retor de la Yglesia parroquial del Señor San Bartolome desta dicha Villa y Juan de Leyceaga Alcalde hordinario della su Jurisdiccion por Su Magestad y Andres de Ymaz mayordomo de la dicha Yglesia. Y de la otra el capitan Miguel de Leyceaga maestro carpintero todos vecinos de la misma Villa y dijeron que en la ultima visita que hizo su Señoria Ylustrisima el Señor don Fray Pedro Roche obispo de este obispado, entre otras cosas y mandatos dispuso en

Garai batean usadio handia zegoen herri-batzarrak eliza-atariak eskaintzen zuen estalian egiteko.

que se hiciese un cobertizo nuevo en la entrada de la dicha Yglesia por la parte de fuera en donde lo havia con su saloncito.... como en efeto se convienen en que el dicho Capitan Miguel de Leyceaga aya de hazer la dicha obra y fabrica en el dicho paraje conforme los dichos mandatos dados por su Señoria Ylustrisima y de la traza que de comun consentimiento y asistencia de estos otorgantes se hiziere por Martin de Echeberria vecino de la tierra de Berrobi asi bien maestro carpintero... levantarla y cubrirla de tejados para el dia de Navidad primero benidero de este presente año y acabarla en toda perfezion y conforme arte y traza y satisfazion de peritos para el dia de Pascoa de Resurrezion del año primero venidero de mil seiscientos y ochenta ...

...ansi le otorgaron por firme, siendo testigos que se allaron de

presentes Miguel de Sagastume, Juan Garzia de Çufria y Domingo de Zubillaga vecinos de esta dicha Villa y a los dichos otorgantes yo el escrivano doy fee les conozco firmo el dicho Retor y por los demas que dijeron no saber uno de los dichos testigos.

Don Carlos de Eraso y Amezqueta. Miguel de Sagastume. Antemi Bentura de Garate”.

Erlojua eta ezkila berriak 1924an

1924ko San Bartolome jaiak bereziak izan ziren amezketarrentzat. Betiko ospakizunez gain, ezkilak berritu eta erlojua ipini baitzitzaien eliza nagusiari. 1924ko irailaren 7an argitara emandako *Argia* astekariak honela aipatzen ditu urte hartako jaiak eta gainerako kontuak:

Egun oetan txit gozoki aitzen degu kanpai berrien din-dan alaia. Gure Erretore lan-kor eta egintzallearen aspaldiko amets beroa izan da kanpai berrik eta erloju eder bat jartzea; eta noizbait ere, orratio, bere lan eta arreta biziaren bidez, bere ametsa egin da; bost kanpai eder eta erlojue jarri dizkigu. Tolosako Kalparsoro ospatsua izan da erloju egillea. Erri guztiari zorion sutsu bat berari, eta batez ere Erretoreari. LARRUNARRI.

Bandoak eliza atarian egiteko ohitura XX.mendea oso aurreraturik zegoenean galdu zen. Artean sortzeko zeuden informazio-bide berriak.

Ate berria

Amezketako elizak eza-gutu dituen azken osagarriak XX.mendeko bigarren erdian etorri ziren: organua eta ate berria. Eskuz eta artez egindako atea da Eladio Balerdik utzi zuena.

1960 aldera bigarren ate bat ipini zitzaion elizari. Eladio Balerdi tailagileak egindakoa da; dotorea oso.

9

**JAUREGI HAUNDI,
ARGAÑARATS ETA
UGARTE JAUREGI**

Amezketak nola sortu ote zen jende askok galdetu izan dit. Zuzenago esateko, nik ere sarri-askotan galdetu izan diot neure buruari. Inork ez beza, hala ere, asebeteko duen erantzunik espero. Kezka hauetan murgilduta nembilerarik, har hor 2014ko azaroaren 24an, zer zekarren Anjel Lertxundi idazleak osatzen duen zutabea, Berria egunkarian:

Ez gara ezeren fundatzaileak. Baina gu jaio ginen tokia sortu zuenak bertara iritsi eta etzanleku bat atondu zuen bertan, etxe bat jaso, herri bat sortu...

“Ez dago zuhaitz baten moduan sortu den bizilekurik, guztiak izan dira urrutitik zetorren batean batek fundatuak”, dio Maria Zambrano filosofoak.

Nor ote zen, nondik ote zetorren, zorroan zertsuk ote zeuzkan gutariko bakoitzaren txokoa sortu zuen urrutitik etorritako hark? Zer nahi ote zuen atzean utzi; zer nahi ote zuen aurrean topatu?

Eta batez ere, zer ikusi ote zion txokoari bizigarri –bizitzeko premia asetzera inorka– izan zitekeela pentsatzeko?

Galdera sakonak dira Anjel Lertxundik egiten dituen den-denak ere. Gaur egun gure jaioterria den honen hasieraz deus ez dakigu. Adituek diote inguruetan aspaldidanik bizi dela gizakia, nola Aralar mendian ala behealdean. Baina, ezkutuan geratuko gure asaba zaharrenak nondik iritsi ziren lurrotara eta nola joan ziren, han-hemenka, bailara hau jendeztatzen.

Amezketak deituraz ezagutzen dugun lurralde honen hastapenak Historiaurrearen eremu lainotsu, gandutsuetan galtzen zaizkigu. Nekez, beraz, eman diezaioguke arestian egindako galderari pulamentuzko erantzun bat. Oraindaino ez gara gauza izan, inondik ere, itxurazko hipotesi bat josteko. Ez gaitezen orduan lan antzuetan murgildu...

Gatozen galdera beretsua Amezketa Jauregi handi esaten diogun oinetxe horretaz Anjel Lertxundiren galdera berberak edo oso antzekoak egitera:

Nor ote zen bere sortzailea, nondik ote zetorren, zer utzi ote zuen atzean, zer topatu nahi ote zuen paraje berrian...

Adituen esanak haintzat hartzera, Martin Lopez de Murua izan daiteke “Amezqueta” deiturako familiaren buru-buruan kokatu beharrekoa. Murua hau Lazkaoko oinetxearen jabea zen, eta urteen joanean, Amezketa Jauregi haundi eta Beasaingo Iartzakoa sortu omen zituen. 1380 aldera hil zen Lopez de Murua hau.

Dena den, lehenagotik ere zabaldua zegoen “Amezqueta” deitura. Esate baterako, 1353ko agiri batean *Miguel Yuaynes d’Amezqueta* aipatzen da.

Informazio apur hauek eta dudamuda asko alde batera utzita, argi eta garbi dagoena zera da: Jauregi haundi hau izan zela bere garaian Amezketa izan den erai-kinik sonatuena eta, bide batez, baita bertan bizi izandako familia ere. Sailkapen moduko zerbait bat egin behar izanez gero, beste maila apalago batean, Argañarats aipatuko genuke. Maila berekoak inolaz ere ez, baina, Amezketa herriaz hitz egi-terakoan, derrigorrez izendatu beharrekoak dira eraikuntza biok eta bere teilatu-pean bizi izandako familiak.

Etxe bien arteko aldeak

Amezketan ez dira eraikin guztiak garrantzi berekoak. Batzuk besteak baino askoz gehiago nabarmendu dira: Jauregi haundi, Argañarats, Torrea, Juanlopezene, Ugarte Jauregi...Guztietatik hiruren aipamena egingo dugu atal honetan, non-bratuenak beroiek direla pentsatuz.

Jauregi haundi eta Argañarats eraikinetatik abiatu beharra daukagu. Ez dago, ordea, maila berean sartzerik. Axaletik zuzendutako begiratu batean, bospasei alde ikustea ez da zaila.

1-. Aipamen kontutan askozaz zaharragokoa da Jauregiko familia. Seguruenera, XIII.mendearen hasierarako ezaguna zen Gipuzkoako zenbait lekutan *Amezqueta* deituraz izendatzen zuten familia hau.

2-. Jauregiko familia honen ekintzak Gipuzkoa, Nafarroa eta Lapurdirekin dute lotura. Argañarats odolekoak, fortuna bila, European eta batez ere Ameriketara ibili ziren.

3-. Jauregi haundiko familiak eragin nabarmena zuen Amezketako herriaren erabaki askotan. Esate baterako, berari zegokion San Bartolome eliza nagusiko erretore eta apaiz-laguntzaileen aukera egitea. Berea zen serorak, eliza nagusikoa zein San Martingoa, izendatzeko eskubidea ere.

4-. Argañarats familiak Ugarteko bikarioa izendatu behar zen garaian soilik zeukan indarra, *Ugarte Haundi* eta *Ugarte Jauregi*ko jabeekin batera.

5-. Eraikuntza sorta zegoen Jauregi Haundikoaren familiaren jabegotzan: Mendiko, Albitzuri, Irigoena...Argañaratsek ez zuen maiztarrei emandako etxe eta baserririk.

6-. Argañaratsen errota bazuen, baina bakarra. Jauregi Haundiak heren bat zuen Ierabizkarko bietan zein Arantzatikoa.

Jauregi haundi

Historialariek esaten dutenez, gerora indar eta eragin handia izango zuten lehendabiziko familiak XII.mendeak dira Gipuzkoan. Familia haien artean egon zitekeen Jauregi Haundian bizi eta *Amezqueta* deituraz ezagutzen zena.

Ondoko mendeetan Gipuzkoako handikien familiak bi bandotan bereizi ziren: ganboatarrak batetik, eta oinaztarrak bestetik.

Jauregi haundian ikusi daiteke ezkutu-blasoi hau. Hiru zati ikusten zaizkio. Altzega, Jauregi haundi eta Beasaingo lartzari dagozkionak dira, hurrenez hurren.

Harreman estuak zituen Beasaingo lartza jauregiak Amezketaoarekin. Oso dotore egokiturik dago gaur egun.

Oinaztarren sailean kokatzen dute historialariek Jauregi haundiko familia. Urte asko eman zuten oinaztarrek ganboatarrekin norgehiagokan, burruka bizian, eta gure herriko familia nagusia beti, hutsik egin gabe, oinaztarren bandoan lerrokatu zen.

Bada beste puntu bat ere oso gogoan hartu beharrekoa. Garai batean Amezketa jaunak, herriko Jauregiak gainera, bereak zituen Iartzakoa Besainen eta Altzegakoa Hernanin. Horrela zen, esate baterako, 1492 aldera. Urte hartan egundoko katramila sortu zen Jauregiko jauna eta Abaltzisketako Pedro de Ipinza eta honen familiaren artean. Amezketaoak esaten zuenez, lehendik sinatua zeukaten akordioari muzin egiten zion Ipinzakoak; ez omen zuen abaltzisketarrak bere laborea

Amezketaoaren errotetan ehoten. Horretan zegoen bien arteko konponezinaren gakoa. Dokumentuetan honela aipatzen da amezketarra:

Juan Lopez de Amezqueta, señor de las casas solares de Amezqueta, Alcega y Yarza, contra Pedro de Ipinza y consortes, vecino de la tierra de Abalcisqueta.

Hauxe zen Hernaniko Altzega oinetxeak zeraman armarria. Gaur egun ez du inolaz ere garai bateko xarmarik.

Horixe da atal honetan Amezketao Jauregi haundiari eta Iartzakoari ateratako argazkiak eskaintzearen arrazoia. Bestalde, Altzegatarren blasoi/eskutua ere hor dago, goen-goenean. Ezkutu hori bakarrik geratzen da garai bateko Altzegatarren oinetxetik.

Jauregi handian dagoen ezkutuan bertan ere hiru oinetxeen blasonen sinboloak datoz.

Hurrengo mendean, XVI.ren azkenetan, Amezketao Jauregi haundi Frantzisko Idiakez

azkoitiarrarena zen, baina Iartza eta Altzegarengandik bereizita. Gero, Juan de Amezquetaren eskuetara pasatu zen. Hurrena, Erasotarrak izango ziren bere jabeak...

Argañarats

Hiru eraikuntza hartzen ditu bere baitan *Argañarats* deiturak: ola, errota eta torrea.

Jauregi haundiko familia Oinaztarren bandoarekin lerrokatu zela esan badugu, ez dago Argañarats familiaz horrelakorik esaterik. Ez zuen behar beste indar alde batera zein bestera makurtzeko, eta bere kasa egin zuen bidea, inori lotu gabe.

Ondasunez aski mugatua zen Argañarats familia. Ez da harritzekoa, beraz, deitura horretako zenbait Europan barrena ibiltzea Espainiako erregearen esanetara eta bat baino gehiago Ameriketara, nola Ertamerikara ala Hegoameriketara.

Ameriketara joandako Argañarastarrek oso zeru goienetan zeukaten euren jaiotetxea, eta aberastasun ugariaren iturri bezala... Zinez, ez zen horrelakorik gertatzen, baina ederra da urrutiko lurretatik amets gozoak egitea. Hamalau intxaurren soinua...

Argañarats etxe honek aldakuntza asko ezagutu zituen bere joan-etorrian. Suak kixkali zuen XIX. mendearen azken urteetan. Duela urte pare bat ezkutatu zen behin betirako.

Eta Ugarteko Jauregia?

Bere deiturari erreparatzen badiogu, *Jauregi* izenari alegia, Ugarteko etxeen artean ez zen gainerakoen mailakoa. Beste guztien gainetik zegoen. Egiturak berak ere ongi erakusten zuen bere garaian gainerakoak baino deigarriagoa zela.

Honelakoxea zen 1896ko apirilean Ugarte Jauregi eraikina. Argazkiak ikusten diren batzuk tolosarrak dira, baina ugartearrak ere dezente ikus daitezke. Tolosarrak, itxura guztien arabera, ehiztariak ziren. guregipuzkoa. CC-BY-SA

Egia esan behar badugu, miatu ditugun agiriak miatuta, gure herriaren historian eragin nabariko eraikuntza izan zenik ezin esango dugu. Berastegiko Jaunarena zen jabegoz, Ugarteko zenbait eta Bedaioko guztiak bezala. Badakigu 1630.urte aldera erre egin zela eta handik hiru urtera, 1633an, Garcia de Verastegui jauntxoa eta bere jabea berriro eraiki nahiean zebilela.

Urte haietan berritu bezala hartu ote zuen Polikarpo Elosegik bere makinarekin 1896ko uztailean Ugarte Jauregi? Litekeena da hori. Bestela izanda ere, oso argigarria da argazkilari tolosarrak utzi zigun irudi-grafikoa. Bikaina, edonondik begiratzen zaiolarik ere.

10

ALKATEAK

Azken laurehun urteotan, gutxienez, *Alkatea* izan da Amezketan lehen herri agintaria. Alkate alkatearen aurretik, ordea, Amezketako bizilagunak Tolosarekin bat egin zutenetik, 1379tik aurrera, *Zinpeko* edo *Juratu/Jurado* esaten zitzaion antzeko zeregina bete behar izaten zuenari. Gero, eta batez ere XVI. mendean, agirietan *auzo-alkate* esaten zioten guztien gainetik eta guztien zerbitzura aritu behar zuen agintari horri. Ikus dezagun agirietan biltzen dena, beraz.

1409an Enirio-Aralarko Mankomunitatearen sorrerako bileran, Amezketako auzotarren ordezkari bezala eta guztien buru gisa ikus dezagun nor jardun zen:

Juan Lopez de Zubillaga Jurado de la dicha colación de Amezqueta.

Urte haietan Amezketako auzotarren arteko gizarte bizitza aski ximplea zen. Eragin eta garrantzi handiko erabakietan Tolosarena zen aginpidea. Esate baterako, Gipuzkoako Batzarretan, erakunde hau abian jarri zenean. Gainerako guztian, ordea, Amezketarena zen ahalmena. Idatzitako legeetan ez baino antzinatek zetozen usadioetan oinarritzen zen Juratu hori erabakiak hartzerakoan. Usadiok, ohi-turak egundoko balioa zuen gizarte bizitza hura gobernatzeko.

Nahiz eta Tolosaren menpean egon, nahikoa askatasun aitortzen zitzaion Amezketari bere antolamendu propioarekin jarraitzeko. Esate baterako, kurtsiban idatzitako aurreko pasartean aipatzen den *Juratu/Zinpeko* esaten zitzaiona aukeratzeko, askatasun osoz egiten zen hautua. Tolosak ez zeukan ezertan eskua sartu beharrik; amezketarren zeregina zen erabat agintari hori aukeratzea. Hori bai, karguaz jabetzea eta zin egitea Tolosako alkatearen aurrean egin behar izaten zuten Amezketako hautetsiek.

Nolatsu egiten ote zuten *Zinpekoaren* aukera hura? Seguru asko, gure herria Tolosari lotu zitzaionean, nahi zuten auzotar guztien esku egongo zen Amezketako Juratuaren aukera egitea. Urtero aldatu behar izan ohi zen *Juratu/Zinpeko* esaten zitzaion kargu hura, eta etxez etxe, txandaka egiten zen aukeraketa. Adituek diote-nez, aukera horrela egiteko sistemari *kontzeju idekia* esaten omen zitzaion. Horrela egiten omen zen XV. mendera arte. Gero, eta batez ere, XVI. mendeaz geroztik, kontuak asko aldatu ziren.

Bai, sistema berria indarrean jarri zutenean, puntu honetan aldatu zen kontua: aurreko mendeetan hautatzaileak bizilagun guztiak izatetik garai barrian bakar batzuek baino ez izatera pasatu zela legea. Aurrekoari *idekikoa* esaten zitzaion bezala, sistema berriari *kontzeju itxikoa* deitzen zaio. Amezketako etxejabeek izendatzen zuten auzo-agintari hura. Beraz, ez zezaken nornahik parte hartu, ondasunak zituena soilik. Eta horrela aukeratutako Juratu horren agintealdia urtebetekoa izaten zen.

Auzotarrek aukeratutako Juratu horren eginkizunak, batez ere, bi izaten ziren. Batetik, kanpoko erakundeekin harremanak behar zirenean, auzoari komeni zitzaizkion interesen alde saiatzea. Bestetik, auzoko sosen administrazioa bide zuzenetik eramatea. Lanik asko ematen zien administrazio ona eramanez beharrak. Batzarre asko egiten zuten aldioro komeni ziren erabakiak hartzeko.

1600. urte aldera jauzi egiten baldin badugu, agirietan *Auzo-alkate* esaten ziotenaren figura egingo zaigu ezagun. 1592an, amezketarrek Aralarren estalpe berriak egin nahi izan zituzten, eta behar ziren lizentziak lortzeko eskabidea luzatu zioten erregeari:

...se juntaron en su baçarre e ayuntamiento el alcalde, regidores e vecinos del concejo de dicha tierra...especial y nombradamente Martin de Aguirre Goyena, ***alcalde pedaneo de la dicha tierra e Miguel de Loydi de Lorencena e Domingo de Otamendi, regidores de ella***

Bi arrazoirengatik da zearo agiri argigarria 1592ko hura. Herriko agintariak zer mailatakoak ziren erakusten digu. Urte hartan Amezketan *auzo-alkate* Agirre goeneko Martin zen; bai, *alcalde pedaneo* dio agiria batetik. Baina ez da hori begiz jo beharko genukeen agiriko puntu bakarra. Argi eta garbi adierazten zaigunez, bere gestioan laguntzen zioten *errejidoreak* ere bazituen. Hori horrela, Tolosari elkartuta egondako 236 urte haietan gauzak aldatzen joan ziren Amezketan. Juratu bat zegoen hasieran, baiña gero, auzo alkatea eta bi errejidore. Kontu hau oso konta ahaletan arrotzen dena da. Alkatearena bai, baina oso nekez egin ohi da bere errejidore-zinegotzien aipamena. Kasu honeta ere, ilunpean geratzen da, ordea, Amezketari noiz onartu zitzaion errejidoreak aukeratzeko ahalmena.

Auzo-alkate izatetik Herri-alkate izatera

Auzo-alkate figuraren egunak Amezketa 1615ean bukatu ziren, Tolosarengandik bereizi, apartatu eta udalerrri gradua aitortu zitzaionean. Handik aurrera alkate-alkatea izango zen gure herrian lehenengo agintaria.

Nork aukeratzen zuen alkatea eta nola egiten zen aukeraketa? Galdera interesgarria da da hau oso.

Aurren-aurrenekoa, 1615ean, seguru asko, Amezketari burujabetza aitortu zion Epaile berak. Agirietan ikusten denez, Hernando de Ribera lizentziatua izan zen erregearen bidalia, Batzorde-Epailea, eta bere esku egon zen alkatearen aukeratzea bideratzea. Ez zuen, beraz, Amezketako herriak bere lehenbiziko alkatea aukeratzetik izan.

Sei hilabeteko agintealdia izan zuen lehendabiziko alkate hark, hau da, apirilaren 2tik irailaren 29ra artekoa. Zergatik irailaren 29an egiten zen aukeraketa eta ez abenduaren 31an? Horrela ezarrita zegoelako lege. Erabaki hura oso zintzo betetzen zen alde guztietan, eta garrantzi handikoa gertatuko zen Amezketarentzako ere. Izanez ere, aurrerantzean, urte bateko San Migel egunetik hurrengora arteko agintealdia izango zuen Amezketako alkateak.

Beraz, 1615eko irailaren 29an nortzuek aukeratu ote zuten bigarren alkatea Amezketan? Kontzejuko bileretan parte hartzeko eskubide osoa zuten herritarrek. Haiei soilik zegokien eskubide hori. Agiri zahar pare batek lagunduko digu gai hau argitzen.

1793ko uztailean Amezketako herriak 20.000 erreal beloi behar zituen erre-mediorik gabe. Puntu hau behar bezala aztertzeke batzarrea egin behar izan zen. Nortzuk azaldu ziren batzar-aretora? Agiriak dio:

...todos vecinos concejantes, que aseguraron ser la mayor y más sana parte de los que al presente concurren a iguales actos.

Handik hilabete gutxira, urriaren 12an, Ordiziako udala eta honekin batera bere Unioa auzitara eraman nahi izan zituen Amezketak. Erabaki hori hartzeko batzarrea egin zen, noski:

*...se juntaron en su Ayuntamiento general de la Justicia, Reximiento y **vecinos concejantes** de esta nominada villa...y Joaquin Bautista de Artola, todos vecinos concejantes de esta nominada villa que al presente concurren a Ayuntamientos.*

Hona hemen agirietan behin eta berriz, askotan azpimarratzen diren hitzak: *vecinos concejantes* alde batetik, eta bestetik, *la más sana parte*. Azken esapide hau asko erabiltzen zen garai batean; baita Amezketaren nondik-norakoa Tolosako agintarien eskuetan egon zen boladan ere. 1592ko agiri batean esapide hori erabiltzen da:

*...todos vecinos de la dicha tierra e universidad de Amezqueta en nombre y en voz y como mayor y mas **sana parte del concejo** della.*

Hirugarren modu bat ere bazuten antzinako eskribauek herriko erabakietan parte hartzeko eskubidea zuten amezketarrak aipatzeko. Begira:

.....estando juntos, y congregados en su Ayuntamiento general, el Concejo, Justicia, Regimiento y vecinos especiales de esta Villa segun, y como lo tiene de uso, y costumbre para efecto de tratar y conferir cosas tocantes al servicio de Dios ntro. Señor, de su Magestad y utilidad de esta republica...AGGPT2297_A_0146r.

Nortzuk sartu behar ditugu horien artean, zatirik onena osatzen zuten auzotarren artean? Edota, nortzuk ziren herrikide *berezi* horiek? Etxe-jabeak, hitz gutxitan esateko.

Garai batean, etxe erosketak egiten zirenean, agirietan hiru puntu utzi behar izaten ziren agerian eta zalantzarik gabe:

- 1-. Eroztuna teilatupearen jabe izatera pasatzen zela.
- 2-. Erositako etxeari elizan zegokion sepulturaren jabe izango zela aurreran-tzean, eta bere odolekoei sepultura hartan emango zitzaizela lur.
- 3-. Auzotasun eskubidea bereganatzen zuen, hau da, herriko arazoak aztertu eta erabakiak hartzeko batzarretan egoteko ahalmena.

Inguruko beste zenbait herritan erretoreak, apaizak, sakristauak eta serorak izendatzeko laugarren eskubidea ere izaten zuen etxe-jabeak. Amezketan, ez. Ze-regin hori Jauregi haundiko nagusiaren esku egon ohi zen. Berari zegokion eliz-gizonak eta gainerakoak aukeratzea. Aurreko hiru puntuak, ordea, bere osotasunean eskuratzen zituen etxe erostunak Amezketan.

Beraz, gure herrian alkate izan nahi zuenak eta alkatea aukeratzeko eskubidea nahi zuenak ondasunak izan behar zituen, eta batez ere, etxe baten jabegoa.

Bigarren baldintza: herrian bizitzea. Bai, alkate izateko eskatu ohi izan oinarri-oinarriko baldintza herrian bertan bizitzea izaten zen garai batean. Ia beti betetzen zen agindua dugu hau, baina badira salbuespenak ere. Amezketako historian, guk dakigularik, bizpauru kasu egon dira bestelakoak, hau da, aukeratutakoak herrikanpo bizi zirenak. Horiek jorratuko ditugu. Lehenbizikoa: 1686an, Perun bizi zen Domingo de Carrera kapitainarena da. Handik ia mende batera, beste bi kaso dauzkagu, bi urteren buruan: 1773 eta 1775.

Aurreneko izendapena oso berezia da. 1683an, abenduaren 29an, herriko agintariak eta herri-arazoetan hitza zuten amezketarrak bildu ziren Amezketako elizako sakristian. Oso erabaki zelebrea hartu zuten. Begira:

Y estando asi juntos dixeron que por quanto esta dicha villa ha rezivido particulares beneficios del Capitan Don Domingo de Carrera hijo natural de la misma villa, descendiente de la casa solar de Carrera sita en ella, residente en los reinos de Peru en Indias. Asi por haber remitido una lampara de considerable valor y de toda estimación para la Yglesia parroquial de dicha villa de toda consecuencia. Y en atención a ello y a que el dicho capitan Don Domingo de Carrera es de todas buenas partes y calidades y se allan en él particulares meritos estan de acuerdo unánimes y conformes todos de nombrar como con efecto nombraron a dicho capitan Don Domingo de Carrera por Alcalde y Juez hordinario de dicha villa y todo su termino y jurisdiccion para todo el año benidero que corre desde oi hasta el día de San Miguel veinte y nueve de septiembre del año proximo benidero de mil seiscientos y ochenta y quatro.

Y se acordo se de quenta de este nombramiento al dicho capitan...

Ez dakigu zer irudituko ote zitzaion Domingo de Carrerari amezketarrek aitortzen zioten begirunea herriko alkatetzarako aukeratuz. Dakiguna zera da: hurrengo urte batean ere, 1687an, jokabide berbera hartu eta berriro ere Domingo de Carrera aukeratu zutela alkatetzarako. Nolanahi ere, alkate-ordeko on bat izendatu zuten:

Con lo qual en el nombre de dicho señor Alcalde se le entrego la Bara real de Justicia al dicho Miguel de Galarza garaicoa como a su teniente respeto de allarse su merced ausente en Indias.

Oraindik beste bi kasu geratzen zaizkigu aipakizun. Bai bata zein bestea oso interesgarriak dira. Lehenengo kasuan, alkate izateko aukeratutakoa Madrilen zegoen, El Pardon. Bigarrenean, berriz, are eta urrunago. Venezuelan. Lehenengo kasuan, onartu egin zuen izendapena Jose Joakin Agirrezabalak, nahiz eta bere ordekoa aukeratu. Bigarrenean, hitz gozo eta loxintzaz betetako idatzian uko egingo dio Jose Agustín de Erasok.

Goazen lehenengoarekin. Honela hasten da Agirrezabalaren idatzia:

M. N. y L. Villa de Amezqueta

Mui Señor mio y mi Dueño. He recibido la de V. S. fecha en 1 del corriente, en que me participa la honra que se há servido dispensarme, nombrándome su alcalde pare este presente año.

Doy a V. S. las devidas gracias por su singular merced, y las expresiones con que me favorece, y suplico á V. S. me permita servir este cargo por medio de Don Juan Antonio de Artola, su vecino, en atención á la imposibilidad en que me hallo de servirlo por ahora personalmente.

Persuadase V. S. de que yo me glorio de ser uno de sus vecinos, que mas desean su mayor bien espiritual, y temporal; y que para conseguirlo abandonaré en todo tiempo, y sacrificaré todos mis Intereses, y haré para su logro quanto alcancen mis fuerzas.

Dios guarde a V. S. muchos años. De este Real Sitio del Pardo á 11 de enero de 1773. Su mas afecto y obligado servidor. Joseph Joaquin de Aguirrezavala.

Ikusten denez, Madrilen bizi zen garai hartan Jose Joakin Agirrezabala, eta hala ere bera aukeratu zuten amezketarrek herriko lehen agintari bezala. Ohore handitzat jo zuen Agirrezabalak izendapen hura eta etzion muzin egin eskainitako aukerari. Bistan da ongi ezagutzen zuela herria, eta baita Amezketan nor zen egiazko indarra zuena ere: Juan Antonio Artola. Urte asko zerman honek herriko letradutzan; horrez gainera, alkate ere behin baino gehiagotan izandakoa zen. Agirrezabalaren ustetan, Artolak modu egokian beteko zuen berari eman zitzaion betebeharra.

Bigarren kasua, neurri batean, oraindik bereziagoa da. Ameriketara joandako bati eskaini zioten alkatetza. Jose Agustin Eraso Guaitan zebilen bolada hartan, 1775.urtean, eta ez zitzaion bidezkoa iruditu karguaz jabetzea eta beste batentzat utzi zuen lanbide hura. Honela dio bere eskutitzak:

Con la favorecida de VS de primero de enero del corriente año, se digna participarme la distinguida honrosa eleccion que el mismo dia hizo VS y su noble ayuntamiento en mi, para alcalde Juez ordinario suio, durante el presente; y siéndome tan grata, como honrosa esta eterna memoria de mis compatriotas que llenos de una graciosa benevolencia han empleado mucho mas su generosidad, que mi corto merito; solo me aflije la grande distancia que no me permite la personal asistencia y servicio; de suerte que no me deja otro recurso que protestar a VS desde aquí mi reconocimiento a tan distinguido favor, que no podra borrar el tiempo de mi memoria, como tampoco el consuelo de buen substituto, que sabra desempeñar mi obligación.

Repito a VS especialmente mis gracias por la complacencia y satisfacción que sea dignado tener y manifestarme en la honrosa merced que seme a echo; y con la mas prompta y profunda voluntad en quanto fuese de su obsequio y de su noble Ayuntamiento, ruego á Dios le guarde y prospere á VS muchos años. Guaita 22 de abril de 1775. Joseph Agustín de Eraso.

Askozaz geroago ere, 1840an, indarrean zegoen gauzak egiteko modu hori gure herriko udalean. Urte hartan, Nemesio Atxukarro zegoen alkatetetzan, eta agiri zahar batean esaten denez, “vecino concejante y residente en Tolosa”.

Alkateak nola aukeratzen ziren 1681 aldera

Bai, oso agiri labur eta interesgarria da Bentura de Garate eskribauak Amezketa-ko alkate aukeratzeaz utzi zigun informazioa. Bizpauru puntu oso argi eta garbi utzi zizkigun:

1-. Udala osatzen zutenak eta “auzotar” maila onartzen zitzaaienak biltzen zirela Amezketako elizan 2-. Guztietatik bost pertsona aukeratzen zituzten, eta hauen esku zegoen alkatearen hautatzea. 3-. Alkatearen inguruko laguntzaileak ere –errejidoreak, juratua eta diruzaina– egun berean izendatzen zituztela.

Merezi duela ustez, osorik emango dugu agiri hura. Hona hemen:

En la villa de Amezqueta a beinte y nueve de setiembre de mil seiscientos y ochenta y uno, yo Bentura de Garate escrivano real y del número y del ayuntamiento de ella doy fe de cómo en presencia concurrieron los señores del Regimiento y vecinos de dicha villa, en la iglesia parroquial de ella según lo tienen de costumbre para efecto de nombrar y elejir nuevo alcalde y demás del gobierno de esta dicha villa, que desde oy dicho día asta un año estando así juntos y echada la suerte conforme al estilo que tienen salieron por electores a saber Pedro de Aranzasti, y Jorge de Iraola, y Miguel de Aguirre Oteyza, Pedro de Olano, y Rodrigo de Arrataca, vecinos de esta dicha villa, quienes aviendo jurado en forma de derecho prometieron de hazer la dicha elezion en Personas capaces y sin pasion alguna. Con lo qual se enzerraron en la sacristía de dicha Yglesia y volvieron a gran rato. Y de conformidad dixeron que nombraban por tal alcalde ordinario de esta dicha villa para el tiempo de dicho un año al señor Juan de Lizeaga y por su teniente a Gaspar de Loydi, vecino de esta villa.

Y por rejidores a Miguel de Galarza, Ambrosio de Sarasola y fiel bolsero a Bautista de Gorostegui todos vezinos de esta villa. Y jurado a Juan Garcia de Zufiria residente en ella con lo qual en nombre de dicho Sr. Alcalde se le entrego la Bara de Justicia al dicho señor Gaspar de Loydi como a su theniente respecto de hallarse su merced en la dicha villa de Tolosa, quien recivio con la veneracion debida. Y juro en forma de usar bien y fielmente la administración de justicia y sin pasion algun por quien dieron por bien y justamente echa la dicha elezion de quien de todo ello me pidieron diese fe... firme yo el dicho escrivano Bentura de Garate.

Aurreko pasarte biak adi-adi irakurriz gero, badago merezi duen argibiderik gabe geratzen den puntua. Honela dio: *y echada la suerte conforme al estilo que tienen*. Zer ulertu behar da? Zer adierazi nahi du esapide horrekin? Hauxe: Alkatea eta gainontzeko laguntzaileak aukeratzerakoan, zotz eginez, bost amezketar izendatzen zituztela zeregin horretarako. Hauen esku geratzen zen alkatea izendatzea.

Alkatea kargutik bota

Ez da maiz gertatu izan den zerbait gure herriaren historian; hala ere, kasu bat edo beste badugu. Sonatuena, seguruenera, 1846koa izango zen. Horretarako eskubidea zuten amezketar asko eta asko bildu ziren Kontsejuan abuztuaren 30ean:

...se juntaron en su ayuntamiento general segun tienen de uso y costumbre la Justicia, Regimiento y vecinos especiales concejales que nombradamente son los Señores

Dn. Pedro Miguel de Sagastume teniente de Alcalde haciendo veces de propietario por la destitucion de este...

y asi reunidos dicho Señor teniente exhibio una Real Orden de fecha de veinte y tres del corriente circulada por el Gefe Politico Superior de esta Provincia de Guipuzcoa de la de veinte y seis del mismo, por la que se destituye del empleo de Alcalde á Dn. Juan Ignacio de Liceaga, deviendo ejercer el teniente este destino hasta el nombramiento del nuevo que se de vera verificarse en seguida.

Ikusten denez, abuztuaren 28an jakinarazi zitzaion Juan Ignazio Leizeagari, eta honek obeditu egin zuen:

...y enterado dijo, que en justo obediencia de dicha Real Orden y de lo que á su merced manda el mismo Sr. Gefe Politico, desde luego consiente quedarse como queda destituido del empleo Alcalde para que el teniente pueda ejercer hasta el nombramiento del propietario.

Agiri horretan ez da zehazten Lizeaga zergatik kendu zuten alkatetzatik. Ez dezagun ahaztu, ordea, bukatu berria zela lehen gerrate karlista, eta arrazoi politikoak egon zitezkeela erabakiaren muinean.

Lizeagak alkate izateari uko egin zion 1840an, baina handik lau urtera berriro ere lehen zinegotzi bezala –regidor primero– udal-agintarien artean zebilen. 1844ko alkatea, urte berritan ez baino, beranduago aukeratu zuten Amezketan, hau da, martxoaren 31an. Alkate berriari zera galdetu zioten:

¿Jurais por Dios y por los santos Evangelios guardar y hacer guardar la constitución de la Monarquía y las leyes, se fiel a su Magestad Isabel segunda y conduciros bien y fielmente en el desempeño de vuestro cargo?

Eta alkategaiak erantzun:

–Sí juro.

–Si así lo hiciereis Dios lo os premie y sino os lo demande

Urte haietan, gerrate bat bukatu berritan, zin-egiteak-eta, oso zehatz egin behar izaten ziren. Agirietan oso nabarmen geratzen da hori:

En cumplimiento de lo que está mandado, dicho Sr. Arizmendi previo juramento protestó conforme a derecho de XXX bien y fielmente su destino y de observar y hacer observar la constitución del año treinta y siete, recibió la vara Real de Justicia de manos del cesante Gomendio, y en seguida juraron sobre dicha vara los expresados Sarasola, Galarza y Carrera de cumplir fielmente con sus empleos y de observar y hacer observar dicha constitución.

Alkateen betebeharrak

Gaur egun bezalaxe, garai guztietako alkateek bi haizetara begiratu behar izan dute Amezketako historian. Alde batetik, herrian gertatzen zenari edota gerta zitekeenari; bestetik, kanpotik eskatzen zitzaionari. Diputaziotik, esate baterako, aurrekontuen berri zintzo eskatzen zitzaien, eta informazio hori urtero bidaltzera

behartzen zituzten. Bigarren maila batean, soldaduskara joan behar zutenen zerrendak ere sustantziaz egitea eskatu, eta profugoen gaineko kontuetan zuhurtziaz jokatzeko erregutzen zitzairen. Hirugarrenik, hauteskunde gaietan, tentu handiz ibiltzeko agindua zeukaten.

Ondoko lerroetan biltzen den agiria 1824koa da. Ikus daitekeenez, herriari buzurko txostena egiteko agindua jaso zen herrian. Ikusten denez, informazio nahikoa estua eskatu zioten urte hartan Amezketako alkateari eta honek honela erantzun zuen:

Estado o relacion circunstanciada de las Reglas por las cuales han hecho ó acostumbrado hacer en esta villa las elecciones de habientes con espresion del numero de vecinos y demas circunstancias que previene la Real Orden comunicada por el Exmo. Señor Ministro de Gracia y Justicia en el 1º de enero 1825 al Excmo Sr. Presidente de la Real Chancillería de Valladolid referente a la Real Cedula de 17 de octubre de 1824.

En esta villa en lo regular há habido y hay 40 vecinos concejantes todos en estado noble.

Reunidos estos el día 1 de enero de cada año en Ayuntamiento general han acostumbrado echar suerte de cinco electores saliendo por cédulas estos cinco electores separados á otra sala ó pieza y conferenciando entre si suelen hacer la eleccion de los individuos al ayuntamiento particular para un año de esta manera:

1-. Del Alcalde y Juez ordinario.

2-. De con teniente suyo.

3-. de regidor 1º

4-. del regidor 2º

5-. Sindico procurador general

En seguida de esta eleccion se les pone en posesion de sus respectivos empleos, y siguen hasta el 1º de enero del año inmediato.

En otro día del mismo mes de enero se hace la reunion de dichos 40 vecinos concejantes juntamente con los demas moradores del pueblo, cuio numero algunas veces es que en otro, a pesar del aviso anticipado que se les ha dado y estando reunidos se echan carteles para 24 elecciones y quando se completa este numero pasan a otra sala, y en ella hacen eleccion de un diputado del comun y un sindico personero. El diputado del comun sigue en dos años, y el ultimo personero en un año, y haciendose asi cada año, siempre hay dos diputados del comun y un sindico personero. Se les pone en posesion el mismo día de la ... concurren, ó en defecto en otro día.

Esta es la costumbre que continuamente ha regido en esta villa sin que haya vitalicios, ni perpetuos ó enagenados de la corona. Amezqueta y febrero 24 de 1826.

Ugarteko alkatea

Gaur egun ez dago auzo-alkateren figurarik gure ordenamenduan. Duela ehun urte, ordea, horrela deliberatuz gero, herriko alkatearen esku zegoen auzo-alkatea aukeratzea. Ez dago zalantza izpirik ondoko pasarte hau ikusita:

El Sr. Presidente dio cuenta y quedo enterado el Ayuntamiento de que en virtud de las facultades que le concede el articulo cincuenta y ocho de la Ley Municipal, habia

nombrado Alcalde de barrio de Ugarte de este término municipal á D. José Martin Arsuaga, vecino de aquel barrio.

Erabaki hau hartu zuen alkatea Bautista Etxeberria zen, eta bere erabakiaren berri 1914ko urtarrilaren 4an egindako plenoan eman zien egun haietan aukeratu berriak ziren zinegotziei.

Alkatetzarako hauteskundeak

Alkate berria aukeratzeko bi ziren bete beharreko baldintzak. 1-. Zinegotzi berriak aukeratzeari. Zinegotziek alkate berria hautatzea.

Jo dezagun adibide batera. Ikus dezagun 1878ko alkatea nola izendatu zuten. Aurreneko urratsa boza emateko eskubidea zutenen artean zinegotzi berriak – bederatzi izango ziren guztira– hautatzea egin zen, urtarrilaren 25-26-27an. Hurrengo zeregina, alkatea aukeratzearena alegia, otsailaren 9an bete zuten:

Quedo proclamado ó elegido por mayoría absoluta de votos para Alcalde D. Ramon Aguirrebarrena y Echeverria. Terminada la operación, esto es de la eleccion de Alcalde, se procedio a la de los Tenientes, despues que hubo ocupado el elegido la Presidencia y recibido las insignias de tal.

...quedó constituido el Ayuntamiento en la forma siguiente:

Alcalde, D. Ramon Aguirrebarrena y Echeverria

Tenientes, D.Carlos Sagastume y Echeverria y D.Carlos Zubeldia y Galarza.

Procurador Síndico, José María Aguirre y Elósegui.

Concejales: D.Martin José Sarasola y Elosegui, D. Juan Eceiza y Gaztañondo, D. José Ant. Aguirrezabala é Imaz, D. Bartolome Ayerbe y Aguirrezabala.

Acto continuo se señalaron las siete horas de la mañana de todos los domingos para las sesiones ordinarias.

...con tanto se dio por terminado este acto, firmando los señores que supieron escribir y dos testigos á ruego de los que no supieron.

Bederatzi agintarietatik bost izan ziren sinadura botatzeko gauza. Alkatearena oso apaina da, gainera.

Urteberritan

Urte berriarekin, alkate berria. Horrela gertatu zen 1914an. Pleno hartatik geratu zen akta argigarria da oso. Besteak beste bi puntu uzten ditu ageri-agerian: 1-. Alkatea, garai batean ez bezala, bi urterako zegoela aukeraturik. 2-. Lau zinegotzi berri sartzen zirela, eta beste lau irteten. Akta hura arreta handiz irakurtzekoa da. Begira:

Sesion inaugural

Parte primera. *En la Sala Consistorial de la Villa de Amezqueta á primero de enero de mil novecientos catorce, siendo la hora de las nueve de la mañana, se constituyo el Sr. Alcalde saliente D. Felipe Tolosa, con los concejales D. Juan Ignacio Ayerbe, D. Ramon Altuna, D. Ignacio Aguirrezabala y D. Francisco Carrera, á quienes corresponde cesar,*

y D. Antonio Maria Arizmendi, D. Felipe Aguirrebarrena, D. Bautista Echeverria, D. Martin Elustondo, que en union del Sr. Presidente, D. Felipe Tolosa, deben continuar en el ejercicio de sus cargos durante el presente bienio, con el fin de conferir la posesion á los recientemente elegidos, y proceder á la constitución del nuevo Ayuntamiento.

Acto seguido comparecieron y fueron cortesmente recibidos D. Juan Aguirrezabala, D. Pedro Bernarás, D. Ignacio Maria Altuna y D. Ignacio Maria Ulacia, electos y proclamados concejales, por este termino municipal en la elección verificada el dia nueve de noviembre próximo pasado, cuyas certificaciones, credenciales presentaron en la secretaria en tiempo oportuno sin que resulte declarada ni reclamada su incapacidad ni tampoco admitidas ni presentadas sus excusas. Y resultando presentes los inviduos que han de componer la nueva Corporacion el Sr. Presidente dio la bienvenida á los recientemente electos y les declaro posesionados en sus cargos abandonando inmediatamente la presidencia y haciendolo de sus puestos todos aquellos concejales a quienes corresponde cesar, dandose con ello por terminada esta primera parte de la sesion cuyo acta firman todos los asistentes que saben, de que yo el Secretario certifico.

Segunda parte-. Seguidamente constituido el nuevo Ayuntamiento bajo la Presidencia interina de D. Juan Aguirrezabala como concejal electo por mayor número de votos, se procedio al nombramiento de Alcalde en votación secreta por medio de las papeletas que los concejales, llamados por el orden de votos, fueron depositando uno á uno en la urna preparada al efecto en cumplimiento de los artículos cincuenta y tres y cincuenta y cuatro de la Ley municipal. Terminada la votacion y practicado el escrutinio del modo prevenido en el artículo cincuenta y cinco de la ley citada resultaron con ocho votos D. Bautista Echeverria y con uno D. Juan Aguirrezabala.

Y resultando que á este Ayuntamiento corresponden nueve concejales, según la escala del artículo treinta y cinco de la ley citada que la mayoría absoluta exigida de este número exigida por el cincuenta y cinco expresado lo constituyen cinco votos, que son los alcanzados con exceso por D. Bautista Echeverria, el mismo fue proclamado acto seguido á ocupar la presidencia y recibiendo las insignias de su cargo.

En seguida, por el mismo orden, y uno por uno se procedio a la eleccion de dos Tenientes de Alcalde, que, segun la precitada escala, corresponden á este Ayuntamiento; resultando elegidos y proclamados para primer Teniente D. Felipe Tolosa, con ocho votos y con uno D. Juan Aguirrezabala, y por segundo Teniente D. Antonio Maria Arizmendi con ocho votos y con uno D. Juan Aguirrezabala.

Se elegio despues y de igual modo D. Juan Aguirrezabala por Regidor Sindico y D. Felipe Aguirrebarrena para Regidor Interventor, ambos por unanimidad, siendo estos como los Tenientes electos posesionados acto seguido.

Y deviendo determinar el orden numérico de los regidores para que cada cual ocupe sus respectivos puestos y puedan sustituir ó suplir al que le precede en el desempeño de Alcaldía o Tenencia, se procedio á verificarlo conforme el criterio sustentado en la Real Orden del diez y seis de Junio de mil novecientos nueve, que dió este resultado:

D. Pedro Bernaras

D. Ignacio Maria Ulacia

D. Martin (Sagastume) Elustondo

D. Ignacio Maria Altuna

Por último quedo designado el domingo de cada semana y hora de las nueve de la mañana para la celebración de las sesiones ordinarias, en cumplimiento del artículo

cincuenta y siete de la Ley Municipal, declarandose definitivamente constituido el Ayuntamiento, dándose por terminado el acto y firmando la presente los Sres. Concejales asistentes, excepto D. Ignacio Maria Altuna, que no sabe firmar, de que yo el Secretario certifico.

1878an hiruzpalau zinegotzi ziren sinadura botatzeko gauza ez zirenak; bakarra, 1914an.

Batzar beroak

Herriko agintariak egindako batzarreak, ia gehientsuenetan, bide onetik joan ohi ziren, eta sesiorik gabe. Bestelakoak ere, ordea, ikusten dira paperetan. Esate baterako, 1913an, irailaren 21ean. Alkatea Felipe Tolosa zen aldi hartan. Batzarraren atariko bezala, aurrekoak utzitako akta onartzea izaten zen orduan ere. Hori egin eta...

Aurreko bilerako akta izenpetu ondoan, Alkatea, alde batetik, eta bestetik, Aierbe eta Altuna zinegotziak, hauen artean, Mailoko belarrak eta larreak zirela-eta, egundoko sesioa sortu zen. Eztabaida zaratsatu bat izan ondoren, –discusión bullosa, esaten du agiriak– aurtengoz larreak musutruk ematea deliberatu zen San Migel eguna bitartean, hau da, irailaren 29. eguna arte; hori bai, bildotsak eta aurreko urteetan bezala sartzeko eskubidea zuten ardientzat soilik onartuko da larreratzea. San Migel igaro ostean, gainerako ardiel libre izango dute belar horietan ibiltzea.

Altuna jaun zinegotziak hartzen du hitza zera adierateko: Alkate jaunak mahaiburua utzi egin duela eta kanpora irten. Erabaki hori dela-eta, protesta egin nahi du.

Alkateak erantzuten dio ez duela mahaiburua utzi, baizik eta aretotik irten gabe, aguazilari deitzeko jeiki dela, jende isildu ezinik dabilelako eta Alkate Tenientea den Aierberen hitz itsusiak zuzendu dizkiolako.

Aierbe jaunak erantzuten dio esandako guztia bere defentsan esan duela.

Oharra: Aurreko pasarte horietan aipatzen diren Altuna eta Aierbe horiek, Ramon eta Juan Ignazio dira, hurrenez hurren. Azken hau garai hartan Juanlopezenea etxearen jabe zeneta bertsolari dotorea.

Ez dezagun uste izan, ordea, batzar gehientsuenetan labea gori-gori jarri arte-raino berotzen zenik. Sustantzi hutseko batzarrak ere islatzen dituzte plenoetako aktek, eta herri-agintariak ezer landu gabe etxera itzulitakoak ere bat baino gehiago ikusi ditugu. Bide onean ikusiko zuten herriaren martxa nonbait, arazo guztiak konponbidean alegia...

11

ZIRUJAUAK ETA MEDIKUAK

Herri guztien ametsa izan ohi da mediku zerbitzu on-onekin kontatzea. Horrela da gaur egun eta garai batean ere antzeko helburua zuten gure asabek. Zerbitzu honen gainean nahikoa agiri badago artxibategietan.

Gure herrian mediku-mediku baten kontu zaharrenak, guk dakigularik, 1764koak dira, Fernando Amezketarra jaio zen garaitsukoak. Hori ziurtatzen digun agiria hauxe izango genuke:

Henrique Antonio de Zalaña en nombre de la villa de Amezqueta, su Consejo, Justicia, Regimiento y vecinos, ante mrd. parezco como mas aia lugar en derecho y digo que mi parte obtuvo real provisión de los señores del Real y Supremo Consejo, para establecer el Arbitrio de sisa, que serbiese para salario de un Medico residente en la misma villa...

Agiri horretan bertan ikusi ahal ditekenez, bazegoen Amezketara etortzeko prest zegoen medikurik ere:

El Doctor Dn. Francisco Olanar titular de la villa de Ezquioga en la de Segura.

Nahiz eta Amezketa gogotik ahalegindu, ez dirudi orduan behintzat mediku bat herrira ekartzea lortu izan zutenik. Hori horrela, ehun urte igaroko ziren titulodun doktore bat gure herrian ikusi aurretik.

Lehenbiziko Gerrate Karlistan honelakoxe botikina erabili ohi zuten medikuek frentean. Ebaketarako zein anputazioetarako...UPV-EHUko Medikuntza eta Zientziaren Euskal Museoa egindako argazkia.

Zirujauak: lehen aipamen

Lehenago ere izango ziren, baina aipamen zaharrenetakoa 1655koa dugu Amezketan zirujano baten gainean. Urte hartan Joan de Echeverriaren eskuetan zegoen zeregin hori Amezketan. Zirujano hau Maria de Gastesiren senarra zen.

Gure herriko beste zirujau baten aipamena 1691ekoa da. Bolada hartan Franzisko Elizalde zen amezketarren osasunaz kezkatzen zena.

Zirujauen lanak zertsu ziren agiri askotan islatzen dira. Esate baterako, 1746an, Amezketako gazte batzuren artean sesioa sortu zen, Ikus dezagun nola. Uztailaren 7an, San Fermin arratsalde, Intxausti esaten zitzaion etxe inguruan, gazte mordoska bildu zen arratsalde pasa. Agirian azaltzen diren jokoak bi dira: barra jaurtitzea eta lasterkan egitea. Haserre eta liskarra sortu eta, gaztea haietako bat begirik gabeko harri batek harrapatu zuen, eta zauria egin zion buruan. Odola ere gogotik bota zuela eta, zirujaunari deitu zioten. Urte haietan Domingo Etxeberria zen Amezketan.

Ez gaude erabat ziur esateko, baina Domingo Etxeberriaren ondoko zirujaua Migel Iturriotz izan zen gure herrian.

Dena den, Amezketako herrian ezagututako zirujaurik famatuena Jose Ramon Sagastume izan da historian. Zeregin horretan 1790. urtean hasi zen, eta 1815eko maiatzaren 14an luzatu egin zioten hitzarmena. Luzapen hori zela-eta, oso agiri aberatsa idatzi zuen Jose Arrataka eskribauak herriko agintarien eta Jose Ramonen artean hartutako erabakiez. Agirian ikusten denez, garai hartako zirujauaren zereginak bi ziren guztien gainera. Amezketarren osasunaz arduratzea, batetik, eta hamabostean behin bizarra moztea, bestetik. Oso agiri argigarria denez, punturik nagusien berri emango dugu, euskarara itzulirik:

Datorren abuztutik aurrera, Amezketan, herri-herrian bizi beharko duela Sagastumek herritar zein biztanle guztiei gaisotasunean laguntzeko eta hamabostetik hamabostera bizarra moztuko ere.

Mutil egoki bat beharko duela bizar-mozketa hori herritar zein biztanle guztiei etxez etxe egiteko, eta etxean aurkituko ez balitu, hileko lehen festa egunean egin beharko die horretarako aukeratutako etxe-bizitza batean, eliza inguruan.

Sagastume zirujauari kanpora joan beharra gertatuko balitzaio, ordezkoa aurkitzea berak egin beharko luke herrian gaiso daudenei laguntza emateko, eta ordezeko horren ordainketari Sagastumek berak erantzun beharko dio.

Ondoeza izandako herritar zein biztanleek edota bizarra moztutako bakoitzak gari-anega erdia entregatu beharko dio zirujauari urteko uztaldia amaitzen denean. Horrela nahi ezean, abuztuan ordaindu beharko diote diruz.

Norbaitzuek maisu-zirujauak edo bere mutilak bizarra moztea nahiko ez balute, baina euren gaisotasun, hezur-apurketa edo norbaiten astinduz eragindako zauriengatik egindako bisitaldi guztiak ordaindu beharko dituzte urteko anega-gari erdiarekin.

Herri-herritik kanpo nahiz etxe-bizitzaren batean hildakoren bat-edo aurkituko balitz, eta herriko alkate-epaileak heriotz hori argitu nahiko balu, zirujaua bere esanera jardungo da hilotzen errekonozimenduan eta legeak eskatzen dituen aitortpenak egiteko. Kasu hauetan egokitzen jo eta usadioz ematen denarekin ordainduko zaio.

Haurgintza laguntzera etortzeko dei egiten zaion aldiko ordainduko zaio zirujauari herri honetan orain arte ohikoa denarekin.

Datorren abuztuan hasita, sei urterako izenpetzen da adostasun-agiri hau. Onartutako kontratoaldi hau Sagastume jaunak beteko ez balu, horrelako kasuetan bidezkoa dena herriari itzuli eta ordaindu beharko lioke.

Azken hogeita bost urteotan Sagastume jaunak eskaini dituen zerbitzuak aintzat harturik, udal honek erabaki hau hartzen du: gaisotasun batek erasan diolako edo urteen zamarengatik bere eginkizunak betetzerik ez eta ordezkoa ekarriko balitz, Sagastumek bizi den artean urteko hogeita hamar anega-gari eman beharko lizkioke.

Alde biak, udala eta zirujaua, akordio hau bere puntu guztietan zintzo betetzera behartzen dira,

Nire aurrean, Jph de Arratacak.

Jose Ramon Sagastumeren seme batek ere aitaren lanbide berbera hartu zuen. Nafarroako Sakanan bere zerbitzuak eskaini ondoren, Lezora etorri eta bertan hil zen aski gazterik

1855: Kolera morbo zeritzanak ondorio latzak utzi Amezketan

Ez dakigu zein zen urte haietan Amezketan zirujautza lanak egiten zituena. Zena zela ere, oso egoera larria eragin zuen kolera izurriteak eta estuasun franko izango zuen zirujauak, Egundoko galerak izan ziren herrian. Gaitzak ez zion amezketarren adinari erreparatu; urteetan aurrera zihoan jendea bezala eraman zituen jaio berriak. Zaharrena Migel Antonio Charles izan zen, bere 80 urtetan. Maria Ignazia Berazak txikiak ez zuen gaitza menderatzeko babesik, eta sei hilabete bete eta egun gutxira hil zen.

Urte beltz hura ahaztu eta, aurrera egin zuen Amezketak. 1875ean medikurik gabe zegoen herria eta ohar hau bidali zuen egunkarietara:

Se anuncia vacante el partido de médico-cirujano de esta villa, con la dotación anual de 11.000 rs.vn., pagaderos en dos plazos, por San Juan el uno y por Navidad el otro, ambos por el ayuntamiento. Los aspirantes a él

XX.mendearen hasieran aurrerapen handia izan zen medikuentzat mikroskopiaorekin lanean hasteko modua izatea. UPV-EHUko Medikuntza eta Zientziaren Euskal Museoa hartutako argazkia.

dirigirán sus solicitudes en el término de diez días, acompañados de la copia testimoniada o certificada del título profesional, a la secretaría de este ayuntamiento.

Amézqueta, 14 de diciembre de 1875.-P. A. del A. El alcalde, Mateo Arizmendi.

1880 aldera, bi mediku herrian

Gaur egun baino askozaz jendetsuagoa zen gure herria urte haietan. Ia 1.600 bizilagun izatera ailegatu zen. 1880an argitara emandako Anuario-Almanake batean esaten denez, bi ziren orduan Amezketako medikuak: Gabriel Ibañez eta Antonio Mendiola.

Felipe Azcarreta Mendizabal zen 1892an mediku titularra. Urte haietan maiz aldatzen ziren medikuak gure herrian. Arrazoia begien bistakoa da: sos gutxi ordaintzen zitzaiera edota gainerako herrietan gehiago irabazten zela. Donostiako *La Constancia* egunkariak 1903ko abuztuaren 18an albiste hau zekarren:

Hallándose vacante por renuncia del que la desempeñaba la plaza de médico titular de Amézqueta, con la dotación anual de 999 pesetas, pagaderas por trimestres vencidos de los fondos municipales por la asistencia de los enfermos pobres, se admiten solicitudes en el término de 30 días, contados desde hoy.

Norbaiti iruditu dakioke diru apurra zela 999 pezeta haien kopurua. Ez pentsa. Egun hartan bertan oso antzeko idazkerarekin Orexako herrian gertatzen zenaren berri ematen du egunkari berak:

Por la renuncia del que la desempeñaba se halla vacante la plaza del médico titular de Oreja, con la dotación de 750 pesetas...por la asistencia de familias pobres y demás casos que exceptúa el art.2º del reglamento del ramo...

XX. mendearen hasieran ere bi medikuren eskuetan zeuden amezketarren osasun arazoak. 1911-1912 aldera, Amezketan egon zen Indalezio Ojanguren argazkilaria, besteak beste, herriko agintariei erretratoa ateratzeko. Argazkian alkatea, maisua, apaizak...eta bi medikuren aipemana egiten da: Juan Goñi, titularra eta Santiago Sarasola, laguntzailea.

Ez dakigu noizkoa eta nongoa den erditzeko aulki hau. Emagin eta zirujauak erabiltzen omen zuten. EHU-UPV-ko Medikuntza eta Zientzia Historiaren Euskal Museoa jasotakoa.

Ondoko urteetan asko aldatu ziren medikuen soldatak. 1920an zer irabazten ote zuen Amezketako medikuak? Agiri batek emango digu erantzuna:

-Familia korrienteko igualarengatik, 15 pezeta; jaiotzetan zein haurra galtzen zenean, 25 pezeta eta kontsulta arrunta, 10 pezeta.

Gainerako eginkizunak ere oso zehaztuta zeuzkaten: ordutegia (gaueko 9etatik goizeko 7etara), sueroak, bakunak, ziurtagiriak, informeak, ebakuntza txikiak eta abar.

Hogeigarren mendean Amezketa eta Abaltzisketa elkarrekin joan ziren beti. Aurreko mendean oso ezaguna zen Abaltzisketan eta Amezketan Felix Ibarbia praktikantea ere. Erretiroa hartu zunean omenaldi ederra egin zitzaion Ibarbiari 1965ean. Berarekin luzaro lanean ibilitako Feliciano Ortiz medikuari ere Abaltzisketa-Amezketak benetan eskertu zioten egindako lana.

12

ESKOLAK

XX.mendea oso aurreraturik ikusi arte, Amezketako herrian aise nabaritu zitekeen arazoetako bat haurren eskolatzearena zela. Ia hirureun urte baziren Amezketan aurreneko eskola lanean ari zela, baina bere frutuak oso eskasak izan zirela ez dago ukatzerik. Hona hemen proba txiki bat. Udaleletxean dagoen Erregistro Zibila aztertu eta, ezkontza liburuetan firma botatzeko gauza ziren eta ez zirenen arteko emaitza hau atera zait:

- 1898: 4 zekitenak eta 12 gauza ez zirenak
- 1899: 4 zekitenak eta 10 gauza ez zirenak
- 1900: 7 zekitenak eta 13 gauza ez zirenak
- 1901: 9 zekitenak eta 15 gauza ez zirenak
- 1902: 6 zekitenak eta 14 gauza ez zirenak.
- 1905: 8 zekitenak eta 8 gauza ez zirenak

Ez dago asko saiatu beharrik Amezketan haurrak eskolatzearen ahaleginak XIX. mendearen bigarren erdian zein emaitza kaskarra izan zuten ikusteko. Bai, oso etekin murrizta kendu zitzaion ahalegin hori gure herrian luzaroan.

Urte asko ziren lehenenengo eskola legea-edo Amezketan ezarri zenetik, baina inor gutxik sinesten zuen bere balioan. Askoren ustez, eskolara joatea baino lehenagoko lanak baziren etxe askotan: morroi edo neskametzara beste etxeren batera joan beharra, azienda zaindu beharra, itzulean ibili beharra...Guraso askorentzat eskola-premia ez zen lehentasuna gertatu urte haietan. Horrez gainera, nahikoa zabaldua zegoen hondamendia progresotik etorriko zela aitortzen zuen pentsakerara. “Aurrerapenak ekarriko digu hondamendia”– behin baino gehiagotan esaten zitzaigun gure haurtzaroan.

Hori horrela, ez da harritzekoa herriko maisuen kontrako erasoak bat baino gehiago izan zirela ikustea.

Lehergailuak eztanda egin Maixuenea etxe-atarian eta...tiroak

San Bartolome bigarrena zen Amezketan, 1889en. Festa giroa begien bistakoa zen ilunabar hartan herriko maisuaren etxean ere. Pianoaren musikak sukaldea zein gelak animatu eta goxatzen zituen. Gonbidatuen artean joera guztietakoak zeuden, eta otordua bukatu zutenean, gehientsuenek kantari ekin zioten, eta bakkarren batek dantzari ere bai. Eta halako batean...PUNN... Maisuaren etxe-ataritik zabaldutako zarata Plaza alde osoan entzun ahal izan zen. Egundokoa izan omen zen. Ikus dezagun nola kontatu zuen *El Guipuzcoano* egunkariak abuztuaren 31an Amezketan gertatutakoa:

En una de las recientes noches, cuando se hallaban hasta catorce personas reunidas, oyendo cantar y tocar el piano en casa del maestro de la localidad, don Francisco Balerdi, estalló un enorme petardo causando terrible estruendo y produciendo violenta conmoción y susto entre los asistentes.

Pasado el primer momento de estupor acudieron al lugar del suceso varias personas para averiguar lo que hubiera ocurrido, encontrando casi completamente destrozada la puerta de la entrada de la casa así como parte del techo.

La pareja de la guardia civil empezó inmediatamente las pesquisas para saber quién pudo ser el autor de dicho atentado, sin que se haya averiguado nada.

Entre las medidas adoptadas por la guardia civil, ha sido el de recoger cuantas armas usaban los vecinos de aquella localidad, sin permiso alguno.

Preciso es que este criminal atentado no quede sin castigo.

Lehergailuak erangindako eztanda izugarria izan omen zen, bertan zeudenei sinestera. Jendeak ez zekien zer egin; herriko medikuaren emaztea nerbioek mendean hartuta zegoen eta senarrak laguntza eman behar izan zion baretuko bazen. Kontua da gertaera haren pareko hizpiderik ez zela izan Amezketan bolada hartan.

Luma eta tinteroa, hatz zikinak, gauza seguroa...Boligraforik ez zenez, arkatza eta lumaz baliatu behar...

Amezketako maisua urte haietan Frantzisko Balerdi izan zen. *Eskola-Maixue-nea* esaten zitzaion etxean bizi zen bere familiarekin. Musikazalea izango ziren senar-emazteak, etxean piano eta guzti edukitzeko. Bi seme maila handiko musikari atera zitzaizkion Balerdiri: Biktorianoa eta Prudentzio.

Antzeko pasadizoa nozitu zuen Balerdik hurrengo urtean, 1890an. Ekainaren 4ko gauean bi tiro egin zituen norbaitek Balerdiren etxearen kontra. Egoeraren larriaz jabeturik, Amezketako udalak guardia zibil pare bat ekarri nahi izan zuen herrira. Kontsejuan izango zuten etxebizitza, baina asmoa...horretantxe geratu zen.

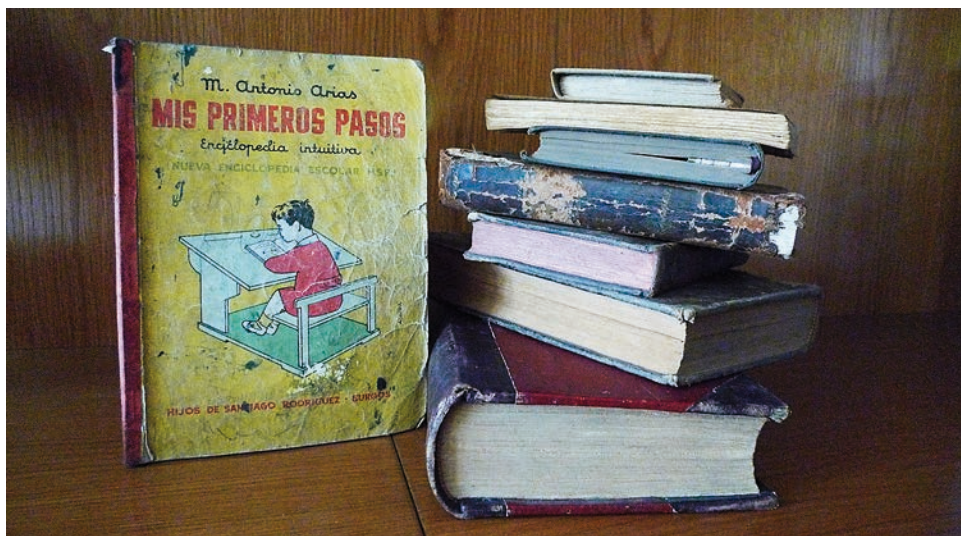
Urte asko egin zuen Balerdi nafarrak Amezketan maisu lanetan; hogeitau urte baino gehiago. Dena den, Amezketako giroa erabat okertu zitzaiola ikusi zuenean, Lazkaora jo zuen, han ere eskola emateko xedez.

XX.mendearen bigarren erdian ere maisuren bat zakur handi bat aldamenen zuela irteten zen pasiatzera ilunabarretan.

Euskaraz zekiten ez maisuak

Aurreko txatalean aitatu den Frantzisko Balerdik euskaraz bazekien, baina hurrengo urteetan Amezketara ailegatutako maisuen kasua ez zen hori izan. 1893an, esate baterako, Francisco Martínez, Bejarkoa (Salamanca), aritu zen maisutzan. Handik hamar urtera, 1903an, Mendotzako Marcos Pérez de Mendiguren izan zuten irakasle. Araban dago Mendotza, baina apenas euskaraz moldatzen zekienik don Enriquek ere.

Ez da harritzekoa, beraz, guraso asko eskolari bizkarra emanda bizi izatea.

XX.mendeko bigarren erdian horrelakoxe liburuekin burrukatzen ziren-ginen eskolume asko eta asko.

Horrelako zerbait gertatu zen 1930-1933an ere. Urte haietan Gerardo Abrego Narvarte nafarra izan zen, Arronizko semea, eta Jesus Abrego erremontista handiaren anaia. Gerardok apenas euskaraz egiten zuen. Neskatoen maistra Teresa Agüedo Baza zen; honek ere...Ez dakigu Garazabalgo eskolan zebilen Manuela Txintxurreta Lojendio euskaraz egiteko gauza zen ala ez. *Kontxixion* Larreta Agirrek, herrikoa izanik, honek bai, ondo baino hobeto egiten zuen.

Lehenbiziko eskola legea-edo 1693an

1693ko urriaren 25ean garrantzi nabarmeneko bilera egin zen Amezketako herrian. Alde batetik, urte hartako alkate Andres Karreraren gidaritzapean, dozena bat baino amezketar gehiago bildu ziren. Bestetik, Amezketan bizi zen Bernardo de Mugarrieta, maisua. Sei urte gutxienez iraun behar zuen hitzarmena sinatu zen egun hartan. Ikusten denez, herriko agintariak egindako batzarretan behin eta berriaz ateratzen zen gaia, baino inoiz aurrera-pausorik ezin eman. Ez da harritzekoa

agiria sinadurarik gabe uztea...1693ko bilera hartan oso zintzo jokatu zuten eta baita garbi utzi ere alde bakoitzaren bete beharrak:

Primeramente, que el dicho Bernardo de Mugarrieta maestro se quede obligado como se obligo de enseñar a todos quantos muchachos y criaturas y niños, que esta Villa llegaren o acudieren a su casa y quisieren dedicarse para ello a letrear-leer-escribir y contar con otros documentos y buenas costumbres que su yngenio pudiera arvir y alcanzar en el tiempo y discurso de seis años corrientes de oy dia de la fecha desta escritura en adelante todo bien y cumplidamente sin que aya descuydo ni negligencia alguna de su parte.

Yten que esta dicha villa y vecinos otorgantes en cuya conformidad tanvien an de quedar como quedan en virtud de esta escritura obligados a pagarle o a darle y entregarle en cada un año de los dichos seis años al dicho Bernardo de Mugarrieta y dever a saber seis fanegas de trigo y otras seis de maiz siendo la entrega de las primeras seis deste genero maiz por los señores Alcalde y Rexidor presentes luego que se tuvieren y veneficiaren que ya estan muy proximos para ello. Y las otras seis fanegas de trigo asimismo por los dichos señores Alcalde y Rejidor al tiempo que sera por el mes de Agosto del año primero venidero de noventa y quatro a lo qual asi vien quedan obligados en toda forma valedera sin omision ni descuydo alguno.

Ante mi Domingo de Garmendia. AGG-PT1093.

Hurrengo albistea 1714koa da. Urte hartan, urriaren 16an, Pedro Miner hernaniarrarekin egin zuen tratoa irakurtzen, idazten, lau erregelak egiten eta dotriña herriko haurrei eman ziezazien. Ordainetan Amezketak hiru gauza agindu zizkion: urteko berrogeita hamar dukat, etxea eta gaztainondo batzuk. Azkenik:

Que los muchachos que llegaren a su escuela á enseñarse en ella le ayan de pagar los Lectores a real de vellon por mes, los Escribientes a razon de dos reales, y los Contadores á razon de a lo que se paga al maestro escuela de Tolosa. GAO PT1140.

Eta hirugarren jautzia 1810ean edukiko genuke. Urte hartan berriro ere amezketarrak eskola indaberritu egin behar zutela ikusita, Martin Bernardo Gorostietarekin akordioa sinatu zuten.

Gauza bat zen umeak eskolatu nahi izatea eta beste horretarako bitartekoak edukitzea. Hori askotan gertatu izan zen gure herrian. 1816ko martxoaren 16an izenpetutako agiri batean honela diote agintariek:

Hallandose esta villa sin Fondos ni arbitrios en la actualidad y con muy poca ó ninguna esperanza de tenerlos en

Ez dakigu noiz ailegatu zen aurren-aurreneko mapamundiaren bola Amezketako eskoletara, baina ez zegoen beste bide ego-kiagorik munduaren taxuaz jabetzeko.

adelante para satisfacer el salario del Maestro de primeras letras, lo uno por haber enagenado sus bienes en la ultima francesada, y lo otro por hallarse en una situación fatal para valerse de los arbitrios...

Urte hartan, 1816an, herriko eskolen egoera zein zen argitzeko eskatu zitzaion Amezketako alkateari, eta aurreko pasartean esaten den bezala erantzun zuen. Bitartekorik gabe zeuden, baina argi eta garbi zeukaten haurrak eskolatzearen garrantzia:

Sin embargo de la escasez de medios que tiene esta villa contemplamos muy necesario el que haya un Maestro que desempeñe á satisfacion de todo el Pueblo este ministerio por la infinidad de jovenes que asisten aunque esta imposibilidad nos pone en un laverinto grande y sin poder atinar como debemos responder á dicho oficio.

Beste hitz batzuetan esanda, ezina latza maisuari bere soldata ordaintzeko... baina, hala ere, haurrak eskolatu beharra. Hori argi eta garbi zeukaten agintariek.

Udaletxe zaharreko bi gela eskola bihurtu zutenekoa 1861ean

Nahikoa garbi dago noiz hasi ziren maisu-maistrak Amezketako lehenengo Kontsejua izandakoan eskola ematen. 1861ean, udalak behar ziren agiri guztiak bidali zizkion Probintziako Eskola Batzordeari eta bide batez baita zer lortu nahi zuen ere:

“...conseguir la aprovacion de las obras que se tratan de executar en la Casa Consistorial Vieja, con el fin de establecer en ella las dos escuelas para los niños de ambos sexos, y habitaciones del Maestro y de la Maestra de Instrucción Publica Primaria, y en solicitud de conseguir tambien la aprovacion de imponer nuevos arbitrios”.

Udaletxe berrian bi gela 1903an

1902an eskolumeak Kontseju berrira ekartzea erabaki zen. 1903ko neguan proiektua prestatua zegoen. Ekainaren 7an, Amezketako agintariek hurrengo ikasurtean eskola Kontsejuan emateko baimena eskatu zioten Gobernadoreari. Hurrengo udazkenean ideki zituzten bi gela; bat neskatoentzat eta bestea mutikoentzat.

Ugarteko herritarrek ere *auzo-eskola* nahi zuten boladatsu hartan. Aurren-aurreneko ahaleginak XIX.mendearen bukaerakoak dira. Esate baterako, 1890an Ines Sarasola zen Ugarteko haurren maestra, baina 1910 aldera hartu zuen Garazabalen, Ola aldeko etxean, eskola-itxura auzo-eskolak.

Ortuzarrenea eta Martonean eskola

1950ko urtarrilaren 25ean suak ganbara eta teilatu zati bat erre zituenean udaletxean, herriko agintarien erabakietako bat hau izan zen:

La documentación oficial fue trasladada a la Escuela de Párvulos existente en el primer piso de la Casa Ortuzarrenea que da a la plaza.

1947an egindako argazkia da, eskolan zebiltzan neskato-mutikoeekin.

Amezketako eskolumeak Larraitzen, urteko eskurtsioan.

Amezketako eskolumeak, Kontzeju atarian, 1950eko maiatzaren 16an.

Baina, hori gertatu aurretik, Martonea edo *Panaderia* esaten zaion etxean ere egin genuen alditxo bat. Hemen ere zenbait urtez Eskolaurrea egon zen txikienentzat. *Kontxixion* esaten genion andereak eman zigun eskola. Okindegiko labearen anparoan, gela atsegina zen oso bertara biltzen ginenontzat.

1966-1967 ikasturtean sortu ziren Ikastola alde batetik, eta bestetik, Kotxetako ikastetxea. Lehendabizikoa herritarren ekimenez, eta bigarrena, Papelerako nagusien borondatez.

13

ERREPIDEAK

Errepideak, trenbideak, autobideak... gaurko komunikabide hauek eragin nabarmena dute herri baten eguneroko joan-etorrietan. Gai honetaz zerbait badaiki Amezketak, komunikabide horietatik apartartuxea dagoen herria baita gurea. Garai batean esango zuten moduan, “legua batera baitago Amezketa errege-bidetik”. Beste modura batera ere gauza beretsua esan daiteke: halamoduzko gurdi-bidearekin konformatu behar izan duen herria izan dela gurea. Agiri asko dago herriko artxiboan komunikabide hobeak eskatuz, laguntzak erreibindikatuz.

Aspaldikoa da lehen datua arazo honen gainean. 1655ko maiatzaren 24an baztarrea egin zuten horretarako eskubidea zeukatenek. Agiriaren muina honetan datza:

Dixerón que las crecidas y avenidas de las agoas del río de la misma han hecho grandes daños en sus caminos llevando en muchas partes de su jurisdicción especial y señaladamente en la parte de la casa de Amezqueta. Y ocurriendo al remedio acudido la dicha Villa a la Muy Noble y Muy Leal Provincia de Guipuzcoa como a madre suya. Y presento XXX en su Junta General de la Villa de Guetaria pidiendo que a don Miguel de Eraso dueño de la dicha casa de Amezqueta mandase dar tierra en sus heredades para el camino por haver llevado el dicho río el que havia de primero y otras cosas. Y la dicha Junta nombro para el efecto por comisario a don Antonio Perez de Umendia vecino de la tierra y valle de Asteasu quien asistio en esta dicha villa 2005-05-03. AGGPT1033_A_0209

Gauza jakina da gure herria ez duela zeharkatzen autobide nagusi batek eta ezta sustantziazko trenbideak ere. Halaz guztiz, ezin esan erabat baztertua egon denik historian. Apartatuxea bai, baino baztertua ez... Nafarroara joan nahi zuen jende asko igarotzen zen Amezketatik. Zalantzarik gabe, oinezkoek gehien erabiltzen zutena Ugartetik Bedaioa partitzen, abiatzen zen, eta auzo tolosar honetatik Araitz bailarara zihoana. Agintariak asko erreparatzen zioten ibilbide honi.

Ez dezagun ahaztu, ordea, bazela, Larrondotik barrena Araitz bailadara joaten zena; eta hirugarren bat ere bai, eta hau zen gogorrena, Igaratzatik barrena, Sakana aldera zihoana.

Lehendabizikoari buruzko berriak ez dira gaur goizekoak. Esate baterako, 1773ko martxoaren 6an Diputaziotik ohar hau bidali zioten Amezketako udalari:

He tenido noticia, de que se halla con grave necesidad de prompto reparo el Puente del paso de las Casas y Camino Real de Araiz por Bedaio, y el que esta en el mismo paso desde la Casa a la Iglesia de Ugarte, y el de Zubillaga, todos en la jurisdicción de Vm; y que estan intratables los caminos desde la presa de Orendain hasta las casas de Zubillaga, y le prevengo a V merced para que arovechando la favorable estación de la primavera que esta tan proxima los haya reparar, de suerte que se transite por ellos con la posible comodidad.

1787ko irailaren 6an eta urriaren 3an eta 6an izugarrizko euriteak izan ziren Gipuzkoa osoan eta Amezketan ere kalte nabarmenak nozitu zituzten. Antzeko uhoulderik ez omen zen gogoratzen:

Tan crecidas, que no hay memoria de hombres, que se haian conocido otras iguales, y como tales an causado gravisimos daños y perjuicios así en Molinos, puentes de piedra sillar, como en los de madera que servían de paso de vecinos y moradores de esta villa; y para el tránsito de otras muchas gentes, caballerías y carruajes así de Navarra como de otros pueblos de esta provincia.

Berebiziko hondamendia eragin zuen hiru egun haietan botatako euriak. Urak eramandako idi-pareak izan ziren, baita zaldiak eta behorrak ere. Nahikoa lan bazen pertsonentzat ere, Alegia aldera joan behar izaten zutenean. Egoera larria huraxe! 1788ko urtarrilaren 13an bi bilera egin ziren Amezketan erabakiak hartzeko asmoz. Erabakiak hartzen fin asko saiatu ziren egun hartan. Batetik, Aralarren egiten zen egur-ikatzaren dirua bideak egokitzeko izan zedila, eta Madrileko gobernuari laguntza eskatu behar zitzaiola. Horretarako Jose Joakin Agirrezabala herritarra aukeratu zuten, Madrilén bizi zelako eta gobernuaren aurrean ondo maneiatzen zekielako.

Errepideak egin aurretik, horrelako ibilbideak zeuden Amezketan inguruan.

Bideak egokitu ziren orduan, eta baita zubi bat edo beste egin ere. Urteak joan urteak etorri, hondatzen joan ziren berriro ere, eta arazoa handik urte gutxira azaleratu zen berriro. 1830ko abenduan izenpetutako agiri batean arazoaren gakoa non zegoen ederki argitu zuten Azkarateko lau ardazalek:

Que el camino publico por donde los exponentes transitan con sus machos que se dirigen desde el punto de Zarate, confín de Navarra y Guipuzcoa, a Alegria, pasando por el barrio de Bedayo y por el de Ugarte, se ha hecho casi intransitable, y las Republicas a cuya jurisdicción pertenecen dicho camino publico no hacen el menor aprecio de su reparacion, que lo son Tolosa, Amezqueta y Alegria, particularmente las dos primeras y la de Amezqueta tiene el punto de Ugarte, por donde pasa un rio bastante caudaloso, sin puente, por donde asan los machos a nado/vado (?) con mucho peligro de perder las cargas, y aun ellos mismos con las avenidas.

Azkarateko lau merkatari hauen eskaria zein izan zitekeen asmatzen ez da zaila: hiru herrietako udalak saia zitezela bide hura ibilgarri egiten eta gainera, Ugarteko auzoan, zubi bat egitea eskatzen zuten.

Nahiz eta gurdi-bideak izan, buruauste asko eragiten zien Amezketako agintari. 1857ko uztailan Debako herrian Gipuzkoako Batzar Nagusiek egindako bilera, erabaki hau hartu zuten:

Pasar a la comisión de obras públicas que deberá nombrarse la exposición presentada por el ayuntamiento de Amezqueta pidiendo 10.000 reales con destino a la reparación del camino vecinal que desde aquella villa conduce a la de Alegría.

Trenbidea oso Amezketa ingurutik igarotzea nola aztertu zen XIX. mendearen erdi aldean

Urte haiek zorabiagarriak izan ziren komunikabideen garapenari dagokionean. Errepideak egin nahi ziren, trenbideak zabaldu nahi zituzten... Giro horretan, esate baterako, egundoko interesa zegoen Iruñea eta Baiona trenbidez elkartzeko. Hori zela eta, bizpauru proiektu eskatu zizkion Nafarroako gobernuak Madrilekoari eta baita zirriboratu ere:

El proyecto más ventajoso es el que, partiendo de Irurzun, cruza con un túnel el puerto de Albiazu, y después de faldear las laderas superiores del Araxes, que desagua en el Oria en Tolosa, pasa por un túnel de mayor importancia por la divisoria con el Amezqueta, y sigue las orillas de este hasta su unión también con el Oria en Alegría, donde empalma con la línea actual del Norte, cuatro kilómetros antes de Tolosa. La longitud de este trazado es de oco más de 38 kilómetros y su presupuesto de 120 millones próximamente. LA EPOCA. 10/01/1866

Teknikari batzuk proiektu honen aldekoak ziren. Besteak beste, Nafarroako produktoentzat itsas-portua nahikoa eskura geratzen zitzaielako Donostian. Dena den, ez zuen aurrera egin Amezketako bizimoduarentzat izugarritzko eragina izango zukeen proiektu hark. Gera gaitezen, ordea, informazio honekin: Amezketan barrena trenbidea igarotzeko proposamena aztertu zela XIX. mendearen erdi aldera.

Errepidea 1865ean bukatu

Trenbidea ez baino errepide txukun bat askoz egokiago zen garai haietan Amezketako herriarentzat eta tren-bidearen proiektuak ez baino errepidearenak egin zuen aurrera, zorionez. Ez dezagun uste, ordea, lan erraza iza zenik erabaki hura hartzea ere.

1862an, Azpeitian Gipuzkoak egindako Batzar Nagusietan, adostu zen Amezketari zegokion proiektua. Mugimendu handia izan zen bolada hartan Amezketa inguruko herrietan asmo hau zela-eta. Hasieran, Alegia-Orendain-Abaltzisketa saiatu ziren hiru herri horietatik igaroko zen errepidea gauzatzen. Egun gutxiren buruan Abaltzisketa atera egin zen taldetik, eta Zaldibia eta Amezketarekin hasi

zen lanean. Hala ere, ez zuten behar zen adostasunik lortu eta hutsean geratu zen hasierako lehen asmo hura ere.

Bigarren arazoa zera izan zen: Amezketatik zetorren bideak non behar zuen izan bukaera? Alegian ala Altzoko lurretan?

Amezketak izandako hirugarren arazoa: Errepide berriaren kostua herri bakoitzak bere gain hartu behar zuenez, gure herriak interes handia jarri zuen ahalik eta baldintza onenetan dirua eskatzeko:

Amezqueta presentaría algunas dificultades o pediría como anteriormente alguna alteración en las condiciones con que busca el dinero, pero creo también que si la Diputación y todos los que conocemos a aquella gente, trabajamos aunados entrarán en razón, en este caso tocando a U. buscar el dinero necesario para completar el mayor coste que tendría el puente comparado con la vía al puente de Alzo,

Fernando Cortazar arkitekto sonatuaren iritzia da aurrekoa, eta 1865ko martxoan Ramon Zabala Salazarri zuzendu ziona.

Azkenean behintzat, Alegiaraino eramatea erabaki zen. Ez zuten hilabete asko behar izan errepidea egiteko. Errepidea bukatzeko azken lanak 1865eko uda eta udazkenean egin zituzten.

Pozik zeuden amezketarrak errepidearekin. Hasierako poza hura berehala itzali zen, urte gutxiren buruan. Izanez ere, 1885ko ekainean egundoko euriteak izan ziren Euskal Herrin osoan, eta berebeziko hondamendia eragin zuten berriro uholdeek. *El Diario de San Sebastián y Guipuzcoak* ekainaren 13an albiste hau eskaini zien irakurleei:

A las desgracias, daños y perjuicios que hemos registrado con motivo de las copiosas lluvias y crecidas de los ríos que han tenido lugar recientemente hemos de agregar el caso triste y desconsolador que nos comunican de Amézqueta.

Los ríos Yaran y Loidi que bajan del monte Aralar y que ambos se reúnen en el puente Yeravizcar de aquella villa han arrastrado gran número de ganado lanar y caballar que pastaban en dicho monte. Ha sido arrastrada la mitad de una casa-borda juntamente con el rico maderamen que en ella había y se han desecho completamente las presas de los molinos.

Ha quedado interceptado el paso por la carretera de nueva construcción, desapareciendo por completo dos puentes y sufrido averías de consideración otros varios de la jurisdicción; y ha habido por fin tales desprendimientos o aluviones que la mayor parte de las cosechas de maíz y trigo se han perdido, por cuyo motivo muchas familias quedan reducidas a la última miseria.

Galera handiak izan ziren haiek amezketarrentzat, baina batez ere herriko artzaintzat. Udazkena ere oso goiz, espero baino askoz lehenago heldu zitzaion eta urriaren 12rako mendia utzi behar izan zuten ia guzti-guztiek, elurte gogor batek zuritu baitzituen gailurrak eta gaindegia eta nola zuritu ere! Inoiz baino bizkorrago utzi behar izan zituzten Aralarko larreak.

Urte haietan Amezketakoz plaza bukatzen zen errepide egin berria. Oraindik urte batzuk beharko ziren Ergoeneraino luzatzeko. Zati hori 1904. urte aldera bukatutakoa da.

Kotxeroak eta lehenengo autobusa

Ogibide honetan amezketar bat baino gehiago ibili ziren. 1892 aldera hiruzpau baziren gutxienez kotxeroak: Frantzisko Etxarri, Jose Juan Galartza, Jose Ignazio Galartza Sagastume, Karlos Galartza... Urte haietan Tolosara joan nahi zuenak egunero izaten zuen horretarako aukera.

Handik urte batzuetara, 1914an, *Loikadin* bizi zen Hilario Etxarri ere lanbide horretan ibilitakoa dugu. 1920an *Espillan* bizi zen Jose Antonio Zabala ere kotxeroa zen.

Gizon, emakume eta haurrak Amezketan, Juanlopezenea etxe atarian. Polikarpo Elosegik 1896ko uztailaren 5ean, Juanlopezenea etxearen atarian hartutakoa, Amezketan. Zalgurdiak nolakoak ziren dotore asko erakusten digu, eta jendea nola jutzen zen... Non edo non egon daiteke argazki zaharragorik, baina ez asko. [guregipuzkoa](#). CC-BY-SA

Hauen antzera, beste mordoska bat ere bazen Amezketan kotxerotza lanari lotua. Hauen egunak kontatuak zeuden, ordea, autobusak ugaltzen hasi ziren une beretik.

Lehenengo autobusa Amezketak 1931rako edo ezagutua zuen. Hurrengo urtean argitara emandako liburu batean zera esaten da: *Automóviles (línea de pasajeros). Amézqueta a Tolosa. 12 kilómetros. Concesionario: Don Constantino Galarza Uzcudun.*

Gobernadoreak bidalitako oharra 1913an

Ez gaude lehenbiziko automobila Amezketara noiz ailegatu zen esateko moduan. Dakiguna zera da: gobernadoreak noiz bidali zuen aurren-aurreneko oharra trafikoaren gainean. 1913ko abuztuan izan zen. Eta honela hartu zuen orduko udalak:

...traduciendo una comunicación del Excmo. Sr. Gobernador civil de la provincia relativa á la velocidad en que han de llevar los automóviles y en su virtud al objeto de evitar la lamentable y frecuente repetición de accidentes que ocasionan, ordena que á las entradas y salidas de todos los pueblos se coloquen rótulos fácilmente legibles conteniendo el precepto de que los automóviles en las travesías de los pueblos lleven una velocidad que no exceda en ningún caso de diez kilómetros por hora.

En su vista y de no haber mas que una entrada y salida de la carretera en este pueblo la Corporacion acuerda se coloque cuyo rótulo á la entrada de la calle de San Bartolomé y en el punto más apropiado.

Oso oker ez bagaude, Telleri barrena edo Txikillo haundi esaten zitzaion etxean ipini zuten abisua: *Automóviles Despacio.*

Amezketak Abaltzisketa-Larraitz

Aspaldikoak ziren bi herrien arteko lotura egiteko ametsak. 1930eko ekainaren 17an plazaratutako *El Día* egunkarian oso defentsa egokia egin zuen Abaltzisketatik kronika bidali zuenak. Zati honen aukera egingo dut:

La carretera que empezando en el ramal de Alegría termina en las puertas de esta ermita de Larraitz, sería de desear que se prolongase bajando hacia Amézqueta a unirse a la carretera que termina en este pueblo. Entonces quedaría un circuito encantador y admirable por sus bellos panoramas y deliciosos paisajes que desde lo alto de la carretera se divisan.

Lerro haiek idatzi eta handik 34-35 urtera gauzatuko zen ametsa. Bai, Amezketak-Abaltzisketa errepidea 1964-1965an egindakoa da. Beraz, mende erdia betetzen du aurren.

14

URAREN AMETSA

Atal hau prestatzen ari naizen egunean, honela dio egunkari batetik jasotako albisteak:

Sin agua no hay salud. Ni educación. Ni igualdad entre sexos. Puede alguna de estas relaciones no sea obvia, pero todas existen...La Organización Mundial de la Salud calcula que por cada dólar invertido en suministro de agua potable se ahorran entre 3 y 34 en sanidad.

Bai, edangarria den ura eskura edukitzea amezketar askoren ametsa zen XX. mendearen hasieran.

Arazo latza zen urarena Amezketan XX.mendearen hasieran. Alde guztietatik laguntza eskea zetorkion udalari. Arazoaren larriaz jabeturik, irtenbide bila hasi ziren agintariak. Agirietan ikusten den ahalegin zaharrena 1912koa da. Ekainaren 23an egindako plenoan orduko alkateak, Felipe Tolosak, mahai gainean jarri zien zinegotziei bere asmoetako bat zein zen:

Manifestó el Sr.Presidente que existiendo dentro del casco de esta villa un manantial denominado Balbina-Iturria con poco caudal de agua y casi al nivel del rio Amézqueta le parece muy procedente que por medio de dos ó tres personas inteligentes se haga una habertura de tierra en cuyo punto al objeto de que se vea si se aumenta el caudal de agua y al mismo tiempo elevar del nivel del rio para arreglar y poner cuya fuente en las mejores condiciones que fuera posible para que se surta de agua para la bebida y usos domésticos todo el vecindario del casco de esta villa, pues cuyos trabajos se podran hacer sin mucho coste, ayudado por medio del auzolan ó prestación personal.

Zinegotzi guztiek ontzat eman zuten alkateak luzatutako proposamena, eta euren artetik Bautista Etxeberria aukeratu zuten egin beharreko lanak behar bezala aurrera eramateko.

Ez zen, ordea, Plaza aldeko jendea soilik kezkatutik zebilena, uraren premia zela-eta. Udalak hurrengo plenoa ekainaren 30ean egin zuen, eta orduan ere kontu berberari heldu eta aurre eman behar izan zioten alkateak eta zinegotziak:

Se dio cuenta de una instancia de D. Lorenzo Jaúregui y otros vecinos del barrio ó valle de Altunegui de fecha veinte y nueve del actual en la que manifiestan que siendo noticiosos de que los vecinos del casco de esta villa solicitan de esta Ilustre Corporacion la construccion ó colocación de una fuente en el casco de esta villa y siendo al parecer de los solicitantes el mejor manantial y de mayor abundancia de los existentes en esta villa el nacedero ó manantial denominado Berazeaga, suplican de esta Corporacion que en caso de que se tome en consideración la colocacion de la fuente en el casco, se acuerde traer el expresado manantial de Berazeaga por el valle de Altunegui, surtiendo ó dejando aguas ó fuentes á la ermita de San Martin y á los vecinos que que suscriben la precitada instancia por hallarse en la mayor miseria por falta de agua, manifestando los exponentes que de que se hallan conformes para sacrificar sus gastos tanto en metálico como así por la prestación personal, con la marcada diferencia de los vecinos que no se mejoran con el producto de dicha traída de aguas.

El Sr. Presidente manifestó que le parece justo y razonable lo solicitado por D. Lorenzo Jaúregui y consortes, vecinos del valle de Altunegui por la gran falta que tienen

de agua, y siendo uno de los mejores manantiales que tiene esta villa el de Berazeaga y ademas prometiendo cuyos vecinos de estar dispuestos para sufragar sus gastos y la prestación personal es de opinión que en caso de que se acuerda por esta Corporacion la colocacion de una fuente ó traída de aguas en el casco de esta villa, sea del expresado manantial de Berazeaga, dejando fuentes y surtiendo de agua á dicha ermita de San Martin y á los vecinos que solicitan en los puntos que señalan.

Hitzak ederrak, putzak minak...dio esaera zaharrak. Udaletxean hitz ederrak jaulki ziren, baina ezer gutxi egin orduan behintzat.

Handik hamar urtera, berriro ere gaia mahai gainean zegoen. Honelako informazioa eskaini zuen alkateak 1922an:

El casco del pueblo que tiene actualmente 325 habitantes, no cuenta agua potable

Eskari hau 1922koa da, eta hurrengoa berriz 1924koa. Jose Ignazio Tolosak zuzendu zion Udalari. Bistan dagoenez, kezka handia zegoen herritarren artean uraren hornidura zela-eta. Ikus bestela, Tolosaren gutuna, 1924ko abuztuaren 3an egindakoa:

Jose Ignacio Tolosa, mayor de edad, casado y vecino de esta villa de Amezqueta, á V.S. atenta y respetuosamente expone:

Que bastantes casas de este vecindario tienen las aguas sucias de las fregaderas, etc. conducidas al rio; este á su vez sirve a muchos vecinos y no es higiénico que despues de desaguar en el rio las aguas de las fregaderas, etc. sirvan para el consumo publico; de ahí que se hace de necesidad la traída de aguas saludables para establecer las fuentes lo antes posible á fin de evitar el consumo de las aguas del rio despues del desagüe de las fregaderas, y...

Jose Ignazio Tolosak eskaria egin eta handik sei urtera ikusi zuten Plaza aldeko etxebizitzetan. Kaniletan ura zetorrela ikustea XX.mendeko aurrerapenik interesgarrien artean dago Amezketarentzat.

Ez zen nahi orduko ailegatu ur garbia plaza aldera.

Urte batzuk beharko ziren oraindik Amezketako biztanleriak hainbeste desio eta eskatzen zuten ura etxeetan ikusteko. 1930 aldera gertatu zen hori bere lehen-biziko ahaleginean.

El Día egunkariak 1930ko abuztuaren 21ean haxe aurreratu zuen:

Obras-. *Se hallan tocando a su fin las obras de la traída de aguas y alcantarillado iniciadas por el Ayuntamiento anterior de la villa para la sanidad de la misma, aguas que según análisis experimentado en los centros oficiales son inmejorables, cosa descontada tratándose del manantial “Zazpiturrieta” cuyo preciado líquido tiempo ha que ansiaba esta localidad; lo cual celebramos y hacemos extensiva nuestra felicitación al Ayuntamiento actual y anterior por su feliz término e iniciativa respectivamente. Nos consta también por persona autorizada que el actual Ayuntamiento con su activo y celoso Alcalde al frente tiene en estudio otros proyectos los cuales una vez realizados redundarán en beneficio del pueblo.* MALLAKI.

Lehendabiziko ahalegin hura Jose Antonio Puldain alkatearen ekimenez etorri zen. Herriko agiritan honela dator albistea:

“La red de distribución comprende todo el trayecto de la zona urbana o sea desde la casa Chiquillo hasta la Seroechea, habiéndose dispuesto 8 bocas para riego o incendio en las partes más convenientes. En la plaza se instalará una fuente pública”

Gutxienez, Plaza aldeko auzotarrek etxean jasotzen zuten. Baina, beste gunek batzuk artean gabe zeuden. Areago. Plaza aldera ura eramatearekin, beste zenbait etxegunetan okerrago geratu ziren. Ez da harritzekoa herriko mediku Frantzisko Lobatok alkateari zera esatea, 1931ko urriaren 1ean:

Como también de los vecinos de los inmediatos barrios de Zubillaga-Ola-Ugarte, afectos a esta villa, los cuales en varias ocasiones que se me han dirigido, se quejan de la falta de agua potable por cuanto antes se servían del agua de la regata cosa que ahora les es absolutamente imposible por existir un sector alcantarillado en el casco del pueblo que vierte todas las inmundicias precisamente en la regata que pasa por dichos barrios con grave detrimento para la salud pública tanto para las personas como para los animales, que tienen que hacer uso de dichas aguas.

Arazoi betea zuen Lobato medikuak eta baita ere Zubillaga-Ola-Ugarteko bizilagunek ere. Ikus dezagun Plaza aldeko etxe-jabe batek honela idatzi zion alkateari:

Que hasta el presente tiene los escusados de dicha casa en comunicacion directa con la cuadra de la misma donde van a parar las sustancias fecales.

Que deseando higienizar su vivienda ha proyectado conducir las mencionadas sustancias fecales al rio que para por detrás de dicha casa, operacion que pretende realizar por medio de una cañeria que recogiendo aquellas de los escusados de la casa pueda depositarlos en el rio indicado.

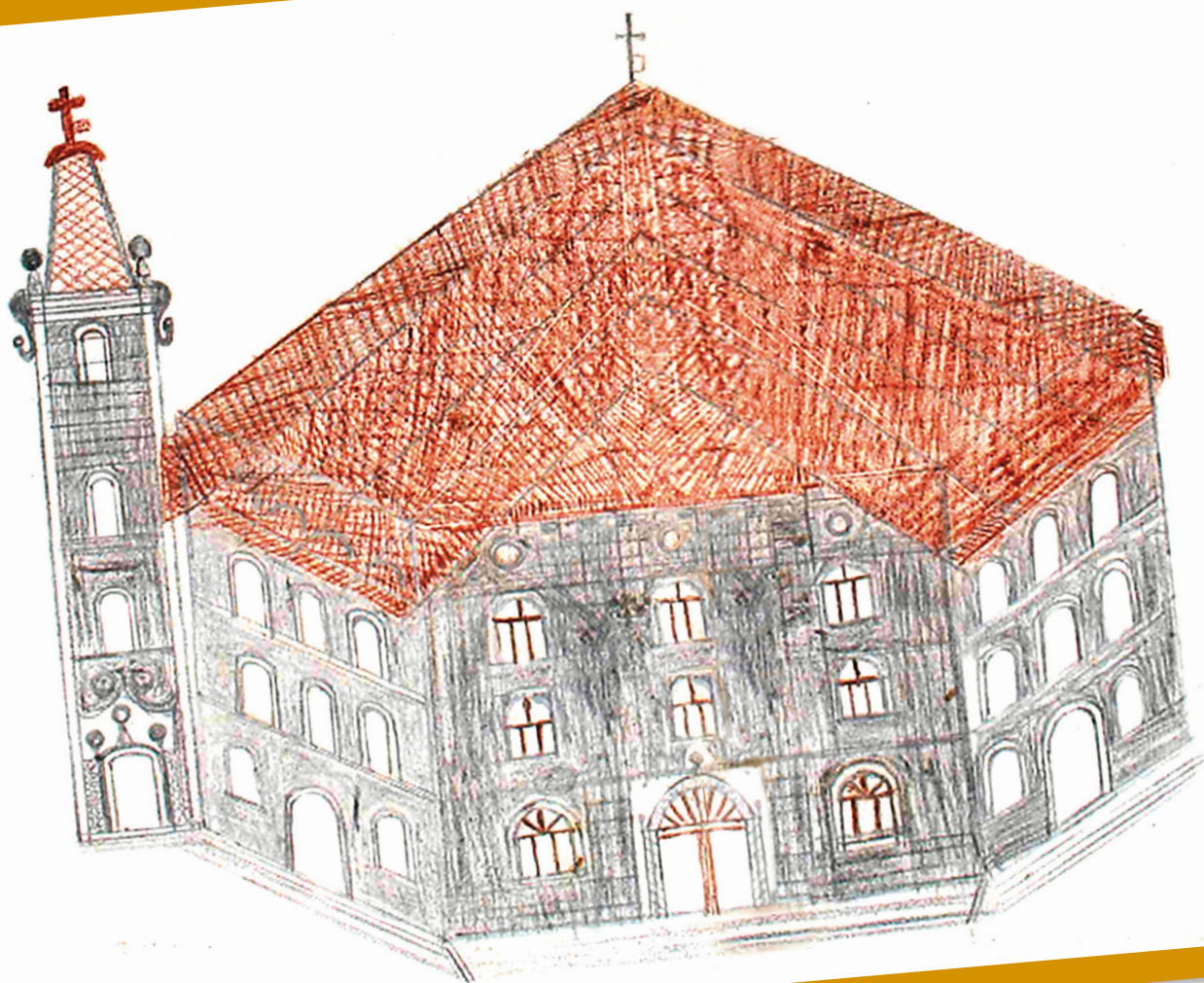
Que por ello desea de la oportuna autorizacion para efectuar dicha obra.

Jose Ignazio Tolosak eskaria egin eta handik sei urtera ikusi zuten Plaza aldeko etxebizitzetan. Kaniletan ura. Nola eta zenbat ordaintzen ote zuten etxe bakoitzak kastatzen zuena? 1935eko datuak dauzkagu:

- 1-. Kanila bakarreko etxeak, hileko.....1.50 pezeta.
- 2-. Bi kanila zituztenak, hileko.....2.25 pezeta.
- 3-. Hirukoak.....3.00 pezeta.
- 4-. Laukoak.....3.50 pezeta.
- 5-. 5 kanila edo gehiago eta komuneko urarengatik.....4.00 pezeta.

Abono hauek etxebizitza eta familia bakarrekoentzat zirela ulertu behar zen.

Ikusi dugunez, 1930 aldera hasi zen ura etxebizitza askora ailegatzen; ez guztietara, ordea. Benetako aurrerapausoa ikusteko 1956.urtera jo behar dugu. San Bartolome festa alaiak izan ziren haiek, abuztuaren 28an inauguratu baitzen ur-hornidura berria. Askozaz osatuagoa oraingoan.

15

ARALARKO MEATEGIETATIK
OGI-BERRIRA

Herri baten egituraketan ez dira faktore politikoak soilik eragina dutenak. Komunikabideak, orografia, lantegiak...Amezketan ere horrela izan dira kontuak. Lantegien aldetik bi enpresa izan dira gure herriari buruzko historia batean azpimarratu behar direnak. Lehenengoa XIX.mendearen lehen erdikoa da; bigarrena, berriz, XX.ean jaso zena. Batak zein besteak egundoko bultzada eman zioten herriari.

Jesus Elozegi Irazustak bere *Las minas de cobre de Aralar (1732-1804)* liburu bikainean esaten digunez, 1752 urriaren 1etik 1756ko abenduaren 31ra gutxigora behera 700 meatzari ibili ziren Arritzagan eta Buruntzuzinen. Hauez gainera, beste langile batzuk ere aintzat hartu behar ditugu: basamutilak, ikazkinak, itzaiak, mandazainak eta abar...Antzeko kontuak aterako bagenu, Amezketako Paper Fabrika 1936ko maiatzaren 2tik 2011ko irailera ibilitakoen artean, kopuru hau emango liguke oker handirik gabe: 586 edo izan zirela. Bistan dagoenez, oso zenbaki serioak dira nola Aralarko meategietakoak ala Aralar izena daraman paper fabrikakoak.

Nahiz eta 1732ko uztailetik aurrera meatzari bakan batzuk Aralarren lanean ibili, proiektu hark bere lehen batzar fundamentuzkoa 1734an egin zuen, urriaren 1ean. Bai, 1734an. Ba, begira nola izaten diren gauzak; handik berrehun urtera, 1934an eman ziren lehen urratsak Amezketako Paper Fabrika izango zena jasotzeko ere. Bai, berrehun urteko tarte dago bi proiektuen artean.

Aralarko Meategiak

Adituak *Amezketako minak* ez baina *Aralarko minak* deitzen ikusiko ditugu idatzi guztietan. Hori ez dago ukatzerik. Hala ere, Arritzagan eta Buruntzuzinen izandako lantegiak zuzen-zuzeneko harremanak Amezketarekin izan zituen, inorekin izatekotan. Enpresa egituratzeko egin zen lehen bilera sonatu hura ere Amezketan egin zen. Meategia errentagarritasunaren bidean jarri zuten zuzendaria, Christobal Fat alemaniarra, eta administradorea, Juan Bautista Urretabizkaia alegiarra, Amezketara etortzen ziren mendiko lanak utzi eta euren familiak bisitatu behar zituztenean. Arritzagan egon ziren bi tabernak amezketarren esku egon ziren. Istripuak izan ohi zirenean, Amezketako zirujauaren eskuetan geratzen ziren zauritutakoak.

Dena den, Arritzagan egindako lanari aitortzen zaio garrantzia, baina Buruntzuzin eta Astunaldekoak ere ez genituzke baztertu behar. Agiri zahar batek oso modu argigarrian uzten digu kontu hori. Agiri horren muinari sinisterra, Arritzagan ez baino, Buruntzuzin eta Astunaldekin ekin zitzairen 1732-1734 aldera meategi-lanei; han aurkitu baitzuten Pablo Pettriati eta Juan Antonio Argañak mea:

Una mina de cobre que havian descubierto en el termino llamado Astonal (Astunalde) de junto al sel de Buruntzuzin.

Amezketako herri-agintarien eta Aralarko meategia gobernatzen zutenen arteko harremanak ez ziren beti-beti gozoak izaten. 1781ean horrela zebiltzan, eta bilera serioa egin behar izan zuten kontuak argituko baziren. Meategiak, bere osagarri guztiekin, zenbat lur hartzen zuen jakin nahirik zebiltzan Amezketako agintariak

Aspaldi isildu ziren meatzarien oihuak Buruntzuzin aldean. Garai batean, ordea, Arritzagan bezala hemen ere lana gogotik egin zen.

eta, noski, zenbat ordaindu behar zuen mendiko enpresak, ondorioz. Zenbaketa egiten hasi eta honela dio agiriak pasarte batean:

...y en sitio ó paraje nombrado Buruncincin (sic) ó Astunalde, vulgarmente nombrado la Barraca de arriva, en que se hallan las casas de Cristobal Fat, Director de las expresadas Minas, Barraca de los Mineros, el depósito de la Polvora, fragua de Herre-ria socavones de las Minas Medidafuentecilla y Corraut, novecientos ocho posturas y media...

Xehetasun hauek emateaz gainera, toponimia edo leku-izenak argitzeko ere dokumentu aberatsa da hau. Besteak beste, Pikoeta eta Leizotz aipatzen dizkigu.

Bilera hartan hartutako erabakien hildotik, urteko 900 dukat ordaintzeko prest zegoen Meategia, eta Unioko buruzagiei egokia iruditu zitzaien proposamena eta,

Arritzagan ere eraikin asko jaso behar izan zuten, meategiko ustiapenari etekina ateratzeko. Garai bateko eraikinetako baten zimentarriak dira erreka bazterreko hauek.

ordainetan, garraioak egiteko libre utziko zitzaizkiela bide eta bidezidor guztik agindu zieten.

Puntu horiez gainera, bada beste bat egundoko garrantzia daukana. Aralarko meategian lana egin zen bitartean, amezketar askorentzako soldata ateratzeko bidea izan zen hura. Ez da harritzekoa, beraz, hango negozioak hondoa jo zuenean, zenbaitek bere burua neurriz kanpo estutzea. Horixe izango genuke 1797an bere buruaz beste egin zuen Migel Ignazio Galartzaren kasua. Meategia errentagarri ez zela ikusi zutenean, nagusiek jendea kale gorrian utzi zuten. Bere burua egoera horretan ikustearen izuak nahastu zizkion muinak Migel Ignazio gizarajoari. Bai, amezketar askorentzako oso albiste mingarria gertatu zen meategiaren deskalabroarena.

Meategiak berriro abian jartzeko azken ahaleginak

XX. mendearen erdialdera berriro ere Buruntzuzinen lanari ekin zitzaionean, albiste ona izan zen Amezketarentzako. Zenbaitentzat kintzena jasotzeko bidea bihurtu zen hura; herriko dendetan ere gogotik nabarmendu zuten; tabernetan ere bai...

1966 aldera eman zuen arnasa Aralarko meategiak Amezketari dagokionean. 1964 aldera Araitx bailarako Gaintzan saiatu ziren, baina frutu handirik gabe.

1732an abiatu zen meategiak 70 urte inguru eutsi zion bizirik. Dena den, nahiz eta bere arnasa oso hestua izan, ez zen erabat geratu bere pultsua. 1904eko da Amezketako artxiboan dago informazio hau, herriko Juezak urte hartako ekainaren 28an izenpeturik:

En el día de hoy y sus once horas de la mañana se ha presentado ante mi autoridad el vigilante de la mina "Aralar" D. Miguel Manzano, manifestando que de once á doce del día 24 del corriente mes, según declaración de un pastor, ha sido pasto de las llamas la casa de la mina citada hecha para los obreros al servicio las minas, habiendo ocurrido el hecho estando él ausente y habiendose encontrado una remienta para forzar las puertas. Sospecha que el hecho ha sido intencionado, por lo que pone en su conocimiento.

Buruntzuzin-Arritzagan izandako enpresak nahikoa buruauste eman zion Amezketari baina onura ere gogotik.

Argi-indarraren Zentrala eraiki XIX.mendearen hondarrean eta lehenbiziko telefonoa

Ez da asko aipatzen den kontua, baina XIX. mendearen bukaeran bere garrantzia izandako proiektua ipini zuten abian Igaran aldean dagoen Zentralean. Sasoi hartan, Tolosa aldean batipat paper-fabrikak eraikitzeke interes bizia zeukaten. Horietako bat izan zen "La Guipuzcoana" esaten ziotena, eta 1882an sortua. Bere helburuak beteko bazituen, ordea, argi-indarra behar...eta Amezketara jo zuten elementu horren bila. Eta garai hartarako mutur-muturreko makinaria ekarri zuten gure herrira. Hori adierazi zion Gabriel Bermejo industriariak urte haietan Tolosan

argitaratzen zen *El Cántabro* izeneko egunkariari. 1897ko urtarrilaren 3ko aletik jasotakoa da pasarte hau:

La maquinaria eléctrica, que forma parte de dicha instalación, es notable por ser la primera, que de este sistema se han instalado en España, debido a que la distribución de fuerza tiene lugar por corrientes de alta tensión que van directamente sin transformadores, á los motores, siendo su tensión de 5200 volts; y por su importancia dada la presencia de dos unidades de 200 caballos, que transmiten su fuerza a una distancia de 12 kilómetros que hay de la Central á la importante fábrica LA GUIPUZCOANA.

Bai, zentralak bi turbina zeramatzan, bakoitza 200 zaldikoa. Suitzako Bevey herri-rik ekarri behar izan zituzten. Noiz egin ote ziren lan guztiok?

Kontu hauek 1895-1896koak dira. Lanari ekin 1895ean ekin zioten seguru asko eta urtebeteren buruan bukatuxea zeukaten etxe berria eta makinariaren muntaia. Horregatik, 1896ko martxoaren 5ean Tolosako kaleetan behar ziren posteak sartzeko baimena eman zion enpresari eta baita Zentraletik Tolosako San Frantzisko kaleko bulegoetara argi-indarra eramateko lizentzia ere. Esan ditek, beraz, 1895ko urtean entzun zirela motor modernoan marmarrak Amezketa herrian. Egia da, umetan ezagutu genituen makina haiek oso ziren zaratatsuak...

Lizeaga inguruko Aitzxorrotxaren barrenean hartzen zen ura, Zazpi-iturrieta esaten zaion parajea. Handik gordailu batera eramaten zen ura eta 450 metroko ur-hodian ekartzen zuten zentralera, 105 metroko garaieran jaitsiz.

Xehetasun gehiago era eman zion Gabriel Bermejok kazetariari:

Llegada la corriente por la línea de transporte á la fábrica de papel “La Guipuzcoa-na” se distribuye á seis diferentes cuadros de distribución correspondiente cada uno á su motor eléctrico respectivo, entre los cuales hay 3 de 35 caballos y 2 de 55 caballos que dan movimiento á varias transmisiones que á su vez accionan diferentes máquinas como son las calandras, defibradoras, cortadoras, molinos, bombas centrífugas é infinidad de aparatos propios de esta industria”.

Amezketako zentralaren proiektua eta muntaia Madrileko Jacksson enpresak egin zituen. Lanak azkar egin zituzten, nola eraikina jasotzen hala makinaria sartzten. Aurreneko urratsak 1895ean eman zituzten Tolosan, baimen eske, eta handik bi urterako bukatutik zegoen proiektua, eta lanean makina guztiak.

Gure haurtzaroan ezagutu genuenerako, xahartuxea zegoen Zentrala. Estimagarria izango zen bere ekarpena, baina ordurako baziren beste enpresa gehiago ere argi-indarra eskaintzen. Urte haietan Tolosako udalak eraman ohi zuen Amezketa zentralaren gestioa.

Urte batzuetan moteltxo ibili ondoan, indarberritzea erabaki zuten Ente Vasco de la Energía, Amezketa eta Tolosako Udalen artean. Proiektua bideratzeko eta irabazien banaketarako proportzio hau ezarri zuten: EVEk % 63.18, Amezketa eta Tolosako Udalek % 18.41na. 2004ko ekainean inauguratu zen zentral berria.

Tolosarrek Zentrala egiteko proiektuarekin batera, telefono-zerbitzua jartzeko ere eskatu zuten baimena. Baita, jarri ere. Oker handirik gabe esan ditek hura izan

zela Amezketak ezagututako aurren-aurrenekoa. Handik urte batzuetara, ia hogei-
ra, 1915ean ezarri zen zerbitzu publikoa.

Fabrikan papergintzari ekin 1936an

1732tik 1800. urtera, Arritzaga eta Buruntzuzingo meategiak gure herrian izu-
garrizko eragina izan zuen bezala, 1936an inauguratuta papel fabrikak ere gogotik
markatu ditu amezketar asko eta askoren joan-etorriak.

Paper fabrika bat jasotzeko asmoa 1934an ernetakoa zen. Garai hartan San-
tos Altzuetak poltsak egiteko tailerra zuen Billabonan. Bere ametsetako bat, poltsa
haiek egiterakoan, berak egindako paperaz baliatzea zen. Eta behin baino gehia-
gotan aitatu zien kontu hori bere koinatu Senen eta Manuel Amunarrizti. Hala,
Aralarren euria gogotik botatako egun batean, Altzueta eta bere adiskide batzuk
Amezketan arrantzan zebiltzala, ohartu ziren Arritzaga aldetik zetorren ura gogo-
tik arretu zela eta, alderantziz, erabat garbia Muitze aldekoa.

Modu berezi horretantxe piztu zen paper fabrika hura Amezketan egiteko
apustuaren aldeko sua. Berehala eman zituzten eman beharreko urratsak. Bazki-
deak bildu, kapitala eskuratu, proiektua abian jarri...

Bai, asmoaren alderdi bat –fabrika berriaren planoak egitea, alegia– injenie-
ritza enpresa baten esku geratu zen, eta hilabete gutxiren buruan eskuetan eduki
zituzten plano nagusia eta bere garapena. Oso albiste gutxi dago bere sorreraz. Ba-
karretakoa bat *El Día* egunkariak zabaldu zuen 1935eko martxoaren 19an. Alegia-
ko korrespontsariak idatzi hau bidali zuen egunkarira:

Obras para una fábrica de papel

*Dentro de poco comenzarán a ejecutar en el vecino pueblo de Amezqueta las obras
para la construcción de una fábrica de papel para la Sociedad anónima que bajo el
nombre de “Aralar”, acaba de constituirse con un capital de pesetas 1.800.000.*

*Demás está el decir la importancia que para Amézqueta y demás pueblos del con-
torno encierra esta noticia, puesto que su realización servirá para dar ocupación a
muchísimos obreros de estos alrededores solucionando en gran parte la crisis de trabajo
que en estos momentos atravesamos.*

Nahiz eta obra handia egin behar izan, 1936ko maiatzaren bigarren egunerako
lanean hasteko moduan zegoen paper fabrika berria. Larunbata zen. Arratsaldeko
5etan egin zen instalazioen bedeinkapena, eta ilunabarrean afaria eman zitzaien
langileei. Berriro ere *El Día* egunkaria izango da ospakizunaren berri emango
duena:

*...se inauguró el sábado día 2 de mayo una gran fábrica de papel continuo, cuyo
soberbio edificio así como la instalación de toda la maquinaria se ha levantado y mon-
tado en el corto espacio de un año.*

*Este pueblo ha visto con gran complacencia la implantación de esta importante in-
dustria del papel y sus derivados, en cuyos establecimientos tendrán ocupación muchos
obreros de ambos sexos, en su mayoría de esta localidad.*

Lanean hasi eta hilabete eta erdira gerraren sua piztu zen. Ez zion utzi papera egiteari fabrika berriak.

Paperaz gainera, poltsak ere bertan egitea erabaki zuen Altzuetak, eta ez Bilabonan. Hurrengo urratsa, papera egiteko pasta ere bertan lortzearena izan zen.

1954an, Nafarroako Iturenen zegoen ur-salto bat erosi zuten argi-indarra ekartzeko. Mendaurre mendiko urak biltzen zituen urtegiak.

1957an, pasta egiteari uko egin zitzaion.

1962an, zortzi bizitzarekin, pilotaleku zaharraren alde batean, *Kasanueba* edo *Berria etxea* jaso zen Fabrikaren ekimenez.

Handik bi urtera, 1964an, *Iskiña* etxea zutitu zen, 14 bizitzarekin.

1966an, eskoletxeak, frontoia eta lokala inauguratu zien Kotxetan.

1979an, Ergoena auzunean, *Gure Txoko* izenarekin, 12 bizitza egin ziren.

Ez dago esan beharrik zer nolako eragina izan duen gaur egun *Aralar* deiturarekin papera egiten duen enpresa honek. Gizonezko askorentzat lan-aukera hantxe sortu zen, eta gauza bera esan daiteke emakumez ere. Garai batean batez ere lanpostu asko bete zuten emakumeek.

Giro bikainean ospatzen zituzten lagunarteko bazkariak Papelerako emakumeek.

Azken ohar bat. Adituentzat oso interesgarria da Amezketako paper-fabrikaren *Porteria* esaten diogun sarrerak. Arkitekturako liburuetan, *estilo razionalista* deitzen zaio Porteriak erakusten duenari, eta zenbaitek esan du Donostiako Naútico eraginaren igurtzikoa dela. Gauza jakina da Naútico hori Jose Manuel Aizpurua eta Joakin Labaien arkitektoen lana dela. Amezketako Porteria ere eurena ote da?

Gerora Ogi-Berri enpresa izango zenaren hazia ereitea 1933 aldera

Gaur egun aski ezaguna da gure okintzara dedikatzen den enpresa hau. Amezetakoak izan ziren bere aurren-aurreneko sustraiak. Joan den gizaldiko hogeita hamar hamarraldiko lehen urteetan sartu eta berehala hasi zen lanean gaur egunean Ortuzarrenea edo Estanko esaten diogun etxepean, plaza-plazara ematen duenan, pilotaleku berriarekin aurrez-aurre.

Frantzisko Maiza Artola eta Altunatar senide bi, Jose eta Jesus, izan ziren lehendabiziko okin profesionalak urte haietan. Nahikoa gogorra gertatu zitzairen enpresaren bideratzea, eta

berehala etorri zen gainera 1936-1939ko gerratea eta Altuna anaiek, soldaduskako urteak beteta ere, fronte inguruan jarraitu behar izan zuten. Ordurako Frantzisko Maiza paper-fabrikari hasi zen, ogiak egiteari utzita. Zer gertatu behar ote zuen okindegi berriarekin?

Tanpoi honekin seilatzten zuten Patxi Maiza, Jesus eta Jose Altunak, 1933 aldera, jaso eta ordaindu beharreko sosen gobernua.

Gerrate ondoan Jose Altuna Labaienek heldu zion proiektu hura ateratzeari. Lehendabizi, Amezketa eta oso bere inguruko etxe eta baserrietan ogia banatzeari ekin zioten.

Gero ailegatu zen Alegiara joatea, eta hurrena, Tolosa aldean hasia...Gero, Zarautz aldera, eta handik Gipuzkoa osora zabaltzea, Jabier Altunaren gidaritzapean.

Lehenbiziko telefonemak

1915. urtean ailegatu zen telefono zerbitzua. Lehendabiziko aparagailua Udaltxean bertan ipini zuten. Bigarrena, Erretoretxean. Urte haietan don Manuel Lizarribar zen Amezetako apaiz-burua. Urte dezente eman ziren era horretan, bi telefonorekin herrian.

1935-1936an ailegatu zen hirugarrena Amezetara, Paper fabrikarekin batera. Orduan ez zegoen gaurko konturik zenbakietan. 1936an, 99ra deitzea nahikoa zen Papelerarekin hitz egiteko.

Irratia eta telebista

1936rako irrategailu bat edo beste bazen Amezketan, baina hori familia jakin batzuetan soilik.

1936ko udazkenean kargutik kanpo utzi zuten Francisco Lobato Laborde Amezketako medikua. Zortzi firma zeuden hori eskatuz. Francoren *Movimiento*ari bizkarra eman eta, Frente Popularraren aldeko jendea biltzea leporatzen zitzaion. Tolosan aitortpena egin behar izan zuen, eta zera aitortu:

Uno de los días en que todavía merodeaban por aquí los del funesto Frente Popular, se dio noticia por Radio de que iban a ser llamados a filas dos quintas y yo como otras muchas veces sucedía, fui a Secretaria a cambiar impresiones con el Sr. Secretario, que en aquella ocasión por cierto estaba acompañado por el Sr. Alcalde, y al indicarle si había oído en su aparato de radio la noticia del llamamiento a filas...

Hauxe izango genuke irrategailu bati buruzko estraineko albistea Amezketan. Ikusten denez, Juan Mari Imazek –ataundarra baitzen orduan Amezketan sekretario– bazuen bere etxean irrategailu bat 1936ko irailean. Oso etxe gutxitan zedukaten albisteak jasotzeko iturri hura. Handik urte batzuetara, 1950etik aurrera hasi ziren, tantaka-tantaka, zabaltzen.

Telebista, berriz, oraindik ere geroxeago ailegatu zen. Amezketan oraindik ez eta, Abaltzisketara igotzen ziren herriko futbolzaleak partidua ikustera. Artean gaur egungo errepidetik ez zegoen, kotxerik ere ez... eta halaz guztiz ere asko ziren Abaltzisketara joaten zirenak.

Baionan egindako NOX irratia izan zen Amezketara ailegatzen bizkorrenetakoa. Rikardo Arrue medikuaren etxean ikus zitekeen. Amets asko eginarazi zion liburu honen egileari.

1960 alderako kontuak dira hauek. Amezketan lehendabiziko telebista *Sasturain* etxean ezagutu zuten Altuna-Garmendia sendiari esker. Futbol partiduak eta zezen-korridak ikusteko Sasturaingo telebista baliatu zitzaaien garai hartako zaleei.

Informatika

Aurren-aurreneko ordenagailua Amezketako udaletxera 1981 aldera ailegatu zen. Aurrerapauso bistakoa izan zen hura. Dena den, gaurko konputadoreek ez daukate zer ikusirik ordukoekin. Denbora behar izaten zuten ariketak ateratzeko.

16

**AURREN-AURRENEKO
ORDENANTZAK-EDO**

Herritarrak behar bezala gobernatzeko alkateek erabiltzen zituzten arauei *Ordenantza* esaten zaie, *udal-ordenantzak*. Esaterako, zertan oinarritzen zen alkatea igande ilunabar batean sesioan zebiltzanei kargu hartzeko? Eta agian, itzalean jartzeko? Horretarako agindu eta arau sorta batean oinarritzen zen zegozkion erabakiak hartzeko. Zenbait herritan nahikoa garaiz ibili ziren arautegi hori zehazten. Adibide bat emateko Zizurkilgoaz baliatu gaitezke. Zizurkildarrek 1754ko apirilaren 26an erregeari lizentzia eskatu zioten beren udal-ordenantzak onartu zitzaizkien. 1756ko urtarilaren 7an jaso zuten erantzuna, erregearen onarpena. Oso arautegi zabala da zizurkildarrena: 85 puntutan errenditzen da.

Tamalez, ez dugu oraindaino horrelakorik aurkitu gure herriari dagokionean. Zatikakoak, oso partzialak dira jaso ditugunak, eta horrez gainera, askozaz laburragoak eta berriagoak, aldi berean.

Urte asko eman ziren Amezketan herritarren bizimodua “usadioek” arautuz. Aurreko belaunaldiek egindakoari begiratzen zitzaion edozein erabaki hartzerakoan. Gaztelaniaz idatzitako agirietan sarritan aipatzen dira *costumbre*, *usos* eta antzeko hitzak. Hala ere, noiz edo noiz, egoera berriek horrela eskaturik, aurrera-pausoak eman behar izan ohi zituzten, eta arau berriak abian ipini.

Berritasuna zekarten erabakiak gai jakin bati lotzen zitzaizkion. Adibidez, bakailauak edo balearen olioak egin behar zuten prezioei. Alde horretatik interesgarria izan daiteke, esaterako, 1655ko urtean gertatutakoa. Joan de Arandiak zera agindu zien agintariei:

... proveer y abastecer a esta dicha villa y a sus vecinos y moradores de la libra de aceyte de ballena a treinta y seis maravedis y de la libra de bacallao a diez y siete maravedis siendo buenos y a satisfacion del Regimiento sin hacer faltas pena de diez y ocho reales de cada vez que faltaren las dichas provisiones y cada una de ellas aplicados para gastos de la dicha villa...de la dicha pena pueda el regimiento hacer proveer a nuestra costa que se remataron las arrendaciones de las dos provisiones de ballena y bacallao a los dichos precios en mi el dicho Joan de Arandia principal de cumplir asta el dia de Çeniça del año primero benidero de mill y seyscientos y cinquenta y cinco en publica almoneda. 2010-05-03 AGGPT 1033_A-0088

Aldi jakin baterako, epe jakin baterako soilik derrigortzen zen Joan de Arandia, bakailaua eta balearen olioak Amezketan zerbitzera. Erabaki horretan ez da gehiegi zehazten nolakoak izan behar zuten bai bata zein bestea. Dirutan zenbat egin behar zuten, eta akordioa noiz bukatuko zen...eta kito. Horrela egin ohi ziren beste produktu askorekin ere: haragia, ardoa, eta abarrekin.

Erabaki horiek oso partzialak ziren; ez zuten inolaz ere Amezketako gizarte-bizitza bere osotasunean arautzeko balio. Eta agintariei beste erraminta bat behar zuten herriko martxa bide egokitik eramateko.

1797ko ordenantza xumeak

Litekeena da ordenantza zaharragoak ere izatea Amezketan, baina ez dugu lortu eskuratzerik. Abia gaitezen beraz 1797koekin.

Juan Baupista de Arizcorreta de Artola lizentziatua behin baino gehiagotan izan zen Amezketako alkate. Esate baterako, 1797an bere eskuetan zegoen agintete-makila. Urte hartan arau-sorta bat zabaldu zuen aurrerantzean herri mailako gobernuan zer nolako aginduak bete beharko ziren zehaztuz. Gaztelaniaz dago ja-torritzko dokumentua. Euskaraz eta modu ulergarrian ipintzen ahalegindu gara. Honela hasten da Arizcorreta lizentziatuaren araudia:

Herri honetako seme-alabei eta bizilagunei aditzera eman nahi diet, eta zera agintzen: gaurtik aurrera, maiatzaren hirugarren eguna arte, herri honetako plaza eta udal-etxeetatik, euren etxeetara gaueko 8etan erretira ditezela, eta ez da aitzakiarik izango aipatu udal-etxeetan, plazan edo beste edozein alderditan geratzeko. Esandako maiatzaren hirugarren egunetik iraileko Gurutze Donearen egunera, gaueko 9etan izango da erretira-ordua; eta egun horretatik urte bukaerara, 8etan. Ordutegi hau apurtzen duenari alkateak derizkion zigorra ezarriko dio.

Direnak direla ere bere maila, izaera eta graduak, inork ez du kartaketan jokatzetik izango. Joko horien artean leudeke: sacanetea, treinta y una enbidada, repita, el parar eta beste batzuk. Horretan erortzen direnak, indarrean dauden lege eta pragmatiken arabera zigortuak izango dira. Jokalariak ez ezik, jokuan egiteko modua ematen dieten etxeetako jabeak ere zigortuak izango dira. Alkateak jokatzeko harrapatuko ez balitu ere, aski luke jokoan ibili direla jakitea, behar bezala zigortzeko.

Meza entzun beharreko egunetan, inor ez dadila egon tabernan eta gutxiago jokoan ibili goizeko eta arratsaldeko elizkizun garaian. Horiek ez ezik, ordu hoietan ardoa zerbitzaten dieten tabernariak ere zigortuak izango dira, alkateari derizkion moduan.

Nire eskumeneko edonork, urte honetan, ez egunez eta ez gauez, ez du aguardiente, mistela eta gainerako patarra motak saltzerik izango. Hori egiten duenari, hamar dukateko zigorra ezarriko zaio lehenengoan; bigarren aldian, hogeikoa, eta hirugarrenean, isuna doblatzeaz gainera, ez obeditzearena ezarriko zaio.

Gauez inor ez dadila bertsotan aritu eta ez kantuan ere, orain arte bezala, eskandalua emanetz. Hori egiten duenari zalapartariei legeak ezartzen dien isuna aplikatuko zaie.

Nire eskumeneko inork ez beza hartu susmagarria izan daitekeen pertsonarik bere etxean; ezta kontrabandistarik ere. Horrelako pertsonarik ikusiz gero, susmoaren parte alkate honi eman beharko diote herritarrek, derrigorrean. Jakina denez, garai haue-tan, zenbait bidetan ez baitago ibiltzerik ere eta bidelapurrak direla medio, etxeak ere ez dira guztiz seguruak. Hori horrela, Gipuzkoako Probintzia Txit Nobleak argitara eman dituen zedula eta probidentzien arabera, harrapatzen den ebasle eta bidelapur bakoitzeko urrezko ontza emango zaio bere atzemaleari. Jendekera honi babesa ematen diotenak ere izan bytes zigortuak.

Nire eskumeneko inork ez beza ez ehizean egin eta ez arrantzuan beda garaian. Ez dago karea erreka nagusira botatzetik, ezta errekaetoetara ere. Debekatuta dago putzuak hustutzea, eta era berean uraren korrientea alde batetik bestera eramatea, arraina harrapatze aldera. Iaran errekan, batez ere Errotako presatik gora, ez da zilegi

erremangarakin arrantzan egitea. Kasu hauetarako indarrean dauden zigorrak ezarriko zaizkie isileko arrantzaleei.

Gorde bitez Probintziak honek onartu eta Bere Maiestateak babestu dituen legeak hiletan gainean. Onartutako probindentzien arabera, lurremate eta gainerako elizkizun egunetan, edozein dela ere zendua, ez dezatela jaten eman ez hil berriaren etxean eta ezta ere bere oinordekoenetan. Sei apaiz baino gehiago ez ditezela ibili elizkizunetan. Ez ditezela joan eta proguan ez dezala senarrak emaztearengatik...

Herri honetan eskean ibiltzea ez zaie kanpotarrei onartuko. Araua apurtzen dutenak zigortuak izango dira, eta era berean bere etxean gauez hartzen duenari ere zazpi dukateko isuna ezarriko zaio.

Herriko eskaleekin ere gauzak behar bezala egin ditezten, eta ez bedi modu desagokian erabili eliztarrek ematen dutena (Caridad de los fieles esaten zaio hori dokumentuan). Nire baimenik gabe inork ez beza eskean egin. Beste biderik ba ote dagoen aztertu ondoan emango dut baimen hori. Hau guztia, Gipuzkoako txit Probintzia Nobleak eskatuta, mila zazpiehun eta hirurogeita hamaikako ekainaren hamabostean zabalduko Errege Zedularekin bat dator.

Orain arte esan direnak alde guztietara iritsi daitezen, eta inork jakinaren gainean ez zegoela esateko aitzakiarik izan ez dezan, mesede eskatu behar diot don Francisco de Echeverria jaunari, herriko honetako erretoreari, biharko meza nagusian, ofertorioa garaian, edito honen berri eman dezan. Eta horrela eginda, izenpetu beza agiri hau oinean: horrela egin beza nire arauak betez. Amezketan idatzitakoa, mila eta zazpiehun eta larogeita hamazazpiko urtarrilaren 7an.

Lizdo. Dn. Joaquin Baupista
Arizcorreta de Artola.

Por su mandado Juan Antonio de Lanz

Irakurle bat baino gehiago ohartuko zenez, Arizcorreta lizentziatuak edito deitzen dio araudi honi; ez du ordenanza edo baliokiderik erabiltzen. Hitzen kontua alde batera utzita, hau izan ote zen Amezketak ezagutu zuen lehenbiziko araudia? Hobeto miatu beharreko gaia da hau.

Bestalde, eta bertsozale direnentzat aurreko lerroetan eman den idatzi horretan puntu interesgarri bat dago. Juan Ignazio Iztueta zaldibiarrek esaten zuenez, garai haietan Amezketan ez zegoen debekurik bertsoetan egiteko. Hori argi eta garbi geratzen da Arizkorretaren editoan ere. Dena den, 1797ko alkateak, Arizkorretak, gauez egiteari ataka ipini nahi izan zion. Bistan da, ordea, egunez bertsoetan egiteko ez zegoela inolako trabarik gure herrian, beste zenbaitetan bezala.

1898ko ordenantza osatuagoak

Ez gaude 1797ko ordenantza haiekin, gure herrian, zenbat urte egin zuten esateko moduan. Dakiguna zera da: 1898an berritzen saiatu zirela; berritzen eta osatzen. Gasteizko Sancho el Sabio fundazioan gordetzen duten dokumentuak honela dio hasieran:

Ordenanzas municipales de la villa de Amézqueta

Reformadas en enero de 1898

Zer adierazi nahi ote du arautegiaren buru-buruan dagoen 1898ko urtarrilean Berritutakoak azalpen horrek? Zer dela eta, berritu ote zituzten? Zerk eraginda? Nor izan ote zen taxutzaile? Galdera asko eta erantzunik apenas daukagun...

Dena den, argibide interesgarria utzi zitzaigun 1923an. Ikusten denez, Bilboko jaun batek, Nicolas Zorrillak, bertako Merkatal Ganbaratik, ordenantzei buruzko informazioa eskatu zien Amezketako agintariei. Garai hartan udal-idazkaria Juan Mari Imaz zen eta honek modu honetan erantzun zion, 1923ko irailaren 8ko kartan:

Adjunto las ordenanzas municipales de esta villa, que según tengo entendido, deben de ser copiadas de Villabona con alguna que otra variación.

En el Archivo Municipal no aparece ningún documento de lo que hace Ud. Referencia acomodándose hoy día a la nueva legislación en cuanto a la formación del presupuesto.

Oso itzulpen librean bada ere, euskaratu egingo ditugu 1898ko ordenantza haiek.

*Herri-ordena eta gobernu ona
Saltoki eta gune publikoak*

Ostatuak tabernak eta sagardotegiak

1.art.- Udal barruti honetako ostatuak, tabernak, sagardotegiak eta abar, hain zuzen ere gaueko bederatzieta itxiko dira, azaroaren lehen egunetik martxoaren hogeita hamaikara arte, eta gaueko hamarretan apirilaren lehen egunetik urriaren hogeita hamaikara arte. Esandako orduetatik aurrera inondik ere inor ez da geratuko aipatu berri ditugun establezimendu horietan. Agindu horretatik kanpo geratzen direnak establezimendu horietako jabeak eta euren familiak dira, eta baita horietan gaua pasatzera joandako kanpotarrak. Inolaz ere ez dira onartuko etxe horietan debekatutako jokoetan ibiltzea. Hori gertatzen baldin bada, jokalarien erantzukizuna ez ezik, jabearena ere izango da.

2.art.- Debekatuta dago etxe horietan mozkortutako pertsonak hartzea eta teilatupean edukitzea.

Etxe horietara joaten direnek ez dute nahasmendua eragiterik izango, ez eta ere sesiorik, ez iskanbilarik eta ez ez okasiorik. Era berean, ezin izango dute buila ateratzerik eta gainerako gehiegikerietan ibiltzerik. Artikulu honetan esaten dena betetzen ez dutenak ez ezik, gertatutakoaren berri herri-agintariei ematen ez badie, establezimenduetako jabeak ere zigortu ahal izango ditu alkateak.

Erabat debekaturik geratzen da edari faltsutuak, urardotuak edota osagarri kaltegarriak daramatzatenak eta erigarriak banatzea.

3.art.- Jendeari ardoa, likoreak edota sagardoa saltzen zaion etxeak tabernatzat joko dira arautegi honi dagokionean.

Arestian finkatutako ordutegietatik kanpo norbait geratuko balitz etxe hauetan, bertan daudenak ez ezik, jabea bera era zigortu lezake alkateak.

4.art.- *Etxe hauetako jabeak zigortu gabe geratzeko bide bakarra hau da: egunero erronda egin aurretik, nahiz eta horrela eskatu arren, kanpora irteteko asmorik erakutsi ez dutenen izenak alkateari ematea.*

Agintariak eta bere esanetara dauden ajenteak etxe horietan, gauez zein egunez, sartu ahal izango dira jabearen alde aurreko baimenik gabe, baldin eta susmatzen badute iskanbilak eta nahasmenduak sortu daitezkeela. Norberaren etxean sartzeko legeak eskatzen dituen baldintzak alde batera utzi daitezke horrelako kasuetan.

Lasaitasun publikoa

5.art.- *Debekaturik geratzen da, nola gauez ala egunez, inondik ere, galerazitako matxinadak edo bilera zalapartasuak egitea herri honetako mugen barruan.*

Era berean, debekaturik geratzen dira, ordena publikoaren edota moralaren kontrako bilerak, agerian nahiz isilean egindakoak, zein publikoarentzat eta usadio honentzat iraingarri izan daitezkeenak.

Armen disparoa

6.art.- *Debekaturik dago suzko armaz egindako disparoekin nahiz supanpa edo petardoekin herritarren artean alarma eragitea. Era berean, oihu, deiadar subersibo eta antzeko ekintzetan parte hartzea,*

Errondan ibiltzea eta ahots zaratatsuak jaulkitzea debekaturik

7.art.- *Agintaritzak idatzitako baimenik gabe, ez egunez eta ez gauez, etxeeetan bezala baserrietan, auzotarren loa eta lasaitasuna galerazi dezaketen errondak, musikak, serenatak eta tokatak eta antzekoak, abestiak eta ahots zaratatsuak, ez dira utziko zabaltzen.*

Hitz eta abesti itsusiak

8. art.- *Bere gradua edozein dela ere, inork ez du inolaz ere pertsona bat irrigarritzat hartzerik izango, eta ezta ere hitz nahiz abesti itsusiak berari jaulkitzerik ere.*

2. ATALA

Janarien salmenta eta aztertzea

9.art.- *Edozein janari onartuko salmenta libreria tatxarik gabe, faltsutu gabe eta gatzatu gabe baldin badago.*

Era berean, ezarritako zergen arabera, subastako baldintzetan eta azken errematean emandako edariak onartuko dira salmenta libreria.

10. art.- *Sistema metriko dezimaleko neurrien arabera, ale bakoitzaren bere pisua errespetatuz, egingo da ogiaren salmenta.*

Ogiak berak eraman beharko du bere pisua grabaturik, okinaren izen-deiturak bezala. Agintzen duena baino pisua gutxiagoakoa dela ikusten baldin bada, lehenik erretiratu egingo da ogi hura, eta hurrena, ohikoa den zigorra ezarriko zaio bere egileari.

11. art.- *Sistema metrikora errendituko dira salmentarako erabiltzen diren neurri eta pisu guzti guztiak. Agintarien zein bere ordezkoen onarpenera gainditu beharko dute beti ere.*

12.art.- Erabat debekaturik geratzen da kalterik gabe ez dagoen edozein motatako fruta, lekari, arrain, eta abar salmentan ipintzea, edota kontserbazio egokian ez daudenak plazaratzea. Produkto hauetan baldintza horiek betetzen diren ala ez erabakitzea, alkatearen zein herriko medikuaren esku egongo da.

13.art.- Aurreko artikuluan adierazten diren baldintzak ezargarriak dira gainerako produktu hauetan ere: bakailoan, gatzatutako urdaian, hirinetan, olioan, ardoan, pattarretan, txokolatan, eta almazen zein dendetan kontsumorako eduki ohi dituzten gainerakoetan ere. Behar denean, alkatearen bitartez, Osasun Batzordeari gertatzen denaren berri emango zaio, eta, janari faltsutuak edo osasunaren kontrakoak izan daitezkeela ikusiko balitz, salmentatik kentzea eta dekomisatzea erabaki ahal izango da.

Osasungarritasuna eta garbitasuna

14.art.- Herritar guztiak beharturik daude, bakoitza bere eremuan, ur geldituak, urmaelduak, potzuak ibilian, korrientean jartzea.

15.art.- Erabat debekaturik dago hildako abere eta hegaztiak erredera botatzea, eta era berean hiltzeko zorian dauden guztiak ere. Bestalde, horrelako axioren bat norbaitek egin duela ikusiz gero, herritar guztiak beharturik daude agintaritzari berri ematera.

16.art.- Debekaturik dago eliza inguruan gorotza eta antzekoak zabaltzea.

17.art.- Elizako sarrera galerazi dezaketen talde txikiak eta taldexkak osatzea debekaturik dago, elizkizun garaian fededunei distraizio eragin diezaieketen zaratak zabaltzea bezalaxe.

Moralitasuna

18.art.- Egokitatzat jotzen ez diren hitzak esaka eta ekintza itsusi eta lizunetan dabiltzanak, birauka ari, sakreka, maldizioka eta irain hitzetan erortzen direnak legeen arabera zigortuak izango dira eta baita maizegi mozkortzera emanak, eskandalua eragiten dutelako.

3. ATALA

Lur-zaingoa edo Landa-polizia

19.art.- Herri honetako lurrak bereizteko dauden mugarriak hondatzen, edota lekuz aldatzen nahiz gainerako zedarriak mudatzen dabiltzanak indarrean dauden legeen arabera zigortuak izango dira.

Herri-lurren aprobeixamendua

20.art.- Agintariak garaiz zehaztuko dituzte egur-sailak, garoak eta abar, eta, horietan interesa dutenek, etxeratzerakoan, bete behar dituzten erregelak.

21.art.- Erabat debekaturik geratzen da bidezidor eta bidexkak hondatzea edota horien zatiren batetaz baliatzea.

22.art.- Herri-lur eta herri-basoen zaintza eta ardura, horretarako izendatzen diren mendinguarden esku geratzen da, eta hauek agintaritzaren begirapean ariko dira zeregin horretan.

23.art.- Mendiguardek, horrez gainera, **aizkol-itxatxi** deitzen zaion herri-lurrak zainduko dituzte (horrela deitzen zaio mendi-barrenari), maiatzaren hirutik irailaren 14ra. Abeltzariak, pastako abereak edo lanerakoak, bildotsak eta “etxe-ardi” esaten zaienak – hauek etxebizitza bakoitzeko hogeit hamar buru baino gehiago ez–, aldi batean bakarrik egon ote diren zainduko dute, epe horretan sartutako gainerako artaldeak eta abereak bahituz.

4. ATALA

Zigorketak

24.art.- Arautegi hau apurtzen dutenak, kasuen grabetasuna eta berrizkatura kontuan izanik, indarrean dagoen Udal Legediari dagokion 77.artikuluaren arabera zigortuak izango dira eta ordainarazpena lege horren 185-186-187 eta 188 artikuluek zehazten duten modura egingo da. Azio oker horiek familiako gazteek eta adingabeek egingo balute, guraso, tutore edota zaintzaileen esku geratuko litzateke.

Horietako azio bakarren batek, bere izaera edo inguruabarrengatik, zigor handiagoa mereziko balu, bere egilea, laguntzaileak eta babesleak ere goreneko agintaritzaren eskuetan utziko dira, zuzenbideak eskatu bezala epaitu ditzaten.

Erantsitakoa

25.art.- Herri honetako biztanle guztiak beharturik daude agintariekin nahiz hauen mendeko zenbaitek horrela eskatuz gero, legeak aitortzen duen moduan, laguntza eskaintzera.

Amezketako 1898ko urtarrilaren 11an. Alkate presidentea, Felipe Tolosa. Idazkaria, Jose Ramon Arizmendi.

Agiri honek Amezketako Udalerri Noble eta Leiala esaten duen seilua darama. Baita ere: Donostia. 1898ko apirilaren 14. Onarturik.

17

**AUZOLANEAN
EGINDAKOAK**

Eremu honetan sartzeko 1914ko ekainaren 7an, Amezketako udaletxean hartutako erabaki bat aipatuz abiatuko gara. Honela idatzi zuen idazkariak:

Manifiesto tambien el Sr. Presidente que se le habian presentado los vecinos D. Juan Miguel Eceiza, D. Francisco Gorostegui y D. Miguel Ignacio Artola, residentes en Martinea, Alechea y Zabalbarrena respectivamente, manifestando que el camino de Oyarregui se halla en malísimas condiciones por no acudir ninguno a su arreglo desde hace años, y por lo cual los comparecientes se comprometerían á su arreglo por medio de auzolan ó prestación personal tomando por su cuenta para los sucesivos años á condicion de que se les deje en libertad de prestar el auzolan en el camino denominado Puldain-estrada, que le han correspondido hasta ahora. Enterado el Ayuntamiento, acuerda acceder en lo que solicitan dichos vecinos.

Garai batean, duela mende bat eta baita geroago ere, oso usadio ezaguna zen auzolanarena. Gaur egun adinean aurrera goazenok ere ahaztuxeak dauzkagu gure herriko auzolan kontuak. Parte hartutakoen artean bakan batzuk geratzen dira oraindik ere, baina gainerakook oso oroitzapen apurra daukagu hain garrantzi handia izandako usadioaz. Bizimoduaren aldaketak ekarri zuen, poliki poliki, auzolanak izandako eraginaren gainbehera eta azkenean, erabateko baztertzea.

1930ean oso beste batera ikusten zuten lan mota hau, eta inolako arazorik eman ez zedin, oso araudi zehatza landu zuten agintariak. Titulua bera ere deigarria da oso: *Ordenanza para la conservación de los caminos rurales y fomento de bienes forestales en prestación personal conocida en el País con el nombre de "Auzo-lan"*.

1930. urte hartan udalaren esku geratu zen hurrengo hiru urteetan auzolanean jarduteko prest egon behar zuten guztien errolda, zerrenda. Horrela erabakiz gero, ordea, behar ziren aldaketak sartzeko eskumen osoa zeukan udalak.

Zenbaitek uste izan dugun baino zabalera handiagoa zeukan auzolanak, eta baita udalak egin behar zuen sailkapenak ere. Errolda edo sailkapen horrek hiru atal zeuzkan:

- 1-. Ordenantzak ezarritakoa betetzera beharturik zeuden pertsonena.
- 2-. Auzolanean parte hartzeko egon behar zuten familietako karro, gurdi eta ganaduena.
- 3-. Araudi hau betetzetik libre geratzen zirenenak.

Familia bakoitza auzolanerako pertsona bat eskaintzera beharturik zegoen. Ezinbestekoa zen Amezketan bizitzea, eta bere estadia edozein zela ere, 18 urtetik 60ra artekoa izatea eskatzen zen. Norbaitek libratzea nahi izanez gero, berak aurkitu behar zuen ordekoa eta bere esku geratzen zen bigarren honi ordaintzea ere.

Salbuespen modura, baziren libre geratzen zirenak ere: a) ezindu fisikoak; b) herri agintari zibilak; d) apaizak; e) funtzionarioak; f) maisuak eta g) soldaduska egiten ari zirenak.

Urteko zenbat egunetan zeuden beharturik auzolanean jardutea? Gehienera, hamabost egun izan zitezkeen, eta, jarraian, hiru baino gehiago inoiz ez.

Karretorako ganaduak ere auzolaneko parte hartzaileek eraman behar izaten zituzten. Horietatik kanpo geratzen ziren baserri lanetarako edo karretorako erabiltzen ez zirenak.

Auzolanetik libratzeko bidea ere bazegoen. Horretarako diru kopuru hauek ordaindu behar izaten ziren:

Apirilaren 1etik irailaren 1era, eguneko 6 pezeta, gizonezko edo peoi arruntak. Urriaren 1etik martxoaren 31ra, 5 pezeta.

Ganaduekin ere antzeko araua bete behar zen. Apirilaren 1etik irailaren 1era, uztarriko idi edo behi parearengatik, 15 pezeta. Gainerako hilabeteetan, 10. Behor, zaldi eta mandoek 3na pezeta; astoek 2na.

Alkatearen zeregina zen auzolanerako behartuta zeuden guztiak jakinaren gainean jartzea. Lan-eguna baino berrogeita zortzi ordu aurretik eman behar izaten zuen agindua lehenbiziko abisuan. Eguraldi txarra zela medio edo beste arrazoiren batengatik lanerako modurik ez bazegoen, bigarren deialdirako nahikoa zen bezperan dei egitea.

Lanerako deia jaso eta azaltzen ez zenak bazekien ordaina zein izango zen: 15 pezeta apirilaren 1etik aurrera, eta 12.50 gainerako hilabeteetan.

Herri-basoak ere auzolanari esker egoten ziren itxura oneko.

Amezketako bideak antzina-antzinatik oso zehazki zatituta zeuden eta horietako bakoitzean inguru haietako langileak aritzen ziren. Ergoena aldekoak konpondu behar baziren, auzune honetako langileak jarduten ziren, edota Ugartekoe-tan, hemengo auzokideak. Talde bakoitzak arduradun bat zeraman, eta *Kabo* esan ohi zitzaion. Errolda berritu edo zuzentzen zenean, *Kabo* bakoitzari bere mendean izango zituen langileen zerrenda eskaintzen zitzaion.

Bideen txukuntzioa egiteko oso egutegi zehatza zegoen ezarririk: maiatzaren 15etik ekainaren 15era. Izanez ere, agintarien ustez, hilabete horixe baitzen baserri lanetan arinena. Ekainaren 15etik 30era bitartean agintarien esku geratzen zen auzolanaren emaitza aztertzea. Zatiren bat *lan errexean* eginda zegoela ikusiz gero, *Kaboa* jakinaren gainean jartzen zuten eta zortzi egun zeuzkan honek, bere taldearekin, berari zegokion zatia txukuntzeko.

Kabo esaten zitzaioke arduradun hark, gainera, euriteak-eta izaten zirenean, bere zatia nola geratzen zen aztertu behar izaten zuen, eta baita norbaitek erretenak-eta aldatu ote zituen ere.

Auzolan egunetan goizeko 8etarako bakoitzari zegokion zatian egon behar zuen langileak.

Amezketako Mailotik barrena *Ondarreko langa* eta *Ortisaoko langara* doazen bideetan, auzolana Mendiko baserrian eta Iruin-txikin hasi ohi zen. Zati horretako langileez gainera, Mailoan terrenoak zituztenek ere parte hartu behar izaten zuten, eta era berean paraje haietatik egurra, garoa, belarra eta abar jaisten saiatzen zirenek. Bide horiek erabiltzen zituzten artzainei ere dei egiten zitzaaien auzolanerako.

Altungoena inguruko bidegurutzetik aurrera, Telleritik barrena, Inpernuerrekako langara doan bidean ere aurreko pasartean islatu diren printzipioak baliagarriak ziren.

Bideen konponketarako auzolanean erabiltzen ziren arauak aplikatzen ziren herri-basoetan lana egin behar zenean ere.

18

**AZKEN MENDI-GUARDA
PROPIOA DESAGERTU
ZENEKOA**

Zer adierazten du Amezketako azken mendi-guarda propioaren desagertzeak? Esan nahi berezirik ba ote du? Ohartu ote ginen/ziren gertatzen ari zenarekin?

Gure iritzirako, aldaketa handi baten ispilu izan zen galera hura. Orduraino Amezketak sarritan giratzen zituen begiak eta mendi aldera jartzen. Mendi-guardaren figura galtzarekin Aralar aldera geroz eta gutxiago begiratzen zela ulertu behar da, hau da, mendiak eskaintzen zituen ogibideez gainera, beste aukera batzuk ere bazeudela bizimodua ateratzeko.

Noiz etorri ote zen haize aldaketa hori? Ez da lan samurra erantzunarekin asmatzen, baina 1935-1936tik aurrera gauzak asko aldatu ziren Paper Fabrika eraikitzearekin. Hortxe ezarri beharko genuke aldaketaren mugarrria. Bizimoduari aurre egiteko oso bide berria eta eragin handikoa ekarri zuen Fabrikak. Zenbaitentzat ardien zintzarria baino askozaz deigarriago gertatzen ari zen Fabrikako sirena, eta erosoagoa...

Aldaketa ez zen gauetik goizera eman, ez. Urte batzuk behar izan ziren bere sakontasunean Amezketan txertatzeko, baina lehen hazia gure herrian 1935-1936ean erein zen. Esan liteke XXI.mendean sartzearekin bukatu zela prozesua bere sakontasunean.

Gainerakoetan bezala, herriko agintarien eraginak asko esan nahi zuen Amezketan ere, baina garrantzi berezia zuen mendi guardak. Ikusi besterik ez dago zenbat bider aipatzen den Ordenantzetan.

1880an mendiguardari buruzko oso akta argigarria utzi zigun Amezketako udalak. Oso bitxia da puntu pare hau:

Que el guardamontes siempre tiene que andar con el hacha en la mano y si se le probara que deja sin cerrar los entraderos de ganado será él mismo quien pague las prendarias.

Hona hemen mailoari dagokion sail on bat.

Garai batean oso zabaldua zegoen artzaintza Amezketan. Gaur egun bakan batzuk soilik geratzen dira. Horietako bat, Zezilio Goñi.

Que no podrá cobrar su asignación ni parte de ella interin no acredite el Guarda Malloa haber cumplido fielmente y exactamente con su deber.

Amezketari asko kostatu zitzaion bere Ordenantzak izatea, baina horretan saiatu zenean, oso zehatzak ezarri zituen. Ahaleginik handiena XX.mendean egin zuen. 1929-1935.urteetan. Sekulako lana egin zen 1929-1935.urteetan: auzolana, mendia eta basoaren erabilera, ura, zakurrak, kontsumoa...den-dena geratu zen arauturik.

Hala ere, buruausterik sakonena mendiari buruzko araudia ondo zehazteak eragin zien agintariei. Mendiak asko eman dio Amezketari, asko, eta ondo zehaztu beharra zegoen bere ustiapena, bere esplotazioa. Mendiaren aipamena egiten dugunean Mailoaz ez genuke ahaztu behar. Lerro asko dago Mailoaz ere idatzirik udal-aktetan. Adibide bat ekartze aldera, hona hemen 1914ko apirilaren 5ean idatzitakoa:

*Seguidamente y conforme lo acordado en sesion del dia veintidós de marzo próximo pasado, se procedio á verificar la subasta ó remate público de Mallozarra esto es cuidado y conservación del cerrado Malloa durante el tiempo en que esta prohibido para el ganado y despues de algunas ofertas entre vecinos se quedó XXX el remate á favor de D. Ignacio Artano de esta vecindad en la cantidad de veinticinco céntimos de peseta por cada lote ó **zotza**, y bajo las condiciones que obran en el expediente de su razón.*

Dokumenturik interesgarriena 1935koa da, eta izenburuan haxe darama: 2.Ordenantza/ Baso aprobetxamentuen kobranta.

Araudia puntu honetatik abiatzen da: Herri-mendietako larreetara ganadua eraman nahi zutenek, azienda mendira bidean jarri aurretik, horren berri mendiguadari eman beharko zioten, zenbat buru eta zein motatakoak ziren argituz.

Udaletxeari zegokion ganadua mendiratzeko eguna finkatzea eta hori egin aurretik, puntu jakin batean buru guztiak markatzea. Mendiguadaren zeregina izaten zen horren informazioa hartzea.

Amezketak Aralarren zien herri-larreetan zein partikularretan zeuden txabolatan udaldia igaro nahi zuten artzainek, hitzez edo idatziz, alde aurretik, bere asmoen berri eman izaten zioten udalari. Mendiguadaren bitartez aditzera emango zitzaizen udalak hartutako erabakien berri.

Herritarrek nahiz kanpotarrak izan, herri-larretan buru bakoitzarengatik ordaindu behar zenaren gainean konforme ez zeuden ganaduzale eta artzainek, txabolak erabiltzeagatik udalak bere aurrekontuetan ezartzen zituen kuotak ordaindu behar izaten zituzten.

Urtero, udako egonaldia bukatu eta beheko larreetara abiatzen zirenean, artzain bakoitzak erabilitako txabolaren giltzak entregatu ohi zizkion mendiguadari. Begira zenbaterainoko xehetasunez geratu zen eginkizun hura finkaturik:

Cada llave llevará sujeta una tablilla con el nombre de la choza. Los pastores a su regreso al monte en la primavera solicitarán sus correspondientes llaves al guarda montes municipal quien hará entrega tomando nota de cada uno.

Antzina-antzinatik Aizkol-itsasi esaten zioten mendi barreneko larreetera (en la parte baja del monte) ganadu mota hauek eraman zitezkeen: behiak, pastako zaldi-behor-mandoak, urte bakoitzean jaiotako bildotsak eta moxalak. Guzti hauek ez zuten ordaindu beharrik izaten. Mendiko larre hauetara ez zegoen beste azienda mota eramaterik maiatzaren 3tik irailaren 30era.

Oharra. Atal honetan Aizkol-itsatsi deitura maiz agertuko denez, Amezketako udalak 1914ko pleno batean hartutako erabaki baten berri emango dugu:

Se acordo tambien señalar los confines de Aizcol-itsatsi en la siguiente forma: de la parte Sur de Andragoena á Archorrochaga y á la otra parte de Andragoena en toda la linea confinando con Arteaga-sasi-barrena y Gerelecueta-goena á Aitzuri-barrena. Y en la parte de Auzate desde Ezquilla-toquieta á Chabola-charranea.

Amezketarrek ordaindu beharrekoak

- Abelgorri buruko.....2.50 pezeta.
- Behor bat edo mando batengatik Aizkol-itsatsin.....5.00 pezeta.
- Gainerako larre libreetan eta Aizkol-itsatsian ibiltzeko eskubidea duten guztiek, maiatzaren 2tik irailaren 30ra alde batera utzita, behor bakoitzeko.....4 pezeta.
- Urte bete baino gehiagoko ardi-ahariengatik.....?
- Kanpokoek zein herritarrek, herriko txabolarengatik.....25 pezeta.

Mailoko larreetara igotzen ez zen aziendak etxe inguruko belardietan izaten zuen bazka.

-Buru bakoitzeko ordainketarekin konforme ez zeudenek udalaren saroieta txabola bakoitzarengatik..... 25 pezeta.

Kanpotarren ordaindu beharrekoak

- Aizkol-itsatsi eta herriko jarretan abelgorri buruko.....15 pezeta.
- Aizkol-itsatsitik kanpoko herri-larretan, behorreko.....12 pezeta.
- Behor bakoitzeko Aizkol-itsatsin.....18 pezeta.

Garoa eta sastrakak

Duela ehun urte inguru, herri-lurretako garoak, sailtan banaturik, subastan jartzen ziren bi urtetik bi urtera, Kontsejuan bertan, abuztuaren 15ean, alkate jaunaren gidaritzapean. Mendiguara ere han egon ohi zen, eta idazkariak erremateari buruzko akta idazten zuen. Garoaren ebaketa irailaren 15etik aurrera bakarrik egin zitekeen.

Mailoaren banaketa: *sailak eta zotzak*

Paper zaharrak arakatzea gogoko lana duenarentzat, besteak beste, bi eratako dokumentuak egon ohi dira artxiboetan. Batetik, argibide gutxi eskaintzen dutenak, eta bestetik, gozatu handiak eragiten dituztenak. Azken hauen artean sartu

beharko genuke 1914ko abuztuaren 16an egindako plenotik ateratako akta. Informazio aberatsez josita dago, hasi eta bukatu. Beste gaiak ere izan zituzten aztertze-ko, baina arreta gehiena Mailoen ustiapenari, esplotazioari eskaini zioten. Honela dio aktak pasarte batean;

Acto continuo habiendos reunido los Sres. Cabos de los trece trozos ó lotes en que está dividido el terreno comunal de Malloa, se procedio a presencia e invitación de los mismos al sorteo de los respectivos trozos habiendose dado entre los trece lotes el siguiente resultado:

1-. Cabo Felipe Aguirrebarrena Larragoen-Chindoqui-aldea (familia)	14
2-. Francisco Otamendi, Larragoeneco-ordeca	13
3-. Martin Galarza, Sustrayeta	15
4-. Ygnacio Ant.Sagastume, Doñamarieta	15
5-. Braulio Galarza, Incuñulus-barrena	15
6-. Bautista Echeverria, Oanarrico-ordeca	15
7-. Jose Joaquin Labayen, Otalaco-arralde	12
8-. Carlos Gorostidi, Iturraldea	13
9-. Jose Ignacio Carrera, Barren-cearraga	15
10-. Ignacio Maria Altuna, Onarrico-arralde	15
11-. Gaspar Larreta, Larragoen-Etziz-aldea	15
12-. Juan José S.Sebastian, Alchamuño	13
13-. Francisco Puldain, Galzaga	15

Leku-izen guztiak ez daude gaur erabiltzen diren moduan, baina oso interesgarriak gertatzen zaizkigu gehientsuenak. Amezketako mapa eskuratu dezakeenak gehientsuenak identifikatu ahal izango ditu.

Hecho el reparto entre los vecinos que tienen Casa abierta que resultan son 185 vecinos y siendo 195 zotzes ó lotes que existen entre los 13 trozos, de á 15 lotes cada uno, han resultado sobrantes los 10 lotes de los Sres. Cabos siguientes:

- 1-. En el trozo de D. Felipe Aguirrebarrena
- 2-. “” de D.Francisco Otamendi
- 3-. “” de D.José Joaquin Labayen
- 2-. “” de D. Carlos Gorostidi
- 2-. “” de D. Juan José San Sebastian

De cuyos lotes los dos correspondientes á D. Carlos Gorostidi, han sido adjudicados al mismo, en este mismo acto, á instancia suya y los restantes ocho quedan á cargo del guarda de Malloa, para que los venda á los vecinos que desean, siendo el precio de cada uno el de tres pesetas.

*El Presidente encargó á los Sres. Cabos y demás vecindario á que se empeñaran é hicieran bien los caminos del mismo por hallarse muy necesitados, previniéndoles ademas que procuren hacer las hierbas lo más pronto posible despues de las fiestas, pues el Ayuntamiento trata de dar el pastoreo de **segaondoa** á los pastores para sus corderos y no consentirá que por unos pocos lotes se atrase la apertura de Malloa si esto se sucede por negligencia de los vecinos ó por de muchos lotes se amontona el trabajo y sea la tardanza por esta causa.*

19

**DEMOGRAFIÁZ
HITZ BI**

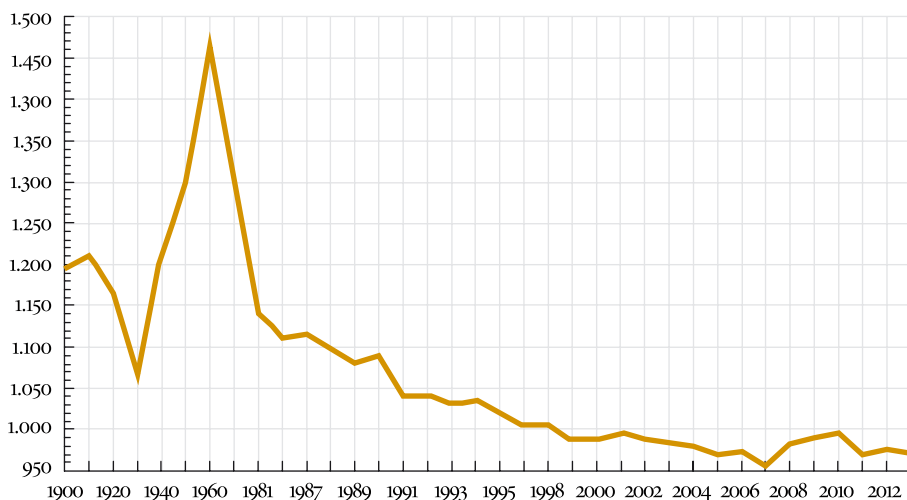
Joan den azaroaren 24an ari nintzaion atal honi azken begiratuetakoa ematen, goizean goiz. Egun hartan erroldaturik, errejistraturik 947 biztanle zeuden gure herrian. Horietatik ehuneko %5 edo %6a atzerritarrek osatzen zuten. Beraz, kopuru hori kenduko bagenu, Amezketako biztanleak bederatziehunera ez lirateke ailegatu. Hori da gaur egungo egoera.

XIX.garren mendez geroztik bere bizilagunen kopurua beherantz dator tantaka-tantaka. Garai batean ia 1.700 izatetik 947 izatera etorri gara. Garai bateko kopuruaren erdira oraindik ez gara ailegatu, baina aldea nabarmena da. Bide horretan goaz. Joan berria dugun XX. mendean ere gora-behera dezenteak ezagutu ditu Amezketako demografiak. Hona hemen bere eboluzioa.

Amezketako biztanlegoaren bilakaera

1900 - 2013

<http://www.foro-ciudad.com>

Ameriketara aurren-aurrena joan zirenak

Gure herriari buruzko liburu onik ez legoke, Amezketa utzi eta beste lurraldeetara joan behar izan zutenak bazterrean, aipatu gabe uzten baldin baditugu, ahazturik. Ez da izango, agian, gure jaioterria puntu horretan erabat nabarmentzen dena, baina ezin dugu ahaztu asko izan zirela aurreko mendeetan Ameriketara joan behar izan zutenak.

Ez dago ziurtatzerik baina Ameriketako lurra zapaldu zuten lehendabiziko amezketarren artean Argañarats deiturakoak ditugu. 1566 aldera joan zen Flordako penintsulara, han zeuden frantziarrekin burrukatzera, Martin Ochoa de Argañaraz y Berastegui amezketarra. Ez zen bakarrik izan deitura horrekin Ameriketara. Izanez ere, 1584 aldera, 20-22 urteko Francisco de Argañaraz y Murguiak

bide berbera hartu baitzuen, hau da, Ameriketarakoa. Honek sortutakoa da San Salvador de Velasco hiria, Jujuyn. Nahiz eta etxe handikoak izan, ez dirudi bata zein beste aberatsak zirenik. 1627an hil zen Martin Ochoa de Argañaras.

Aita-semeak elkarri agur esaten. Oloron Saint-Marie herrian dago eskultura hau. Ameriketara joandako guztien oroitzapen eta omenean dago plaza-plazan.

Hurrengo Amezketa ezaguna Ameriketan Bartolome de la Torre Arizmen-di itsas kapitaina izan zen. Nahiz eta Tolosan jaiotakoa izan 1594an, berak bere burua amezketartzat jotzen zuen. Mejikon barrena ibilitakoa dugu Bartolome, 1627 aldera.

XVII.mendearen bigarren erdian Ameriketara joan eta dirua gogotik egindakoa Domingo de Carrera kapitaina izan zen. Ez zuen bere jaioterrira itzuli nahi izan, baina ez zeukan ahazturik. Diru dezente bidali zuen Amezketara. 1700 aldera hil zen, baina ez dakigu non eta nola.

XIX. mendean joandakoen kopuru ikaragarria

Ondoko urteetan ere amezketar asko jarri zen Amerika bidean. Dena den, joerarik handiena XIX.mendearen bigarren erdiak ezagutu zuen. 1860tik 1880ra amezketar askok hartu zuten Amerikara joateko erabakia. Banaka ez baino, etxe bakar batetik binaka eta hirunaka joaten ziren sarri-askotan Amezketatik Ameriketara. Ondoko lerroetan doan zerrenda ez da badaezpadakoa. Begira: Gorostidi, Zuriarrain aundi, Zuriarrain txiki, Aundiko, Iraregi txiki, Elorrain, Lizeaga, Mendiko, Unanbide, Galartza azpikoa, Espilla saletxe, Etxeberri txiki, Astimutilleta,

Gaspar saletxe, Saletxeberri, Bordatxuri, Tomasen saletxe, Etxaiz barrena, Arizmendi, Danzarinea, Tomasenea, Albitzuri, Perutxonea, Arpiano, Etarte, Loiola berri, Altzarrate, Iparragirre txiki, Artola saletxe, Artola, Agirre barrena, Elizegi, Olariaga, Argaia barrena, Argaia goena, Oteiza garaikoa, Arrieta, Linabiaga, Zubimusu, Senperenea, Txikillo haundi, Anbrosionea, Zubiondo, Kapagindegí txiki, Kapagindegí, Ugalde txiki, Martine txiki, Arotzanea, Iturbeltzaga, Magdalenanea, Torresenea, Portiri, Mandindegí, Errementaldegí, Errazkiñenea, Ibarluzea, Loikadi, Garagartza, Arretxe, Sagastumea, Espilla eta Irigoena. Guztira, 78 izan ziren etxeak. 120 amezketar baino gehiago izan ziren.

Urte haietan, Amezketak bizilagun asko zuen. Esate baterako, 1868an 1642; larriak, 1172 eta umeak, 471.

Handik aurrera populazioak beherantz egin zuen, besteak beste, Ameriketara herritar ugari joan zelako. Esate baterako, 1871an: 1539 larri eta 478 ume.

Amezketatik Ameriketara joandakoan artean dago Jose Maria Pagola doktorea.

Gogotik estimatu izan zuen Guleguayko herriak Amezketao semea.

Profugoak, soldaduskatik ihes

Aurreko txatalean aipatu ditugun etxeetatik Ameriketara joanak, lege zintuzten bete beharreko paperak. Bestelakoak ere baziren, ordea; hala moduz herria uzten zutenak.

1889ko martxoaren 14an argitara emandako *El Guipuzcoano* egunkariak oso argi eta garbi adierazten du XIX.mendearen bukaeran eta XX.aren hasieran oso zabaldua zegoen profugoen fenomeno. Honela dio egunkari donostiarrak:

Por el alcalde de Amézqueta se cita á los mozos prófugos que no han acudido alistamiento, Domingo Galarza Mendizabal, Amadeo Jauregui Zabala, Joaquín Aramburu, Juan Galdos, José Aguirrebarrena y Marcos Tolosa Tellechea.

Formándose los respectivos expedientes se les ha concedido cuatro meses para que respondan de los cargos que contra ellos resultan.

Bazter eder hauek utzita joan ziren urrutiko parajeetara, fortunaren bila, amezketar asko eta asko.

Ez dezagun pentsa horrelako albisteak bakanak zirenik. Kinta guztietan izaten ziren, soldaduskara joan beharrean, alde egiten zutenak. Asko eta asko, lehenik Iparraldera, eta handik, Ameriketara. Dena den, Iparraldean geratutakorik bazen eta Amerikan barrena ibili ondoan, Hegoaldeko muga gainditzeko adorea izan ez zutenak ere.

Ezkongaien hurbiltasuna

Deigarria egiten da puntu hau: ezkongaien hurbiltasuna. 1880-1900 aldera, Amezketako gazteak ez ziren askotan urrutiko dote aberatsei begira egoten. Dotea apalxeagoa izanda ere, inguruan bizi zen norbaitekin uztartzea izan ohi zen ezkongai askoren nahia. Esate baterako, 1898ko urtarrilaren 25ean, *Larreta* baserriko Bartolome Mujika San Sebastian eta *Azkonobietako* Frantziska Zabala Lizeaga. Handik hiru hilabetera, 1898ko apirilaren 26an, *Senpereneko* Juan Antonio Goikoetxea Mujika (25 urte) eta *Goenetxeko* Manuel Ignazia San Sebastian Mujika (29 urte) ezkondu ziren. Ia ia atez ate bizi zirenak biak ala biak. Antzeko kasoa izango genuke *Zillartegiko* Pedro Bernaras Goikoetxea eta *Toledo goena* esaten diogun baserriko Jazinta Agirrezabala Zubillagarena.

Egia da, ezkontza asko eta asko ez zirela tamaina honetako hurbiltasun graduz egiten, hain gertuko jendearen artean, baina ez dezagun pentsa salbuespen direnik, ez horixe.

Adinean alderik handieneko ezkontzak

Gaur egun bezala, garai batean ere adin jakin batekoak euren sasoi eta kide-koekin ezkontzen ziren, oro har. Hori zen usadioa. Sei-zazpi urteren aldekoak ere talde honetan sartu beharko genituzke. Gehientsuenak neurri horietan errenditzen ziren. Ez dezagun uste izan, ordea, salbuespenak izaten ez zirenik. Dezente izan ohi zirela esan beharko genuke. Batez ere korrienteak ziren norbait alargundu eta berriro aldaretik pasatzen zirenen kasuak. Hauen artean, inoiz, tartea oso nabarmena izan ohi zen. Ikus dezagun adibide bat; 1896ko ekainaren 30ekoa da:

Casimiro Tolosa, de edad de cincuenta y siete años, de estado viudo, hijo de padres desconocidos, y Dª Catalina Querejeta y Odriozola, de edad de treinta y cinco años, de estado soltera, natural de Beizama y vecina de esta villa, domiciliada en el Molino de Liceaga...

Hogeita bi urteko aldea zegoen Kasimiro *alargundua* eta Katalinaren artean. Horrelako kaso dezente dago agiri zaharretan bildurik.

Ez gaude apostu egiteko moduan, baina ezkongaien arteko alderik handiena 1891ako ezkontza batekoa da. Alde batetik, *Jakuetxen* jaiotako Javiera Ibarguren Loidi, 21 urteko neska; bestetik, Bedaion bataiatutako Martin Antonio Zubillaga Zubeldia, 68 urteko agurea.

Amezketako elizan ezkondu, baina Bedaion jarri ziren bizitzen. 1892an jaio zitzaizen lehenengo alaba, Maria Mikaela. 1895ko urtarrilean, bikiak ekarri zituzten mundura, baina oso jaio berritan hil zitzaizkien. 1896ko abenduan, bigarren alaba: Josefa Maria. Eta azkenik, 1900. urteko maiatzean, berriro bixkiak: Jose Ignacio eta Maria Aszension.

Kontuak ondo ateratzen baditugu, azkeneko seme-alabak Martin Antoniok 77 urte zituenean jaio ziren. Ez da marka makala!

Emakumea letraduaren aurrean

Gauzak diren bezala esan behar badira, egundoko aldea dago garai bateko agi-rietatik gaurkoetara emakumeak gizartean zuen mailari dagokionean. Eskubete agiri ekarriko genuke liburu honetara esandakoaren ispilu. Bakar batekin konformatuko naiz. Honela dio agiriak:

En la noble Villa de Amezqueta a diez dias del mes de junio de mill y seiscientos y treinta y siete años, ante mi Rodrigo de Ygueravide escrivano de su Mag. y del numero y testigos de Yuso escritos parecieron presentes Juanes de Echeverria y Magdalena de Otermin su muger, moradores en esta esta dicha Villa. La dicha Magdalena con licencia pedida y obtenida del dicho Juanes de Echeverria su marido para otorgar esta escriptura y en ella juraron. AGGPT 1005_B_005000.

Agiriak dioenez, 1737ko kontuak dira hauek. Garai hartan, emakume ezkonduak zerbait egin nahi baldin bazuen, senarraren baimenarekin zetorrela erakutsi behar izaten zion letraduari. Aurreko agirian idatzia dagoena sinestera, sesioen bat izana izango zen Magdalena Otermin andere hau Amezketa elizan seroretzat egiten zuen Maria Lopez de Amezquetarekin. Dirudienez, *puta bellaca* deitu izana izango zen, eta auzitan ibili ziren biak. Magdalena hau Araiz bailarako Gaintzan jaiotakoa zen, Arrizibita etxeko alaba.

Eta emakume ezkongabeekin zer gertatzen zen jakin nahiko du zenbaitek. Galdera egokia da hori. Jo dezagun 1655.urtera. Otsailaren 26an ohar asko idatzi beharrean aurkitu zen orduko letradua:

Parescieron presentes Joan de Echeverria cirujano vezino desta dicha Villa y Domenxa de Echeverria su hija legitima y de Maria de Gastesi su mujer residente en ella. Y la dicha Domenxa con licencia y expreso consentimiento que al dicho su padre se la pidio para hazer y otorgar y jurar lo que sera contenido en esta escriptura. Ella la acepto y...2010-05-03. AGGPT1033_A_0090.

Ikusten denez, ez zegoen alde nabarmenik emakume ezkondu edo ezkongabeen artean. Ezkonduari senarrak eman behar zion baimena edozertarako, eta ezkongabeari, oster, bere aitak.

Etxebizitzak soberan Amezketan

Azken orduko datu batekin agurtu behar dut atal hau. Antza denez, 2014.urtearen amaieran ez zegoen etxe premiarik Amezketan. Ehun etxebizitza omen daude hutsik, oraintsu egin den kontaktak erakutsi duenez.

... costu quitiac, au Jaguiniac, bacoziac, artudizala; Cexxen
... matea, oso pagatu bearco duela, batere descontugau =
... matantearen Contuan, da Viesgoan, izanogdirala, edocen
... caso fortuntu quiciac, ala Leontasunezcoac, nola beste aia
... edo, edo temporaleac, causacen dituen daniu, ta menoscau
... ro, quiciac = De manerace bearco dituela, caso sucedicon
... raere, pagatu, oso, Tematacen zaiou contidadia, erdia aur
... loubexietan, da beste erdia san Juan dato cemetan Xu
... betexa - Seguridadexacozat escriptura, Otoroatubear

20

EUSKARAZKO
AGIRI ZAHARRENA

Bistan da, esan beharrik ere ez dago, gure herrian ezagutu ziren letradun edo eskribau guztiek euskaraz mintzatzen zirela amezketarrekin. Idazterakoan, ordea, gaztelaniara jotzen zuten, eta agiri guzti guztiak hizkuntza horretan daude. Orain arte miatu ditudan agirietan –ehunka asko dira– salbuespen pare bat baino ez dut aurkitu.

Zaharrena 1706koa da. Antonio de Zavala zen garai hartan Amezketako kontu gehienak paperera eraman ohi zituen. Honela dio:

Testimonio de la Publica.

En la Yglesia Parrochial San Bartolome de esta noble y leal Villa de Amezqueta, oi dia Domingo se quantan seis de Junio de mil setecientos y seis años. Yo Antonio de Zavala escrivano de su Mgestad y de numero, y Ayuntamiento de esta villa que Jph de Sagastume rector propio de la dicha parrochial a tiempo del ofertorio de la misa popular dio, á, entender en alta, né, inteligible voz, el contesto de los Capítulos que contiene en el auto de suso y para que conste de ello doy fee y firme. Antonio de Zavala.

Condiciones con que se ponen en Almonedas, y remate los frutos que á mandado sacar a pregon el Supremo y Real Consejo de Castilla en su Real executoria, que son la mitad de los frutos que llevaba Don Miguel de Eraso Patrono de la Yglesia Parrochial S. Bartolome de esta Villa, que los pone la Justicia y Reximiento de ella, en virtud de la Comision particular del Concejo, y para que la inteligencia de las condiciones baia claro, y lo entiendan todos y no aia tropiezos se declararan en basquenze en esta forma=

Ypintendirade leeneneco almonedan Conseju Real Gaztelacoak aguindurik Patroac, ceramacen San Bartholome amarrenen erdiac, condicioarequin izan bear-dituela, arcendituenaren contura, panacea Subsidioa, ta escusatua, ta lo mismo, almonedaoetaco, ta escrituraren costu guztiac, au jaquinic bacoizac artudizala, cerren rematea, oso pagatu bearco duela batere descontugave.

Rematearen contuan, da riesgoan, izangodirala, edoceñereco caso fortuitu guciac, ala Leortasunezcoac, nola beste aizezco edo, edo temporaleac, causacen dituen dañu, ta menoscavo genero guciac. Demanerace bearco dituela, caso sucedicenbadiraere, pagatu, oso, rematacen zaion cantidadea, erdia aurtengo eguberrietan, da beste erdia San Joan datocenetan urte betera=

Seguridaderacozat escriptura, otorgatu bearduela irugarren egunean, fiadore, onac, ta, abonatuac eman bear dituela amancomunacen dirala, Alcate Jaunarequin, Rexitore Jaunen satisfaciara. AGGPT1131_A_0230.

Baldintzen berri, egia esan, idatziaren bihurria ikusirik, ez dakit garai hartako amezketarrak bere muinaz jabetzeko gauza izango ote ziren. Idatziaren mamia ulertzeko gaztelaniaz ere jakin behar dela argi eta garbi erakusten du dokumentuak.

Dena den, ezin ukatuko diogu bere meritua eta balioa agiri honi. Arestian esan bezala, hauxe izango baigenuke, ustez, euskaraz egindako zatirik antzinakoena.

Fernando Amezketarra, Juan Ignazio Zabala eta don Juan Ignazio Urretabizkaiaren bertsoak izango lirateke hurrengo zedarri. Mordoska dago bildurik. XIX. mendearen urteetakoak dira asko eta asko. Horiez gainera, gure egunetara ailegatu

ez den zerbait: don Juan Ignazio erretoreak idatzi *omen* zuen liburua. Euskaraz idatziko zuen noski. Ea egunen batean aurkitu dutela esaten zaigun...

XIX.mendearen bigarren erdikoa da hurrengo agiria. Aurrekoa baino gaurkoagoa egiten zaigu bere idazkera. Honela dio:

Carta escrita por Joaquin Antonio de Olano a Miguel Antonio de Aguirrezabala, escribano de Amezueta, por motivo de un malentendido en el pago de las bulas de difuntos de su asiento o sepultura.

Aingo (¿) Ignacio Alkateak parte eman diran arteraño estet pensatu nic gaur yllcera baño geiago nere Buldac zorditurala arquicen naicen: amaicagarren yllavetea dijoa nere buldac pagatu cituala niri itza eman zirala. Erri onetaco guizon batec eta gueroz esnaizavertitu bedorrequin egotea lan onequin eta urrengo ygan-dean etorrico naiz bedorregana pagamentuareg. Eta vitartean descuido onezaz arren yzanbeza paciencia yñorc jaquin gabe ezdizaran nere asyentua arbeza Alcatearena bere escuetara ecarrico ditut bedorren escuetaza sin falta. Joaquin Antonio Olano. PT0084/007

Hauek izango lirateke euskaraz idatzitako pieza osoak. Aldian aldan, ordea, letradu eta idazkariek bazekiten euskal hitz bakan batzuk sartzen. Esate baterako, 1803an auzitara eraman zuen Amezketako aguazilak, Jose Reparatzek Bizente Zuriarrain gazte umezurtza. Zer gertatu ote zen bien artean? Oso garbi dago kontua:

La noche del veinte y nueve de marzo con ocasión de hallarse detenido y arado dicho Vicente en las puertas de la casa concejil a las ocho, cumpliendo yo como alguacil de este Juzgado con las ordenes de V, le insinue se retirase a casa y sin mas motivo que este, me trato de embustero y adulator (a cuiu ultima expresion equivale la de losenchero vascongado en cuio idioma profirio).

Losintxero, edo gaurko euskaraz *loxintxari*. Zein ederki esanda dagoen! Dena den, letraduek aukera ederrak ere galtzen zituzten beste esaera batzuk gaztelaniaz bakarrik emanek. Arestian aipatutako agiria horretan bertan esaten denez, Reparatzek emaztea ere sesioan sartu zen eta honi zera deitu zion Zuriarrainek: *puerca cochina*. Zer aukera alferrik galdu zuen gure letraduak zerri zikina edo *urde alena* esateko!

Tarteka galdurik dauden hitz horien artean ipini beharko genuke honako hau ere: *su-egurra*. Agiri batean, Mailotik hartu litezkeen gauzen artean, hauek zeuden: *“leñas necesarias para las cocinas que a quien en idioma propio se llaman su-igurra”*.

Apaizak eta medikuak

Oraindainokoan –salbuespen urriren bat izan ezik– Amezketan eta Ugarten ezagutu diren eliz-gizonak *euskaradunak* izan dira. Salbuespen bakarretakoa Ugarteko elizan eman zen, patronoak euskaraz ez zekien bat ezarri nahi izan zuenean.

Medikuen sailean besterik izan dira kontuak.XX.mende inguruan hasi ziren Amezketako mediku izan nahi zuenari baldintza hori eskatzen. Ikusten denez,

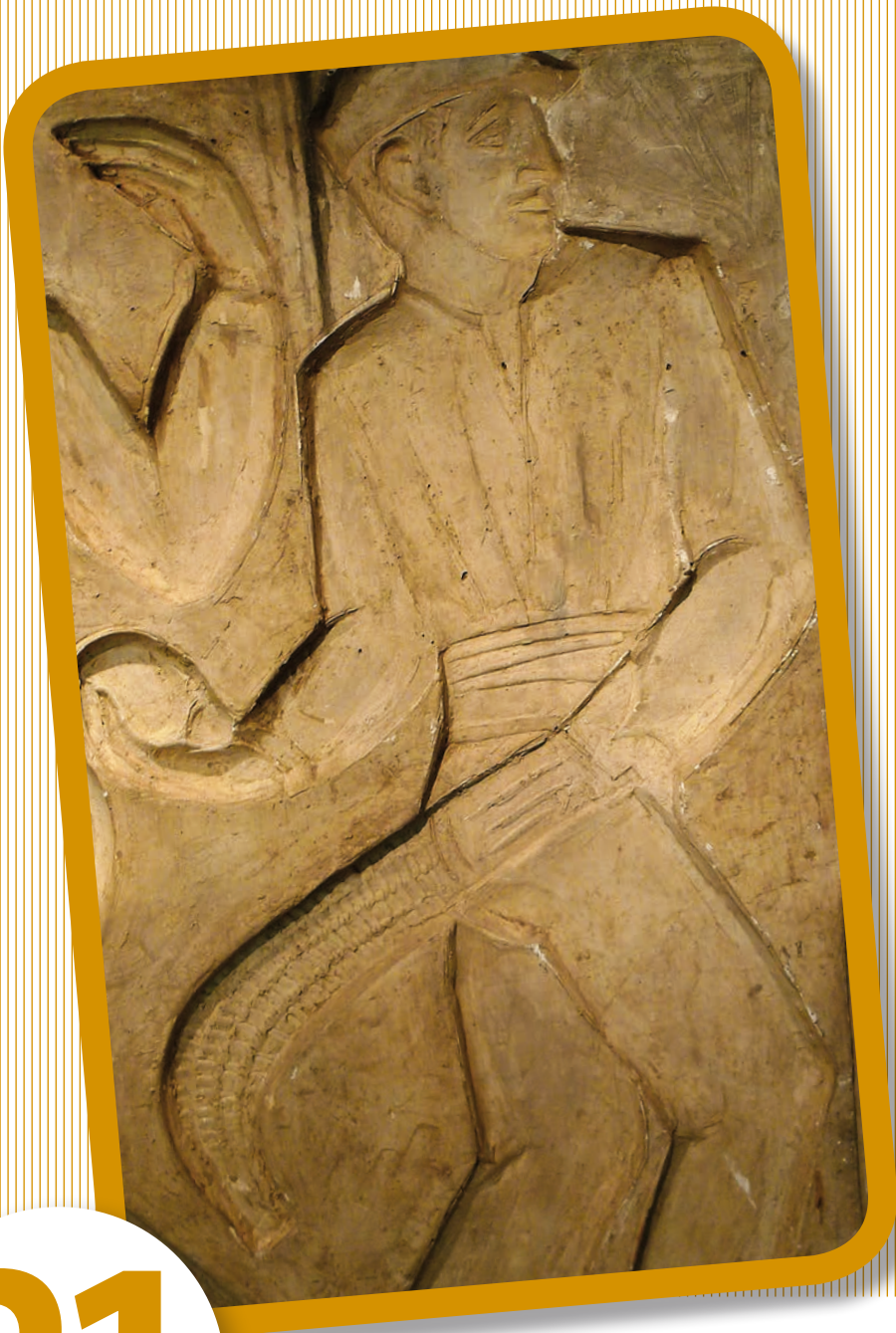
1900.urte bukaeran medikurik gabe zebiltzan, eta udalak ohar hau zabaldu zuen prentsaren bitartez:

La de médico-cirujano de Amézqueta (Guipúzcoa), partido de Tolosa. Habitantes: 1408. Dotación: 999 pesetas por la asistencia a las familias pobres, quedando en libertad para celebrar contratas particulares con los vecinos del distrito.

*Los aspirantes, que habrán de contar con dos años de prácticas y poseer el **idioma vascongado**, dirigirán sus solicitudes a D. José Lorenzo Echeverría, hasta el 31 de enero.*

Handik hogeita bost bat urtera, berriro ere mediku eske zebilen Amezketa. Lobato Laborde sonatua egingo zenak euskaraz bazekiela ziurtatzen zuen agiria Donostian lortu eta gainerako dokumentuekin batera erakutsi behar izan zuen udalerean. Halamoduz mintzatuko zen euskaraz baina... Antonio Arzak euskaltzaleak izenpetutako agiria aurkeztu zuen.

XX.mende hasieran ezarritako baldintza hura geroz ez da erabat bete. Ea XXI. honetan huts egin gabe gauzatzen den orain mende bat inguru hartutako erabaki hura.

21

KIROLAREN GURPILEAN

Desafioa eta erronka maite izan dituen herria izan da gurea. Tamalez, desafioak sarritan berekin izan ohi du sesioa ere; eta sesioak behin baino gehiagotan baita odola ere. Hori erakusten du indar-jokoei buruzko lehenengo pasadizoak Amezketako historian. Ikus dezagun nohizkoak diren pasadizo eta kirol-gertaera zaharrenak.

Amezketako kirol apusturik zaharrenari buruzko albisteak 1746koak dira. Urte hartako San Fermin egunez, arratsalde pasa, gazte talde bat bildu zen *Intxausti* esaten zitzaion etxearen inguruko ordeka batean. Berehala asmatu zuten arratsalde nola eta zertan igaro: barra jaurtiketan eta laisterkan. Agirietan esaten diren kontuetan, nola ez dakigularik, sesioaren txinparta piztu egin zen euren artean, eta horren ondorioz, harrikada bat nozitu zuen Bartolome Iriartek. Juan Bautista Oriazabala zirujauari deitu behar izan zioten, eta lehendabiziko sendaketa *Sagastume* esaten zitzaion etxean egin zion.

Alkateak kontuak argitu nahi izan zituen eta, sesioan ibilitako lau gizaseme esxteratzeko ordena eman zuen: Anbrosio Altuna, Santiaho Iriarte, Atanasio Artola eta Lorentzo Zabala.

Argi eta garbi geratzen dena zera da: garai hartan sasoiko amezketarrak batzuk zertan jolasten zuten:

Aviendose introducido el juego de barras entre diferentes sujetos y mozos...como tambien el correr entre el herido y el acusado...

Bai, badakigu norenengana jo zuten barra bila; Ierabizkarko Bartolome errota-riarengana. Honek utzitakoarekin egin zuten lehia.

Ez dakigu barra jaurtiketa joko noiz galdu zen, baina agirian dagoena laisterkariak eten gabe izan direla gure herrian; zenbait, gainera, izen handikoak.

Pilotarako zaletasuna ere aspaldikoa da. Ez dezagun pentsa, ordea, eskuzko gaurko pilotaera eta garai batekoa tankera berekoa zirenik. Alararren baziren, gu-

Gerriko gorria eta urdina falta dira otartxo honen osagarri.

txienez, 12 *pilotaleku*. Larrendon bertan ere bazen *Otaskarko pilotalekua* esaten zitzaiona; gaur egun ere ez da oso zaila asmatzen non zegoen pilotalekua. Fernando Amezketarraren garaietan, 1790an, Arritzagako meategi inguruan ere bazen meatzari eta artzainen jostakelua: *Le introdujo a Jose Joaquin Eraso y Amezqueta en la plaza, o Juego de pelota de la fabrica...ser aquel sitio sel de Arritzaga.*

Ordurako bazen herriko plazan ere pilotan jokatzeko erabiltzen zabaldia. Esate baterako, eta agirietan dagoelako dakigu aitortu dezakegu hori, Juan Ignazio Zabala bertsolaria 1801eko Korputs egunez jokatzaren aritu zela pilotan plaza-plazan:

Al expresado Juan Ignacio de Zavala le vio la tardeada del citado día del Corpus en la mencionada plaza jugando en ella a la pelota con el curial o amanuense de Joseh de Arrataca escribano numeral propio de la villa y otros.

Hurrengo zedarrria, mugarría odoltsua gertatu Amezketa kirolaren historian. Hau ere pilotarako zaletasunetik erne zen.

1831ko uztailaren 28an, errebantxako pilota partidua jokatu zen Lizartzan gure herriko eta Albizturko gazteen artean. Bigarren neurketa izan zen hura, eta aurrenekoan ez bezala, garaipenak ihes egin zien amezketarrei. Lehenengoa Amezketa bertan jokatuak ziren eta ohorea etxekeoentzat izan zen azkenean.

Uztailaren 28 horretan, ordea, partida galtzea ez zen okerreza izan, 35 urteko Jose Joakin Larreta tiroz hil zutela baizik, Ibarako Gurutzeaga baserriari zegozkion lurretan. *Irigoen honuzkoa* esaten diogun etxekoa zen Jose Joakin Larreta.

Ezker paretako pilotalekua 1889 aldera

Orain arteko pilota kontu guztiak *luzea* deitzen zaio modalitateari loturik zeuden. XIX mendean, ordea, berebiziko iraultza ezagutuko du Amezketa pilotazaletasunak.

1889ko urtarrilaren 6an udal agintariak egindako plenoan pilotalekuari buruzko erabakiak hartzerakoan, idazkariak zera idatzi zuen:

Y finalmente el frontis de rebote de la plaza pública amenaza ruina, y que en su concepto (alkatearen iritzian) deberá arreglarse elevando unos tres o tres y medio metros el dicho frontón para juego a blé puesto que en el término municipal no se encuentra un juego de pelota fuera del que se halla en ruina y con un piso malísimo.

Esan ditekete urte hartan edo hurrengoan egindakoa dela Amezketak ezagutu zuen lehenbiziko pilotalekua, frontis berria eta guzti. Aurrekoei *Plaza* edo *Pilotalekua* deitzen zitzairen, baina Amezketa 1889-1890tik aurrera *Frontoia* deitura erabiliko da kirola egiteko gunea hau izendatzeko.

Pilota egun borobila 1892an

Amezketako frontoia egin eta berehala hasi ziren ikusmin nabarmena eragin zuten partidak bertan jokatzeko. *El Fuerista* egunkari donostiarrean hau irakurri daiteke 1892ko ekainaren 7ko alean:

El 9 del corriente jugarán en la villa de Amézqueta un partido de partido á blé tres guipuzcoanos y tres navarros. Este partido ha despertado gran interés entre los aficionados al noble juego euskaro, habiendo hecho traviesas consistentes en dinero, caballos, ovejas, etc. Uno de los tres guipuzcoanos es el Arrosco de Idiazabal, y entre los navarros se encuentra el famoso secretario del pueblo de Arriba. La lucha comenzará a las once de la mañana.

Ez pentsa partida hura asteburu batean jokatu zenik, ez. Asteazken buruzuri batean etorri ziren pilotariak Amezketara indarrak neurtzera eta baita ere pilotazeak partidua ikustera. *El Fuerista* egunkariari ahaztu egin zitzaion gertatutakoaren berri ematea. *La Libertad* egunkariak, ostera, zehatz-mehatz kontatu zien bere irakurleei Amezketan ikusitakoa. Tolosako kronikaren barnean zetorren kontakizuna, ekainaren 11an. Bistan dagoenez, bezperan idatzitakoa zen:

Ayer, á las nueve y media de la mañana, salimos en coche para Amézqueta, con objeto de presenciar el anunciado partido de pelota entre tres navarros y tres guipuzcoanos.

*Estos eran los contendientes: por Navarra, Bautista Otamendi y Juan Miguel Zutu-
ra, á mano, y Manuel Egúsquiza, á cesta y remonte; por Guipúzcoa, Roberto Mancisidor (de Abalcisqueta) y Antonio Sasiain (de Gainza), á mano, y Arroshco (de Idiazabal), á cesta y remonte.*

Pocos partidos despiertan tanto la atención pública como este de que vamos á dar cuenta, porque ya no se juegan así, pelotaris de una provincia contra los de otra, como sucedía hace años. Así es que cuando llegamos á Amézqueta, encontramos lleno el pueblo. De Tolosa y sus inmediaciones, como de los vecinos pueblos de Navarra, acudió mucha gente.

Los pelotaris se presentaron en la plaza á las once dadas, porque habían estado discutiendo las pelotas. Se había concertado el partido con pelotas de 110 gramos, y las presentadas por los guipuzcoanos pesaban solo 105. Las aceptaron los navarros, y con esto concluyó la discusión. El saque era á mano, á pasar del dos y medio y no del tres y medio.

El frontón, aunque no es comparable con los modernos, como Jai Alai, es muy bonito. Las traviesas voceaban 20 á 13 por los navarros, concertándose muchas.

Los primeros tantos no fueron muy peloteados. Á partir del 28, la lucha se hizo más interesante, pues los jugadores entraban con muchísimo empeño, á los gritos de: ¡Viva Naparrac! y ¡Viva provincianuac! proferidos por sus respectivos partidarios.

Á partir de dicho tanto, los navarros salieron por delante.

Hubo tantos muy interesantes: el 37, ganado por Arroshco con una larga, después de mucho peloteo con el remontista contrario; el 44, muy peloteado tambien, que ganó Egúsquiza, valiéndole una ovación.

Los que entraban á mano entraban poco, porque empezando la cesta se hacía difícil meterse á la pelota.

Con una de ocho tantos, llegaron los navarros á 47. Entonces hicieron una soberbia entrada los guipuzcoanos, particularmente Arroshco y el sacador, poniéndose en 46 por 47 los navarros. Cada tanto era recibido con estruendosos aplausos. Se acordó alargar el partido á 20 tantos, con dos de diferencia los navarros. Igualaron á 6, alargando otra vez á 30. Se adelantaron los navarros, y los guipuzcoanos les alcanzan á 18. De nuevo alargan á 30. Llegan los navarros á 15 mientras solo tenían 4 los guipuzcoanos; pero estos, merced á un gran esfuerzo del sacador Sasiain, consiguieron igualar á 17, siendo objeto de calurosa ovación. Á esta altura, y hallándose fatigadísimos los jugadores, se suspendió el partido.

Egusquiza y Arroshco, los dos remontistas contrarios, estuvieron á grande altura. Los que jugaban á mano, pelotearon poco.

Más partidos

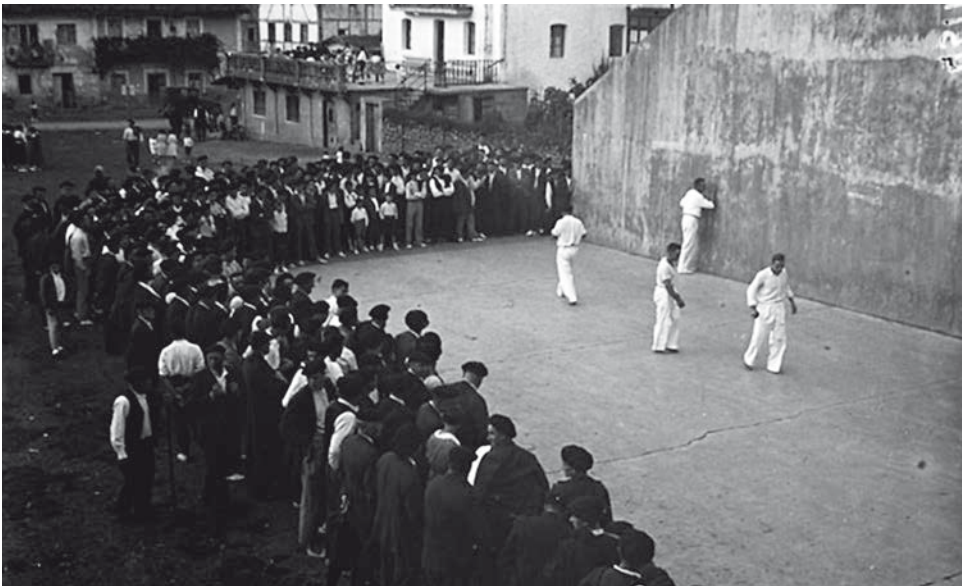
Después de comer, se concertó otro partido á mano, entre Jauregui y otro tolosano contra Mancisidor, padre é hijo, de Abalcisqueta. Fue muy reñido en los dos primeros tercios. De aquí en adelante apretaron los tolosanos, que dejaron á los contrarios en 23 para 40.

En seguida se concertó otro partido, á mano tambien, uno á uno, luchando Jauregui contra Sasian, que se suspendió de comun acuerdo, tras muchas igualadas.

Otros asuntos

Además de los partidos, hubo riña de carneros.

Nork ukatuko du kronika honen interesa? Oso ausarta izan behar da hori egiteko. Aberatsa da xehetasunez kronika, eta ez dago batere gaizki idatzia.

Argazkia 1933ko abuztuaren 24an, San Bartolome egunez, Jesus Elozegi tolosarrak hartutakoa da. Pilota partidu hau izan zen ikuskizun guztien artean estimatuena. Pilotazalea izan eta da gure herria. guregipuzkoa. CC-BY-SA

Sarritan esan izan da apaizen artean pilotazaletasuna nabarmena zela, eta erabat errotua zegoela. Arestian aipatutako Amezketako partidu haietan, gutxienez, bi baziren. Bata, bigarren partiduan jokatu zuen don Victor Ondarra gaztea –hori baitzen bigarren partiduan Jauregiren kidea–, eta ordurako apaiztua (25 urtekoa). Apaiz ikasketak egiten ziharduena are gazteagoa zen; Antonio Sasiain abaltzisketarrak 18 urte zeuzkan.

Egunkariak partidu haiei eskainitako zabaltasuna zein izan zen kontuan izanik, ez dago burua asko astindu beharrik Amezketan bertan zenbaterainoko ikusmina eragingo zuen igurikatzeko. *La Voz de Guipúzcoa* egunerokoak ere kronika

dotore askoa eskaini zion partiduari ekainaren 11ko alean.Tolosako kronikaren dator idatzia:

Ayer se verificó en Amezqueta el anunciado partido de pelota entre tres guipuzcoanos contra tres navarros, asistiendo numerosa concurrencia de esta villa, de Abalcisqueta, Alegría y de Navarra.

Desde el principio se vio la superioridad de los navarros manteniéndose en mucho tiempo con ventaja y dándose gran momio por ello. Creídos de tener el pájaro en la mano, jugaron con bastante flojedad y aquí fue Troya.

Les igualan los contrarios. Alargan el partido y se crece al juego Arrosco (guipuzcoano); juegan con brío ambos bandos y después de continuo vuelven a igualarse. Nuevamente alargan y continúan con tal ímpetu que se igualan otra vez.

Fue un partido muy interesante por las continuas peripecias, sobresaliendo entre los guipuzcoanos el llamado Arrosco y entre los navarros el joven Secretario de Arriba.

Dio principio á las once y media y se suspendió á la una menos cuarto por haberse quedado todos los contendientes rendidos.

Por la tarde se jugaron otros dos partidos á mano.

El primero entre Victor Ondarra, presbítero y Joaquín Jauregui, de Tolosa, contra el herrero de Abalcisqueta y su hijo. Fue ganado por los primeros después de continuos esfuerzos.

El segundo entre Joaquín Jauregui contra un estudiante de misas de Gainza. También este fue muy competido y se suspendió después de igualarse por hallarse muy fatigado el Jauregui. El estudiante es un buen pelotari á mano.

En resumen: La entrada un lleno por ser de balde. Más clero en Amézqueta que en el Concilio de Trento, y el sol picando de verdad.

Goiz eta arratsalde, pilota partiduak Amezketako frontoi berrian.

1904ko apirilaren 27an pilota partida bat jokatu zen Ordizian:

Por la tarde se organizó un bonito partido de pelota á mano entre uno de Alzo y otro de Santesteban, contra uno de Amezqueta y otro de Villafranca, siendo triunfantes los segundos, que hicieron los veinticinco tantos á que iba el partido, cuando sus contrarios no se habían apuntado más que quince.

El Pueblo Vasco egunkaritik jasota dago aurreko pasartea. Nor ote zen amezketar hura? Ez dakigu.

Asko erabiltzen zelako edota hala moduz eginda zegoelako, berehala hasi zen hondatzen pilotaleku berria. Eta errepasoa eman behar, noizean behin. Hori esan liteke 1913ko abuztuaren 17ko udalak egindako bileran erabaki zutena irakurri ondoren:

Acto continuo manifesto el concejal Sr. Elustondo que el suelo del frontón ó sea del juego de la pelota se halla muy deteriorado, siendo en esta el unico diversión para la juventud, en donde existe mucha aficion; se debia arreglar para las proximas fiestas del patrono San Bartolome en atencion de que pueda hacerlo con muy poco coste. Enterada la Corporación acuerda su arreglo comisionandole para su direccion al mismo Sr. Elustondo.

Ez dago garbiago esaterik. Amezketako gazteen artean zaletasun handia zegoen pilotarako, eta horrek bere fruituak berehala eman zituen. Amezketatik kanpo pilotan egitera irtendakoen artean, aurren-aurrenekoetakoa Mandegiko Lorentzo Artola izan zen, 1919an. Segidan, 1925etik aurrera, Joxe Ramon eta Martin Aierbe. Lehendabizikoak, batez ere, partidu asko jokatu zuen Tolosa eta izen handia lortutakoa zen. Askok estimatzen zuten Beotibar pilotalekura joaten ziren zaleek. Seguru asko berak jokaturako entzutetsuena 1925ean egin zuen Beteluko Lasa non-bratuaren aurka. Ondo kostata baino Joxe Ramon nagusitu egin zitzaion nafarrari.

Mariano Juarisiti, Atano III, Amezketan, 1947an.

Amezketako pilotalekuan Atano III.ak partida jokatu onduan egindakoa da aurreko argazkia. Aurpegi zenbait ezagunak egiten zaizkigu: Aurreko lerroan daudenetan: Jesus Altuna aguazila, Jose Maria Goñi “Joxe Motza”, Juan Nizeto Sagastume alkatea eta Lorentzo Artola, Mandegikoa, pilotari ona izana. Amezketar batej bainio gehiagok ezagutu ditu pilotazale gehiago; bakarren batzuek euren burua ere ikusiko dutela esango genuke.

1947an Amezketako pilotazaleek garai hartako pilotaririk onena ikusteko aukera izan zuten. Urte hartako Sanbartolometan Mariano Juaristi “Atano III” herrian ikusi zuten jokatzeko. Tolosako distrituan txapeldun izandako Iturralde eta Etxeberriaren aurka lehiatu zen. Amezketan Atano III.ak 16-15 galdu egin zuen partidua.

Nahiz eta partidua galdu dotore jokatu omen zuen azkoitiarrak Amezketan. Sakearekin “Xeapinaren baratze aldera” bidaltzen zuen pilota— esan digutenez. Artista handia zen Mariano horrelakoak egiten.

Amezketako pilotarien hurrengo labekada berehala etorri. Pilotari “moderno” artean Jose eta Inazio Sarasola nabarmendu ziren batipat. Gipuzkoan ezezik beste lurraldeetan ere askotan jokaturakoak ziren bi anaiak. Hauen harian sortu ziren pilotari berriak: Antonio eta Ignazio Maiza, Mandegiko Pedro, Juan Elizalde, Manuel eta Martin Sarasola eta Joakin, Batista eta Joxe Mari Galartza, Lazaro Arandia eta abar luzea oso.

1964ko San Jose egunez, Tolosako Beotibarren, Bautista Galartzak bere lehenengo partidua jokatu zuen profesionaletan. Bera anaia Joxe Marik ere bide berbera hartu zuen handik urte batzuetara.

Pilota festa handiak ospatu dira Amezketan eta frontoi honetan.

1968an, Joxe Aierbe Etxeberriak afizionatuen mailako Espainiako titulua bereganatu zuen Sestaon. Ongietorri beroa eskaini zitzaion Amezketako udaletxean.

Amezketatik irtendako pilotaririk nabarmenena Joxan Tolosa Esnaola izan da. Buruz-buruko txapela jaso zuen 1989an, eta Binakakoa 1986 eta 1987an.

Tolosatar gehiago ere jardun ziren profesionaletan Joxanen odolekoak: Inazio eta Lorentzo.

Haritz Saez, Eneko Galartza, Ekaitz Saralegi, Jokin Altuna (2014an profesional mailara igoa)...eta aurrerantzean ere sortuko al dira berriak Amezketan.

Erremonte jokoan ere Amezketak eman ditu hiru fruitu eder: Jokin Etxeberria Altuna, Imanol eta Garikoitz Altuna. Azken biok unta puntakoak izan ziren lura-zoan, eta titulu askoren jabe egin zirenak.

Korrikalariak

Amezketan betidanik ezagutu izan da korrikarako zaletasuna, nola herrian bertan ala mendian. Bai, artzaiak izan ziren Amezketako korrikalaririk nombra-tuenak XX.mendearen hasieran. Handik ehun urtera, XXI.mendean sartu eta berehala ezagutzera eman zen Iker Karreramendi lasterkaria, eta bere jaiotetxea mendiaren barrenean egoteari lotu izan dio bere zaletasuna.

Amezketan jaio eta jaioterritik kanpo ezaguna egin zen lehenengo kirolaria Manuel Mujika korrikalaria izan zen. Bere erara, baina baita lehendabiziko profesionala ere. Lekunberrira joan zen gaztetan entrenatzaile baten mendean berezko doaiak lantzera. Hasiera hartan Aralarko bidexka guztien zoko-mokoak azeriek bezain ongi ezagutzen omen zituen. Izen handikoa bihurtu zen urte gutxiren buruan. Galduek ere bazituen, baina laisterketa asko irabazitakoa izan zen “*Korrikai xaharra*”. Adin puska bat daukagunok, gure haurtzaroan, *Korrikaiñe* deitzen genion Manuel eta bere familia bizi ziren etxeari.

Manuelena itzaltzen hasi zenean, beste izar bat piztu zen Amezketan. Ez zuen inoiz Manuelen sonarik lortu, baina Gipuzkoako apustuzaleen artean aski ezaguna izatera ailegatu zen Ignazio Goñi, *Galartzegikoa*. 1920tik 1930era izan zituen urterik emankorrenak. Zenbait egunkaritan *Amezketarra* eta *Artzaia* ere deitzen zioten. Apustu asko egindakoa izan zen Goñi. Asteasu aldera joan zen bizitzera.

XXI.mendean sarturik, Iker Karrerak tapatu ditu aurreko bien marka guztiak. Zalantzarik gabe, Amezketan ezagutu den atletarik handiena. Izugarritzko markak egin ditu han eta hemen, eta munduko onenen artean dago gaur egun. Luze joko liguke bere garaipen eta marka guztiak aipatzeak, baina esan dezagun, gure herriaren izena mundu osoan zabaldu duen kirolari bakarra dela Lizeaga baserrian jaiotako Iker Karrera.

Hemendik bizpairu hilabetera Amezketako herritarren gainean hiztegi biografikoa plazaratzeko asmoak ditugu. Ondobidean, Iker Karrerari buruzko biografia osatuagaio eskaintzen saiatuko gara.

Albitzuri-harriarekin egindako lehen ahaleginak

Amezketako plazan sekula ezagutu ez den jendetza bildu zen 1947ko urriaren 19an. Atletak indartsuak zeuden izen-emanik Albitzu-harriarekin burrukatzeko. Guztien ahalegina horretantxe geratu zen, *ahaleginean*. Inor ez zen gauza izan harri itsusi eta baldar hura sorbaldan berdintzeko. Ikustekoa da argazkilariek utzi ziguten lanaren bikaina! Markak alde batera utzita, hura jendearen emana!

Ordurako prestatzen hasita zegoen *Errekartetxo* Loiolakoa. Bera izango zen lehena Albitzuri harria bizkarrean berdintzen.

Santos Iriarte “Errekartetxo” bere saioaren atarian, Federazioko arduradun batekin.

DOKUMENTU ZENBAIT

1. Titulua lortzeko azken erabakiak.

Que por mandado del Rey Nuestro Señor se asienta, e conierta con el concejo de vecinos del Lugar de Amezqueta, que al presente es de la Jurisdiccion e Juzgado de la Villa de Tholosa en la Provincia de Guipuzcoa y con el Lizenziado Martin Ibáñez de Ubaia en su nombre, y por su virtud de su poder que le dio el dicho concejo en diez y nueve de junio del año pasado de mil seiscientos e catorce otorgado en el dicho Lugar ante Domingo de Machain escrivano real, y del numero de la Alcaldia maior de Azeria, que originalmente queda asentado en los libros de la Secretaría de Hacienda de el oficio de el Señor Secretario Alonso Nuñez de Valdivia de que yo el presente escrivano doy fe sobre eximir y apartar el dicho lugar de Amezqueta de la Jurisdiccion de la dicha Villa de Tholosa y darle Jurisdiccion deporsi y sobresi en todos sus terminos es como sigue:

Primeramente, que por quanto por parte del dicho Lugar de Amezqueta se hizo relacion a su Majestad en su Consejo de Hacienda, que el dicho Lugar, é sus vecinos siendo libres se avian unido y entrado de su Voluntad por vecinos de la dicha Villa de Tholosa; y despues que han tenido con ella muchos pleitos, y al presente los tratan, en que han gastado, y gastan mucha suma de dinero sobre preeminencias y cosas, que la dicha villa pretende contra el dicho lugar como anejo al Juzgado, é Jurisdiccion que tiene en el, y que con ocasion han sido y son muchos los malos tratamientos, y molestias, que reciben de la dicha villa demas que en los pleitos con sus mismos votos, ó, fuegos, hacen contra ellos contribuyendo en los autos de dicha villa, y ella sobre ellos solamente Jurisdiccion con solo el titulo de haberseles encomendado quando tenian menos vecinos, y si se eximiese de dicha villa se extenderia mucho mas su poblacion, y se introducirían buenos sujetos para gobernar la republica tanto mas siendo todos originarios de la dicha Provincia de Guipuzcoa, descendientes de sus fundadores, e podran acudir mejor e con mas presteza a las ocasiones, que se ofreciesen y pueden ofrecer del servicio de S. M. sin tener necesidad de acudir primero a la dicha Villa a guardar su horden, y que haciendo S. M. al dicho lugar de eximirse de la dicha Jurisdiccion y Juzgado de la dicha Villa de Tholosa, y hacerle Villa deporsi dandole Jurisdiccion civil y criminal alta, vaja, mero mixto imperio al Correximiento de la

dicha Provincia de Guipuzcoa, y que como se concedio ultimamente a la villa de Legazpia, que era de la Jurisdiccion de la Villa de Segura y que como una de ellas pueda acudir por su procurador a las Juntas generales y particulares, que las dichas villas y alcaldias de la dicha Provincia hicieren para tratar de las cosas que se ofrecen y darle privilegio de ello en bastante forma servira a su Majestad por esta merced con lo que fuese justo. Lo qual visto en el Consejo de Hacienda de S. M. y las diligencias que sobre ello hizo el Lizenziado Hernando de Ribera que por comision de S. M. fue a la dicha Provincia de Guipuzcoa a tratar de este negocio y de otras cosas con su parecer atendido S.M. por bien de hacer merced al dicho Lugar de Amezqueta de concederle la dicha esencion de la dicha villa de Tholosa y hacerle Villa deporsi y sobresi en la forma y condiciones siguientes:

Que S. M. como rey é señor natural de estos reinos, y de la dicha provincia de Guipuzcoa hace merced al dicho lugar de Amezqueta de eximirle del el Juzgado, é Jurisdiccion de la dicha villa de Tholossa, haciendole villa de porsí, y sobresi con Jurisdiccion civil y criminal alta, vaja, mero mixto imperio en todos sus terminos, sujeta al corrimiento de la dicha Provincia de Guipuzcoa en la forma, y con las preeminencias, que tienen las demas Villas de ella, y como una de ellas pueda acudir por su procurador a las Juntas generales y particulares, que las dichas villas y alcaldías de la dicha provincia hicieren ara tratar de las cosas que se ofrecen, en las cuales sea llamado, y admitido por el procurador de la dicha villa de Amezqueta con los votos foguerales, que tiene dandole el asiento que le tocara prefiriendo entre sí el dicho el lugar, y otros de la dicha Provincia, a quien se le ha concedido la misma exencion conforme a la vecindad, que cada uno tubiere de manera que el que la tubiere mayor prefiera al que la tubiera menor, y que para la administración de Justicia aya de haver, y haya en la dicha villa de Amezqueta un Alcalde Ordinario con su teniente para los tiempos, que el Alcalde hiciese ausencia de ella, y los regidores y demas oficiales que haya al presente, y la eleccion de ellos se haya de hacer a los tiempos que hasta aquí sea echo guardando en ella la orden en ellos contenida y que el Alcalde Ordinario, que por tiempo fuese de la dicha Villa de Amezqueta, y en sus ausencias el dicho Teniente y los demas oficiales han de usar y usen en ella y en todos sus terminos la dicha Jurisdiccion segun de la forma y manera, que la usan y execren los Alcaldes ordinarios y los otros oficiales de las demas Villas y Lugares de la dicha Provincia cada uno en sus terminos, sin que le falte cosa alguna; lo qual sea y ha de hazer ansi sin embargo de la Union que dicha Villa, hizo avecindandose en la dicha Villa de Tholosa, y otra cualquiera que aya en contrario.

Item es condicion que los pleitos que estuviesen pendientes, y por sentenciar ante la Justicia de la dicha Villa de Tholosa, contra cualesquier vecinos de la dicha Villa de Amezqueta así civiles y criminales y execucion al tiempo que se le diese la posesion de la dicha excempcion, y Jurisdiccion se hayan de remitir, y remitan en el estado en que estuvieren al Alcalde Ordinario de la dicha Villa de Amezqueta y se le entreguen los procesos, que en razon de ello hubiere fulminados con los presos é prendas que se hubiesen llevado a la dicha villa de Tholosa y que estuvieren en ella para que el dicho

Alcalde conozca de los dichos Pleitos, y los sentencie, y acave y aga Justicia en ellos, lo qual se haya de hazer ansi no embargante, que hasta entonces no se aya dado por S.M. privilegio de la dicha merced.

Que ninguna Justicia, fieles, jurados, almotacenes, guardamontes, ni otros oficiales ni personas de la dicha Villa de Tholosa puedan entrar ni entren en la dicha Villa de Amezqueta ni en sus terminos, y Jurisdicion hazer ningun auto, ni ningun auto de su Jurisdicion, ni de lo que hasta aquí hacian, ó, podian hazer por causa de la dicha Jurisdicion, y Juzgado, ó, en otra cualesquier manera que sea so pena de treinta mil maravedis por cada vez, que contravinieren a esto aplicados por tercias partes para la Camara de S.M., y denunciador demas de las penas en que incurren los que entran en Jurisdicion axena a usarla, porque la dicha villa y sus vecinos ande quedar eximidos, y apartados de la dicha Villa de Tholosa, y su Jurisdicion é Juzgado, y vecindad, como si nunca hubieran sido sometidos a ella, ni ubieran tenido con ella dependencia alguna.

Que luego que se haya aprobado este asiento se aya de dar y di comision a una Juez, que a costa de la dicha villa de Amezqueta, y de sus propios e vecinos particuales vaia a darle la posesión de dicha Jurisdicion, y hazer la eleccion primera del dicho Alcalde, y su Teniente, y los demas oficiales conforme a lo suso dicho adelante ha de haver allí, y deslindar y amoxonar sus testimonios con los lugares comarcanos en las formas que se acostumbra, y hacer, cumplir y executar lo demas contenido en este asiento, y para que aviendolo echo aberigue los vecinos que tiene.

Item: que S. M. aya de aprobar, y apruebe este asiento, y luego que lo este, se haya de dar, y de a la dicha Villa de Amezqueta Privilegio en forma de la dicha Excepcion y de Jurisdicion y de lo demas que queda referido con todas las demas clausulas, fuerzas é firmezas con que se han dado a otros pueblos, a quien se ha dado semejante Esencion é Jurisdicion, y como mas convenga a la dicha villa tienen algunos usos y aprovechamientos comunes en los terminos de ella, ó, la dicha Villa en los terminos de otros hayan de quedar, y queden como haora lo estan, sin que en quanto a esto se haga novedad alguna, pero si la dicha villa de Tholosa, y vecinos de ella gozan en los terminos de la dicha villa de Amezqueta de algunos aprovechamientos que le hayan competido solo por la causa de la dicha Sumision y Juzgado, y que de esta manera no se debiera, no han de poder adelante aprovecharse ni gozar de ellos, ni de parte alguna de ellos, porque todas las Cosas dependientes de la Jurisdicion y Juzgado, que la dicha Villa de Tholosa ha tenido en la dicha villa de Amezqueta ande quedar despojados ella y sus vecinos para siempre jamas.

Que la dicha Villa de Amezqueta aya de servir a S. M. por merced que le vale de la dicha Esencion é Jurisdicion con veinte y cinco ducados que valen los nueve mil trescientos y setenta y cinco maravedis por cada vecino de los que hubiese en ella, y en sus terminos en reales contados dentro de treinta dias despues que se trugere a los libros de S. M. la averiguacion de la dicha vecindad, y se hubiese echo la liquidacion de la dicha vecindad, y se hubiese echo la averiguación de ello conforme esta acordado, y que se aya de dar facultad real para lo que montare todo ello, y las costas justas,

que en este negocio se han hecho e hiciesen los puedan tomar a censo en una, ó, mas partidas sobre sus bienes propios y rentas, y para que pare el dicho efecto, y redimir y quitar el dicho censo, y pagar los reditos de el pueda echar siza en los mantenimientos, que en la dicha villa de Amezqueta, y sus terminos, y Jurisdiccion se vendieren ecepto en el pan cocido hasta sacado de ello las dos tercias partes de lo que montare dicha Esempcion, y costas de ella y reditos de los censos, que para ello tomaren, y la otra tercia parte, lo puedan repartir entre los vecinos de la dicha villa de Amezqueta, sus terminos y jurisdiccion, repartiendo a cada uno la hacienda y vienes, que tuviesen sin hacer agrabio a nadie en contra de esto.

Con las dichas condiciones el dicho Licenciado Ubayar en nombre de la dicha villa de Amezqueta, y en virtud del dicho su poder acepto la dicha merced, y obligo los vienes, propios y rentas de la dicha villa, y de los vecinos particulares de ella, muebles, é raices havidos, y por haver de que pagaran a S.M., ó. a su Tesorero general en su nombre, ó, a quien por S. M. fuese mandado todo lo que montare la dicha Esempcion conforme a la averiguacion, que se hiciere de la dicha vecindad, puesto en esta corte, en reales en contado en las arcas de tres llaves con intervencion de los contadores de la razon de la Real Hacienda, que tienen las llaves a su costa, é, riesgo al dicho plazo só pena, que si asi no lo hicieren, y cumplieren pueda ir, y vaya una persona de esta corte a lo cobrar con quinientos maravedis de salario cada dia por los quales como por el principal, y traída del dicho dinero, y demas costas que sobre ello se recrecieren puedan ser ejecutados como por maravedis, y haver de S. M. hasta hacerlo entero, y cumplido pago de la dicha cantidad, y para mas seguridad hipoteco la dicha Jurisdiccion, y merced, les ha hecho sin que la obligación general derogue a la especial, ni por el contrario, y dio poder cumplido a cualquier Justicia de S. M. y en particular a los señores Presidentes del Consejo de Hacienda, que dio por sentencia pasada en Juzgado, renuncio las leies de su favor, y la general de el derecho, y lo otorgo ansi en la villa de Madrid, a veinte y seis de henero de mil y seiscientos y quince años, testigo Francisco de Bustinsoro, vecino de la villa de San Sebastian, y Domingo de Mitezar vecino de Idiazabal que juraron en forma conocen a el dicho otorgante, y ser el aquel contenido y asi mismo fue testigo Antonio de Otanez estante en Madrid, y el dicho otorgante lo firmo, el Lizenziado Ubayar ante mi Melchor Vazquez de Moran // va L, Idiazabal//entre rengs=la posesion//por//y testado=dicha//. E yo, Melchor de Vazquez de Moran, Criado de S. M. Su secretario, y oficial de la Secretaria de su Real hacienda presente fui, y lo signe, en testimonio de verdad Melchor Vazquez de Moran// El Rey: por quanto mi mandado se tomo el asiento y concierto de esta otra parte escrito con el Concejo, é vecinos de el Lugar de Amezqueta en la provincia de Guipuzcoa, y con el licenciado Martin Ibañez de Ubayar en su nombre y por virtud de su poder sobre la merced que hago al dicho lugar de eximirle de la Jurisdiccion, y Juzgado de la villa de Tholosa, y hacerlos villas deporsi y sobresi con Jurisdiccion civil, e criminal alta y vaxa, mero mixto imperio en todos sus terminos, y darle privilegio de todo ello por lo qual han ofrecido de servirme el precio, y al plazo, y con las condiciones, y en la forma contenida en el dicho asiento. Por ende por la presente apruebo y ratifico y prometo

y aseguro por mi palabra real que cumpliendose por parte de el dicho Lugar lo que le toca hacer en el contenido mandado cumplir, y se cumplira de la misma lo que me toca sin que en ello aya falta, ni innovación alguna de el qual dicho asiento, y de esta mi Zedula ande tomar la razon el contador de el libro de la Caxa de mi Hacienda, y con el la razon de la fecha en Madrid a quatro de febrero de mil seiscientos, é quince// Yo el Rey// Por mandado de el Rey nuestro señor Alonso Nuñez de Valdivia:

En cinco de marzo de mil seiscientos, é quince tome la razon y Zedula de S. Majestad en aprobación de el en las tres ojas con esta escritas, Francisco de Molina tomo la razon de el asiento y Zedula, de aprobación de el de su Majestad en las tres ojas con esta escritas Antonio Gonzalez de Legarda// concuerda con el original este traslado que fue sacado por mi Juan de Vergara escrivano del Rey Ntro. Señor y su receptor en el numero de reales consejos, y de esta comisión de la villa de Amezqueta a diez y seis dias de el mes de agosto de mil seiscientos, é quince siendo testigos Pedro de Marquina Alguacil de esta Comision, é Francisco de Estanga en esta dicha villa é fize mi signo// en testimonio de verdad, Juan de Vergara.

2. Amezketari udalerrria gradua onartu ondoan egindako lehenbiziko bilera.

En el lugar de Amezqueta a dos días del mes de abril de mil seiscientos, e quince años estando en su Vazarre como lo tienen de uso, y costumbre el concejo y vecinos de el dicho lugar de Amezqueta a son de campaña tañida segun lo tienen de uso y costumbre la maior parte de los vecinos de el dicho Lugar, y en especial Juan Lopez de la Torre, Alcalde Pedaneo y Pedro de Chavarria, y Juan Lopez de Amezqueta, y Pedro de Horgoina (holaxe dator), é Juanes de Otamendi, Juanes de Aguirre de Zavala, y Juan de Ybarluzea, Julian de Garmendia, Juan de Argaña vecinos de el dicho lugar, y el dicho Alcalde y los demas vecinos de el dicho Lugar requirieron a su merced de el señorLizenziado Hernando Rivera Juez de Comision por el Rey Ntro. Señor, ara dar la posesion de las Jurisdicciones a los lugares eximidos de las Villas de Tholosa, Villafranca y Segura con la real comision de el Rey nuestro señor firmado de su real nombre por la que le hace se guarde y cumpla, y haga lo que por ella se manda, y hordena, y les de la posesion del el dicho Lugar, y su Jurisdiccion Civil y Criminal, alto, vajo, mero mixto imperio no excediendo de ello en cosa ni en su parte conforme se manda por la dicha real comision y asiento, y ansi lo pidieron, y en todo Justicia, y los que supieron firmar lo firmaron de sus nombres// Lizenziado Ribera// Juan Lopez de la Torre//Ante mi Juan de Vergara.

En el dicho Lugar de Amezqueta a los dichos dos días de el dicho mes de abril de mil seiscientos y quince años ante mi el dicho escrivano receptor su merced de el ddicho Señor Juez tomo la dicha real Provision, y comision en sus manos y la beso, y puso sobre su cabeza, y la obedecio como a carta, y provision real de el Rey nuestro Señor y comision firmada de su real mano, y dijo que esta protesto de la cumplir y executar como en en ella se contiene y en quanto a su cumplimiento hordeno y dispuso y mando para lo tocante a dar las varas, y eleccion de oficios para el buen gobierno,

y Jurisdicion, y lo a ello anejo y dependiente reservando en si aviendose echo, e cumplido en esta parte, lo que se le ordena y manda proceder en quanto a todo lo demas en su tiempo, e lugar.

Y en quanto a lo primero su merced proveyó e mando, que este dicho Lugar, y aldea, que ha sido hasta oy dicho dia de la Juridicion de la Villa de Tolosa, de aquí en adelante sea siempre, escepta, libre...de la dicha Juridicion y se llame y nombre, y escriba Villa, é, todos ansi le llamen, y nombren por serlo como efectivamente lo es y ha de ser por merced de Su Majestad, y que exerza por si y en su nombre propio como caveza de el partido de la Juridicion civil y criminal alto vajo, mero mixto imperio//

Item para esto eligio y nombro su merced los Alcaldes regidores é demas oficiales de el Gobierno de esta dicha Villa en la manera siguiente, a los quales en señal de posesion real actual verdadera, vel quasi les dio, y entrego las varas, é insignias de Justicia é hicieron los actos de posesion que se sigue aprehendiendo por medio de ellos, y en señal de dicha posesion//

Primeramente su Merced en nombre de el Rey nuestro Señor

3. Herri agintari berriak Amezketan 1615eko apirilaren 2an.

Primeramente su Merced en nombre del Rey nuestro Señor nombro por Alcalde ordinario con Jurisdicción alto, vajo, mero mixto imperio, y plena Jurisdicion a Juan Lopez de la Torre, vecino de esta dicha villa al qual mando que acepte el dicho oficio, y dé la fianza en tal caso necesaria, y que jure de que usara el dicho oficio bien, y fielmente para el servicio de Dios nuestro Señor, de su Majestad, y bien de la republica, el qual dicho Juan Lopez de Latorre acepto el dicho cargo de tal alcalde y realizo Juramento en forma de hacer bien, y fielmente, y en señal de su posesion su Merced de el dicho Juez le dio y entrego en su mano una Vara de justicia, el qual la recibio y tomo en su mano. Y en segundo lugar nombro por Teniente de dicho alcalde para ausencias e para administrar Justicia a Juan Lopez de Amezqueta vecino de esta dicha villa, el qual lo mando acepte y Jure, y para ello se le tomó, y recibio Juramento en forma de vida, e, de de derecho por Dios nuestro Señor, y sobre una señal de Cruz tal como esta (Gurutze bat dator agirian), y prometió de usar el dicho oficio, y en señal de posesión su Merced le dio y entregó una Vara de Justicia, el qual la recibio de su mano para usar el dicho oficio del dicho Alcalde, y en su ausencia y como queda dicho.

En tercero lugar nombro por Jurado para executar los autos y mandamientos de el dicho Alcalde, y su Teniente a Juanes de Ybarlucea, vecino de esta dicha villa a el qual mando acepte el dicho oficio, y haga el Juramento en tal caso necesario, e para ello se le recibio en forma de derecho, e prometio de usar de el dicho oficio con mucho cuidado e diligencia, y en señal de su posesion le entrego una Vara de Justicia el qual recibio.

Y en quarto lugar nombro por Alcaide de la Carcel de la dicha Villa a Julian de Garmendia vecino de la dicha Villa el qual mando, lo acepte y aga el Juramento y solemnidad en tal caso necesario, y de el se tomó y recibio juramento en forma, y sobre una señal de la Cruz tal como esta (Gurutzea dator), y en señal de posesion le entrego

las llaves, para la guarda y custodia de dicha carcel y unos grillos, y cadena, y otros instrumentos tocantes a la dicha Carcel, y el suso dicho los recivio en señal de posesion, e protesto usar el dicho oficio bien y fielmente.

Y en quarto lugar (bai, horrela dio) nombro por Alcalde de la Santa Hermandad a Martin de Zubillaga vecino de dicha villa, el qual acepto el dicho oficio y juro de hazerle bien, y fielmente, y en señal de posesion le entrego una vara de Justicia el qual la recivio, y prometió usar el dicho oficio según dicho tiene.

Y en sexto lugar nombro por cuadrilleros a Martin de Otamendi, y Juan Lopez de Oyerz vecinos de dicha villa, y juraron hacer bien y fielmente y en señal de posesion les entrego las dos ballestas, y las recibieron.

Y en septimo lugar nombro por regidores a Martin de Barnaechea, y Agustin de Argaña vecinos de dicha villa, los quales lo aceptaron y juraron a Dios en forma de derecho de lo hazer bien, y fielmente.

En octavo lugar nombro por mayordomo volsero a Juan de Argaña vecino de dicha villa el qual acepto y juro de hazer bien y fielmente dicho oficio.

Y en noveno lugar nombro su Merced por el Sindico procurador de la dicha villa a Miguel de Sarastume vecino de dicha villa el qual lo acepto y juro a Dios en forma de lo hazer bien y fielmente.

Y en decimo lugar nombro por guardamontes a Martin de Lizeaga, y Juanes de Sarastume, los quales lo aceptaron y juraron en forma.

Y en onzeno lugar nombro su Merced por Junteros para acudir a las Juntas Generales y particulares, y especialmente ara las Juntas, que ahora últimamente se han de hacer en la Villa de Elgoibar para que usen de el derecho de votar en las dichas Juntas, y asistir en ellas, y su Merced hordeno, mando que el Concejo y vecinos de la dicha Villa les den y otorguen poder en forma a Pedro de Echeverria de Ergoyena, y Juan Lopez de Amezqueta vecinos de dicha villa a quien se de la dicha posesion y aprehenda ella, y requerir y estar en la dicha Junta, y mando a la Villa de Tholosa les admita en las dichas Juntas generales de ella para las elecciones de Alcaldes de Sacas, y escrivanía de la dicha Alcaldía, y otras cosas tocantes a las Juntas con protestación de mandar, y poner mas extensamente en la dicha Junta general en nombre de su Magestad.

Y luego en presencia de su Merced el dicho Señor Juez parecio ante el dicho Alcalde Julian de Garmendia y puso demanda a Juan Lopez de Amezqueta vecino de la dicha Villa por cincuenta ducados, que le debia prestados, y de la dicha petición el dicho Alcalde mandó dar traslado a la parte contraria, y que jure y declare del qual se notifico, e nego, e se recivio a rueba con seis días, y se notifico a ambas partes//

Y luego incontinente el dicho Alcalde en continuación de la dicha posesion por voz de Martin Martinez pregonero publico, mando llamar por editos, y pregones a Miguel de Arizmendi Zavala por cierta causa criminal y en presencia de su Merced del el Señor Juez.

Y luego por mandado de el dicho Alcalde se trajeron los aranceles de los mesones puestos por las Justicias de la villa de Tolosa, y aviendose traído se rompieron or su

merced en presencia de su merced el dicho Señor// Otro si mando, que el zelemin de la zevada con su aja valga por todo este mes de abril, y se venda en los mesones publicos a real con su paja, y luego su merced de el dicho Alcalde continuando la dicha posesion mando traer pesos y medidas; y que se porten y declarando el Jurado estar buenas.

Y en presencia de su merced de el dicho Señor Juez, y continuando la dicha posesion el dicho Alcalde mando hazer carcel publica en la dicha villa para la prision de los delincuentes, y zepo, y prisiones, y todos los demas instrumentos para la buena administración de la Justicia y todo ello se encargue al alcaide de la carcel, que está nombrado por su merced el dicho Juez.

Y ansi mismo mando el dicho Juez que se levante una horca en parte pública y cuchillo para la buena administración de la Justicia y el dicho Alcalde hizo levantar la dicha orca en donde llaman la Mota, ó, altoque, y luego el dicho Alcalde en continuación de la dicha posesion y en presencia de su Merced mando pregonar por edicto publico que todos los vecinos de esta villa, y estantes y habitantes en ella, guarden las leies, é pragmaticas de estos reinos especialmente las que tocan a pecados publicos, y que nadie este amancebado, ni juegue a ningun juego, ni aya vagamundos, ni olgazan-nes, ni se consientan mugeres de malvivir, y ansi se pregonon por voz del dicho pregonero// Y tambien se apregonon que el Zelemin de Zevada or este mes se venda con su paja a un real.

Y luego ante el dicho Señor Juez Martin de Zubillaga Alcalde de la Hermandad en continuacion de la dicha posesion mando a los cuadrilleros, que salgan por los campos, y recorran los montes y terminos y sean lo que hay y de todo se le venga a dar quenta.

Y luego el dicho Señor Juez mando que se haga audiencia de dos dias en la semana Lunes y Viernes en parte señalada donde las partes acudan a pedir su justicia.

Y luego el dicho Alcalde mando pregonar, y se pregonon por voz de el dicho pregonero suso dicho.

Y luego el dicho Señor Juez dando mas en forma la dicha posesion nombro por capitan de las Alzadas y levantadas de guerra, y demas alardes y muestras de ella, y tocando una Caxa dio, y entrego la Jineta de Capitan al dicjo Juan Lopez de la Torre Alcalde, y una vandera a Martin de Barrenechea por Alferez de la dicha Villa, por sargento a Agustin de Argaia regidor ansimismo de la dicha villa, los quales mando acudan a los casos y cosas de guerra del servicio de S. M.

Y luego su merced de el dicho Señor Juez mando que el dicho Alcalde, y su Teniente é regidores y demas oficiales, que han sido electos y nombrados usen, y ejerzan sus oficios desde oy hasta el día de San Miguel de Septiembre primero de este años de seiscientos, é quince, que es el tiempo que por costumbre antigua esta dicha villa antes de que lo fuese se solían elegir los dichos oficios.

Otrosi mando su Merced el dicho Señor Juez que en quanto a la eleccion de los oficios se guarde, y se cumpla la forma, y orden que asta aqui se ha tenido, y pragmaticas de estos reinos sobre las elecciones sin renobar, ni alterar en ella cosa alguna, y los

dichos Alcalde y su Teniente, y Alcalde de Santa Hermandad e cuadrilleros, y demas oficiales tomaron la dicha posesion, quieta, é pacíficamente y sin contradicción ninguna, é lo firmo su Merced el dicho Señor Juez, y los que supieron. Lizenziado Hernando Rivera//Juan Lopez de la Torre// Juan Lopez de Hergoiena//Antemi Juan de Vergara.

4. Egoera berriaren babespena.

En la villa de Amezqueta a tres días del mes de abril de mil seiscientos, y quince años su Merced de el señor Lizcenciado Hernando de Ribera Juez de Comision por el Rey nuestro señor para dar la posesion de la Jurisdiccion civil, y criminal alto, vajo, mero mixto imperio a los lugares eximidos de las Jurisdicciones de las Villas de Tolosa, Segura y Villafranca, y dividir y amojonar terminos por Antemio Juan de Vergara escrivano del Rey nuestro señor, y su receptor de numero de los reales consejos, y de esta Comision. Haviendo visto el asiento, y real Comision formada de el Rey nuestro Señor con que ha sido requerido por parte del concejo y vecinos de esta dicha villa estando en su Vazarre, y consejo general como lo tienen de uso, y costumbre a la eleccion, y nombramiento, que a fecho en esta villa, para el uso, y ejercicio de la dicha Jurisdiccion civil, y criminal, de un Alcalde ordinario, y su Teniente, y Alguacil jurado y sus cuadrilleros, regidores, mayordomo volsero, sindico procurador general, guardamontes, Junteros, Capitan, Alferez, Sargento los actos de posesiones fechos en presencia de su Merced por las personas que para este efecto elegidas y nombradas

Dijo, que en nombre de el Rey nuestro señor, e por virtud de los dichos asientos, y real comision, que ara este efecto dicha villa, la amparaba, y amparo en la posesion real actual corporal, natural civil, y criminal alto vajo, mero mixto imperio, y en los otros, que para la buena administración de la Justicia y de el Gobierno de esta dicha Villa tiene en ella elegidos y nombrados, mandaba que ningunas Justicias asi de la villa de Tolosa como de otras partes no perturben a esta dicha Villa el uso, y ejercicio de ellos antes se los deseen usar libremente de la misma forma, y manera, que la usan y execren las demas Villas de esta Provincia que tienen la dicha Juridiccion Civil y Criminal, que estan sobresi distintas y separadas, como caveza de partido guardandoles todas las honrras preeminencias franquezas y libertadas, que se suelen, y acostumbra guardar a semejantes villas, y alcaldes, y oficiales de ellas ansi en los derechos tocantes, é pertenecientes a sus oficios, como en los asientos é partes publicas donde se hubiesen de sentar ansi en las Iglesias como en las Juntas, y en otras partes, y mando a todas las dichas Justicias, fieles, Jurados, Almotecenes, guardas de montes y demas personas de la dicha Villa de Tholosa como de otras partes que desde oy en adelante no entren en esta dicha Villa y su termino distinto y Juridiccion a hacer ningun acto de Juridiccion é Juzgado, y en otra cualquier manera que sea só pena de treinta mil maravedis por cada vez que contraviniesen a esto aplicados por tercias partes para la Cámara de S. M. y denunciador demas de las penas en que caen e incurrenlos que entren en Juridiccion agena avisarla por quedar, como queda la dicha Villa libre, y esempta, y eximida de la Juridizion de la dicha Villa de Tholosa como si nunca hubiera estado

sujeto a ella, y que las dichas Justicias y demas personas de cualquier estado calidad y condicion que sean no se la impidan, ni inquieten ni perturben só las penas suso referidas, y de la vida, y confiscación de bienes para la Real Camara, y que procedan contra tales forzadores y quebrantadores de Jurisdizion agena por todo rigor de derecho.

Y asi mismo mando, que el Alcalde ordinario de la dicha Villa de Tolosa, y el Alcalde Santa Hermandad se inhiban de el conocimiento de todas y cualesquiera causas civiles y criminales y ejecutivas, y sobre ordenanzas, y en otra cualquiera manera que estuviesen pendientes, ó, en apelación tocantes a la dicha villa de Amezqueta y que no estuviesen definidas y acavadas, y las remitan luego y sin dilacion con los presos y prendas que hubieren llevado, y sin embargo de cualquier apelación, y replica que en contrario de esto sea, ó, ser pueda a los Alcalde Hordinarios, y de la Hermandad de esta dicha Villa, a quien toca el conocimiento de ellas sin pasar adelante ni proceder en las dichas Causas asi de oficio como de pedimento de partes que a maior abundamiento les inibe de el conocimiento de ellas, y mando que los escrivanos de la dicha villa de Tolosa publicos, y reales, dentro de un dia natural busquen en sus registros y papeles todos los procesos civiles, y criminales, ejecutivos ordinarios, ó, de ordenanzas, é de privilegios como de otra cualquier manera que estuvieren pendientes, é los remitan y entreguen a la Justicia hordinaria de esta dicha Villa, y lo cumplan no obstante decir se les deban derechos que por su merced vistos y tasados se los mandara pagar y los unos, y los otros lo cumplan con apercibimiento, que imviara a iguales personas que a su costa se lo agan cumplir. Para lo qual mando librar sus mandamientos en forma, y que este acto y amparo de posesion se pregone públicamente ansi en esta Villa como en la dicha villa de Tolosa, y reserbo en si e ir continuando lo demas que se manda por la dicha real comision, y ansi lo mando e firmo siendo testigos Francisco Fernandez Pantoxa estantes en esta dicha Villa. Licenciado Ribera. Antemi Juan de Vergara.

Pregon

En la dicha Villa de Amezqueta el dicho dia mes, y año dichos, por voz de Martin Martinez Pregonero publico en altas voces en esta dicha villa se pregonó el auto y amparo de posesion de suso delante de muchas personas de ello doy fee siendo testigos los dichos Juan de Vergara.

Luego in continenti este dicho dia mes y año dichos, el Alcalde y demas oficiales pidieron a mi el presente escrivano receptor les dé por testimonio todo lo suso dicho e lo contenido en dicho auto de amparo de posesion, y como lo avian tomado quieta y pacíficamente sin contradicción de persona alguna a lo qual fueron testigos los dichos Pedro de Marquina e Francisco Fernandez Pantoja, estantes en dicha villa. Juan de Vergara.

Pregon en Tolosa

En la Villa de Tolosa a catorce días de dicho mes y año por voz de dicho Martin Martinez pregonero publico en altas voces se pregono el auto de amparo de posesion

testigos Agustin Rodriguez, é Pedro de Marquina alguacil de esta comision, é io el escrivano de que doy fe, Juan de Vergara.

Auto

En la villa de Alegria a treinta y uno del mes de Julio de mil seiscientos y quince años su Merced de el dicho Señor Licenciado Hernando de Rivera por S. M. ante mi el escrivano dijo

Que por quanto en algunas materias a que ha estado en esta villa tocante a su Comision se han acavado hoy dicho dia, y asi es necesario para que se acaven los que estan comenzados en la Villa de Amezueta mañana sabado primero de este para acavar de hazer, y asi lo mando, y firmo. Ante mi Juan de Vergara.

5-. Zorrak kitatzeko bide berriak ezarri.

FACULTAD A LA VILLA DE AMEZQUETA EXIMIDA DE LA DE TOLOSA EN GUIPUZCOA PARA QUE PUEDA TOMAR A CENSO DE SUS BIENES PROIOS Y RENTAS 2 QUENTOS 896.875 MRS QUE CON OTRAS COSTAS MONTAN LOS 303 VECINOS CIERTOS QUE AY EN ELLA ARRAZON DE 25 CADA UNO Y LO QUE MAS SE LE DEVIERE CARGAR POR OTROS 43 VEZINOS DUDOSOS QUE HAY EN ELLA PARA REDIMIR Y QUE EL DICHO CENSO Y OTROS 250 DUCADOS QUE ANTES DE AHORA TOMO PARA AYUDA DE LAS DICHAS COSTAS QUE PUEDE HECHAR SISA EN LOS MANTENIMIENTOS QUE EN ELLA Y SUS TERMINOS Y JURISDICCION SE VENDIERAN EXCEPTO EN EL PAN COCIDO HASTA HAVERSE SACADO DOS TERCIAS PARTES Y REPARTIR LA OTRA ENTRE LOS VECINOS.

EL REY. Por quanto por parte de Concejo, Justicia y Regimiento de la Villa de Amezueta de la provincia me a sido echa relacion que en 26 de enero de 1616 se tomo como por mi mandado asiento y concierto con la dicha Villa y con el Licenciado Martinn Ybáñez de Ubayar en su nombre y virtud de un poder como le hize eximirla de la jurisdiccion y Juzgado de la Villa de Tolosa y hazerla villa deporsi y sobresi con jurisdiccion civil y criminal alta baxa mero mixta ymperio en todo su termino por lo qual se oblige en servirme con 25 ducados que valen 9375 mrs. por cada vezino de los que hubiese en la dicha villa y su termino pagados en reales de contado dentro de 30 dias despues que se truxese a mis libros de averiguación de la dicha vecindad y se hubiese hecho la liquidacion de ella y que despues por decreto de mi Consejo de Hacienda de 3 de febrero deste presente año de 1616 se mando que los dichos dias fuesen dos meses y por otro de 18 de abril siguiente se mando prorrogar el dicho plazo por dos meses mas y que por una de las condiciones del dicho asiento se ofrecio a la dicha villa que se le daria facultad para que pudiese tomar a censo sobre sus bienes propios y rentas lo que montaren los vecinos que se averiguase haver en la dicha villa y las costas justas que en prosecución de este negocio an hecho y se hizieren y para redimir y quitar el dicho censo y pagar los reditos que pudiera hechar sisa en los mantenimientos

que en la dicha villa de Amezqueta y sus terrenos y jurisdiccion se vendieren excepto en el pan cocido hasta haverse sacado della las dos tercias partes de lo que montase la dicha exempcion y costas della y los reditos de los censos que para ello tomasen y para que pudiese repartir la dicha tercera parte entre los vecinos de la dicha villa y sus terminos y jurisdiccion repartiendo a cada uno conforme a la hazienda y bienes que tuviese sin hazer agravio a nadie en contra dello y suplicandome fuese servido de mandarle la dicha facultad y visto en mi Consejo de Hacienda con lo que sobre ello ynformaron mis contadores de la razon della por donde consto que por la quenta que en 17 de abril pasado de dicho año hizieron de la vecindad que se averiguo haver en la dicha villa ay en ella 303 vezinos ciertos demas de otros 43 vezinos dudosos que se a de liquidar si lo son o no y los dichos 303 vezinos contados a la dicha razon de 9375 mrs. cada uno montan 2 quentos 840.625 mrs. e tenido por bien y por la presente doy licencia y facultad al dicho Concejo, Justicia y Regimiento de la dicha Villa de Amezqueta para que para efecto de pagarme los dichos mrs. con mas de 56.250 mrs. para las dichas costas a cumplimiento de de 400 ducados porque para los 250 le manda facultad antes de ahora a buena quenta de lo que podran montar las dichas costas que ambas las dos partidas montan 2. 896.875 mrs, los quales tome sobre los bienes propios y rentas y asimismo la demas cantidad que se ubiere de pagar por los que deviere en contar de los dichos 43 vezinos dudosos que como de suso se refiere se avrigo haver mas en la dicha villa de que a de contar por certificación de los dichos mis contadores de la razon el qual dicho censo pueda tomar en una o mas vezes de cualquier concejo, monasterios y colexios, hospitales y personas particulares con quienes se concertaren a a los mayores aventajados precios que los allaren con que no vaxen de a 20 mil el millar si suban de a 30 y asimismo doy facultad a la dicha villa de Amezqueta para que Ueda redimir y quitar el dicho censo y pagar los dichos reditos que Ueda ymone y hechas la sisa en los mantenimientos que en ella y sus terminos y jurisdiccion vendiesen excepto en e pan cocido hasta haver sacado della las dichas dos tercias partes de los dichos 2 quentos 896.875 mrs. que se a de tomar a censo en virtud de esta mi facultad y de los 250 ducados que antes de ahora a tomado para ayuda a pagar las dichas costas y la otra tercia parte la pueda repartir entre los vecinos della y su termino repartiendo a cada uno conforme a la hazienda y bienes que tiene sin hazer agravio a nadie en contra desto y ara que a la seguridad del dicho censo y de los salarios de las personas que por los dueños del fueren a la cobranza de sus reditos para la dicha obligar e ypotecar los dichos sus bienes propios y rentas y lo que procediere de la dicha sisa y otorgar sobre las escripturas de censo que fueren necesarias con las fuerzas vinculos y firmezas que para su validación se requieran que hechas las dichas escripturas por el dicho concejo justicia y regimiento y vecinos de la dicha villa de Amezqueta o a quien su poder especial para ello hubiere, los apruebo y he por firmes y mando sean guardadas a las personas en cuyo favor los otorgaron para ahora y para siempre xamas no embargante cualesquiera leies, fueros y derechos usos y costumbres especiales y generales en con y fuera de ellas que en contrario desto sean o puedan ser que para en quanto a esto yo dispenso con ellas y le doy por ninguna y de ningun

valor y efecto quedando en su fuerza y vigor para en lo demas adelante y las personas que asi dieren a censo los dichos 2.896.875 mrs.con darlos y entregarlos al dicho Concejo, Justicia y Regimiento de la dicha Villa de Amezqueta o a quien su poder tuviere para ello sin pedir ni querer saver en que se distribuyen por quanto no consta que son para el efecto de lo suso dicho y mando al dicho concejo que asi como fuere tomando el dicho dinero vaya pagando con ello los dichos 2 quentos 896.875 mrs y los mas se deviere cargar por los dichos vecinos dudosos y asimismo le doy poder y facultad para que para el cumplimiento de lo suso dicho se puedan someter con los dichos sus bienes propios y rentas y lo que procediere de la dicha sisa al fuero y jurisdiccion de los Alcaldes de mi casa y corte de mis Presidentes y Oidores de las mis Audiencias y Chancillerias de las ciudades de Valladolid y Granada y Alcaldes del crimen dellas....mando a la Justicia de la villa de Amzqueta haga oner la quenta y razon dello en el libro del Concejo para que se tomaren las quantas de sus bienes proios y rentas se pueda tomar asimismo de lo aquí contenido. Fecha en San Lorenzo a treinta de julio de 1616 años. YO EL REY. Por mandado del Rey ntro sr. Pº Rodriguez Criado.

FACULTAD A LA VILLA DE AMEZQUETA EXIMIDA DE TOLOSA EN GUIPUZCOA, PARA QUE PUEDA VENDER ENTRE SUS VECINOS LAS TIERRAS MONTES CASTAÑARES Y ROBLEDALES AQUIN CONTENIDOS Y CON LO QUE DELLO PROCEDIESE REDIMIR Y QUITAR LAS DOS TERCIAS PARTES DEL CENSO QUE SE HUVIESE TOMADO O TOMARE PARA LA PAGA DE LO QUE MONTEN SU EXEMPCION Y COSTOS DELLA Y PAGO DE REDITOS DEL DICHO CENSO.

EL REY. Por quanto por parte del concejo justicias y Regimiento de la Villa de Amezqueta en la provincia de Guipuzcoa me a sido echa la Relacion que por un asiento tomando con ella por mi mandado que fue servido de aprobar por cedula mia de quatro de febrero de 1615 sobre la merced que le hice de mandarla eximir de la Jurisdiccion y Juzgado de Tolosa en la dicha provincia se le ofrecio que se le daria facultad mia para que lo montase dicha exempcion contando cada vecino de los que se averiguarse haver en la dicha villa de Amezqueta a razon de 25 ducados y las costas justas que en lo tocante Della se huviesen hecho y hizieron lo pudiese tomar a censo en una o mas partidas sobre sus bienes propios y rentas y redimir y quitar el dicho censo y pagar los reditos del pudiese echar sisa en los mantenimientos que en la dicha y sus terminos y jurisdiccion se vendieren excepto en el pan cocido hasta haver sacado Della las dos tercias partes de lo que montase la dicha exempcion y costas Della y reditos del censo y que la otra tercia parte la pudiese repartir entre los vecinos de la dicha villa y que haviendose hecho la liquidacion Della y constado por la que los Contadores de la razon de mi Real hazienda hicieron de lo que conforma a ella le tocava pagar por la dicha exempcion que la vecindad della montaba dos quentos 840625 mrs.se mande dar facultad para que pudiese tomar a censo dicha cantidad con mas 250 duc. de que antes se havia dado facultad para tomarlos a censo para ayuda a lo que montaban las dichas costas y que para redimir dicho censo y pagar los reditos del pudiese hechar la dicha sisa en los mantenimientos que en la dicha villa de Amezqueta y su jurisdiccion

se bendiesen hasta haverse sacado della las dos tercias partes que montaban la dicha exempcion y costas della y los reditos del censo que para ello tomase y la otra tercia arte la pudiese repartir entre los vecinos y porque del arbitrio de la dicha sisa no se puede sacar cantidad considerable asi por no tener gasto ni comercio como porque los vecinos de la dicha de la dicha villa hacen provision para sus casas por mayor para todo el año me ha suplicado de nuevo fuese servido mandarle dar facultad en el lugar de la sisa para vender entre sus vecinos pedaços de tierra montes y castañares concexiles con que podria pagar sus deudas causadas en la dicha exempcion y desempeñarse suavemente sin que dello resulte perjuicio a nadie antes gran utilidad a la dicha villa y visto mi consejo de Hacienda con las diligencias y averiguaciones que en virtud de cedula mia de 16 de julio de 1616 hizo cerca desto el alcalde ordinario de la villa de Amezqueta no le es de consideración el arbitrio de la sisa para su desempeño por no tener gasto ni comercio y que los vecinos della hacen provision para sus casas por mayor para todo el año y que tiene pedaços de tierras montes castañales y robledales concexiles y que el medio mas suave para conseguir el dicho desempeño es vender lo siguiente:

Primeramente el termino de Lamategui como se sube a la cruz de Urbizuegue y de alli ba al termino de Urcola y tambien se comprende el termino de Larrondo asi arriva como hacia abajo hasta los mojones de Aguirre y Toledo y de alli a los moxones de la casa de Juan Martinez de Zubillaga (Çubillaga) y desde alli hasta las casas de Echaniz y hasta Urusbiribil y desde alli a la puente de Beasaga y Avinduriz hasta la casa de ganado de Echevarria y todo lo que se comprende dentro de los dichos terminos con los campos de San Martin Sausacelcu hasta Lurzabal (Lurçabal) de arriva yabaxo y desde la borda de Loydi hasta la de Liceaga que llaman Yruña y desde los moxones de las casas de Iguerigui abaxo, lo de Olloqui Yçurain berrena hasta el camino que ba desde la Yglesia hasta la plaza y todo lo de Aldaya y desde alli hasta Oteyza Argayña y Suerain que todas las dichas tierras montes castañales y robledales dize que son propios de la dicha villa e tenido por bien y por la presente doy lyzenzia y facultad al dicho Concejo Justicia y Regimiento de la dicha villa de Amezqueta para que puedan vender y venda entre los dichos sus vecinos las tierras montes castañares y robledales y terminos de suso referidos para pagar las dos tercias partes de dos quentos 163282 mrs. que por lo que se informo de los libros de la razon de dicha Hacienda consta que monta lo que la dicha villa me a de pagar liquidamente por la dicha su exempcion segun la quenta de la dicha vecindad della se ha hecho últimamente por mi Consejo de Hazienda y asimismo lo que mas fuere menester y bastare para los reditos del censo o censos que para la paga de la dicha cantidad huviere tomado o tomare y las dos tercias partes de los 400 ducados que segun dicho es le mande conceder y dar facultad para tomar a censo las dichas costas siendo todos los dichos terminos montes castañares y robledales propios de la dicha villa de Amezqueta y haziendose la venta y remates dello para los efectos que dichos son a pregones en las personas que mas dieren por ello y con intervencion de la Justicia ordinaria de la dicha villa de lo qual pueda dar escripturas de venta que fuesen necesarias por ante cualquier escrivanos

con las fuerzas vinculos y firmezas que para su validación se requieran, que hechas las dichas escripturas por el Concejo Justicia y Regimiento de dicha villa de Amezqueta o quien su poder especial para ello tuviere las apruebo y he por firmes y mando sean guardadas a las partes en cuyo favor las otorgaren para ahora y para siempre jamas no embargante cualesquier leies fueros y derechos usos y costumbres especiales y generales hechas en cortes y fuera de ellas que sea no puedan ser encontrarlo de lo que en esta mi cedula contenido que para en quanto a esto yo dispenso con ellas y las doy de ningun valor y efecto quedando en su fuerza y rigor para en lo de mas adelante y procediendo de la venta de dichas tierras montes y castañares y robledales de suso nombrados las dichas dos tercias partes de los dichos dos quentos 163282 mds. que monta lo que la dicha villa toca a pagar líquidamente por la dicha su exempcion y asimismo las dos tercias partes de las dichas costas que le tengo concedidas y los reditos del censo o censos que para lo uno otro huviese tomado o tomare no use en mas cantidad de esta mi facultad porque en mi voluntad es que no se vendan de las dichas tierras montes y castañares y robledales mas de tan solamente lo que fuere necesario para los dichos efectos ni se use de la dicha sisa que para ellos le tengo concedido segun dicho es so pena de caer e incurrir en la pena en que caen e yncurren los concejos y personas que hazen semejantes ventas de imponer sisa sin tener facultad mia para ello y mando al dicho concejo justicia y regimiento de la villa de Amezqueta que tenga libro quenta y razon de los maravedis que procedieron de la dicha venta y que asi como se fuere cobrando se pongan en deposito en poder del mayordomo de la dicha villa o de otra persona legallana y abonada vezino della para que de alli se gasten en los efectos dichos y no en otros algunos al qual mando asimismo tenga libro que para y razon de lo que en su poder entrare y de lo que pagare para que la de de cada y quando le sea pedida y la justicia de la dicha villa haga asentar esta facultad en el libro del concejo para que quando se tomaren las quantas de sus propios bienes propios y rentas se pueda tomar y tome de lo que aquí contenido y porque como de suso se refiere mande dar facultad a la dicha villa de Amezqueta para tomar a censo y reartir entre sus vecinos mayor cantidad de lo que a de pagar por la dicha exempcion le mando que no use della en mas cantidad que los dichos dos quentos 163282 mrs, que monta líquidamente segun la ultima quenta della se hizo y de lo que concedi para las distintas costas y si hubiere usado demas lo redima buelva y restituya luego a quien lo hubiere dado a censo en virtud de la dicha facultad que es asi mi voluntad fecha en Velada a 27 de octubre de 1618 años. YO EL REY. Por mandado del Rey Ntro.Sr. Pº. Rodriguez Criado.